T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

LİBERAL ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA İKTİDAR VE İNSAN

Hazırlayan
Gültekin YILDIZ

Danışman
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Yüksek Lisans Tezi

Ekim 2017
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

LİBERAL ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA İKTİDAR VE İNSAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Gültekin YILDIZ

Danışman
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından SYL- 2016 - 6995 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Ekim 2017
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Gültekin YILDIZ

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Liberal Özgürlük Bağlamında İktidar Ve İnsan" adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi 'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

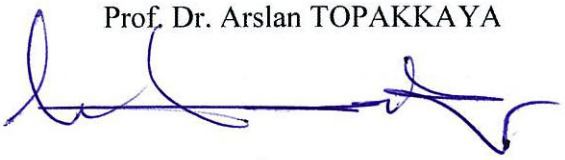
Tezi Hazırlayan

Gültekin YILDIZ

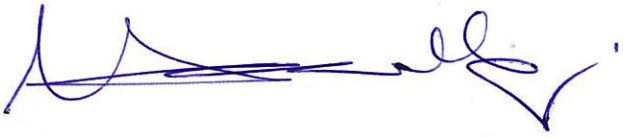
Danışman

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Felsefe Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA danışmanlığında Gültekin YILDIZ tarafından hazırlanan "Liberal Özgürlük Bağlamında İktidar ve İnsan" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

19./12./2017
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman Prof.Dr. Arslan Topakkaya

Üye Yrd.Doç.Dr. Fatih Ertuğay

Üye Yrd.Doç.Dr. E. Erman Kutlu

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 27./10./2017 tarih ve 34..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

27./10./2017

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans ders dönemimde ve tez çalışmam sürecinde, her konuda görüşlerine başvurduğum desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Arslan Topakkaya'ya,

Felsefe bölümünün çok kıymetli hocaları Doç. Dr. Mustafa Yıldız'a, Doç. Dr. Musa Duman'a, Yrd. Doç. Dr. Sinan Kılıç'a, Yrd. Doç. Dr. Vedat Çelebi'ye ve Yrd. Doç. Dr. Evren Erman Rutli'ye,

Çok değerli katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Fatih Ertugay'a,

Ayrıca gerek ders, gerekse tez döneminde beni sabırla dinleyen ve katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşım, eşim Serpil Yıldız'a, katkılarından dolayı kızım Ceren Ateşer'e, beni manevi desteği ile her zaman yüreklendiren kızım Gülce Yıldız'a, destekleri ve yardımlarından dolayı Refide Kılıçkaya'ya ve diğer iş arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Gültekin YILDIZ

Kayseri, Ekim 2017

LİBERAL ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA İKTİDAR VE İNSAN

Gültekin YILDIZ

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2017
Danışman: Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

ÖZET

İnsanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan, başta özgürlüğü olmak üzere vazgeçilemez hakları vardır. İnsan toplumsal olmadan önceki haliyle de bir varlığa sahiptir. Onun dünyadaki mevcudiyeti her türlü düşüncenin ve kavramın üzerindedir. Oysa özü bireycilik, özgürlük olan ve doğal düzen, sınırlı devlet esasına dayanan liberal demokrasilerde özgürlük düşüncesi iktidarların tahakkümlerinin bir aracına dönüşmüştür. İktidar sahipleri, iktidarda kalmak, iktidarlarının devamını sağlamak için insanın en temel özgürlüklerinin kısıtlanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Yaşanan krizler, başta özgürlükler olmak üzere liberalizmin temel değerlerini ve ilkelerini etkisiz hale getirmiştir. Liberal demokrasiyi destekleyen düşünce yapıları da, devletlerin kısıtlayıcı, baskıcı iktidar olma anlayışları ve ekonomik liberalizmin insanı tek tipleştirmek isteyen anlayışı karşısında etkisiz, kayıtsız kalmıştır. Bu çalışmada savunulmaya çalışılan tezlerden biri, liberalizmin, insanı, toplumu hatta yaşamı algılama şeklinin; ekonomik liberalizmin yani kapitalist – emperyalist dünya düzeninin arzu ettiği, talep ettiği gibi olduğudur. Bir diğeri ise; yaşadığımız dünyanın, içinde liberalizmin önemli kavram ve önermelerinin de yer aldığı ancak her geçen gün daha da otoriter / totaliterleşen bir devlet ya da iktidar ağı ile karşı karşıya olduğudur. Bu çalışmaya göre Dünya "Totaliter Devlet Liberalizmi" ya da "Totaliter Liberalizm" diye adlandırabileceğimiz yeni bir siyasal anlayış, kavram ve terminoloji ile karşı karşıyadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Totalitarizm, Devlet, Özgürlük, İktidar, İnsan.

HUMAN AND SOVEREIGNTY IN THE CONCEPT OF LIBERAL DEMOCRACY

Gültekin YILDIZ

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
M. Sc. Thesis, October 2017
Supervisor: Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

ABSTRACT

Man has indispensable rights, arising from being merely human, especially freedom. Man has an entity as he had before being social. His existence and presence in the world are above all sorts of thoughts and concepts. The essence of liberal democracy is individualism and freedom; however, in liberal democracies based on natural order and limited state principles, the idea of freedom transforms into a dominating tool of sovereign. Sovereign believes that even the most basic freedom of man has to be restricted to stay in sovereignty and maintain sovereignty. The crises experienced have neutralized the fundamental values and principles of liberalism, especially freedom. The thought systems that support liberal democracy have remained ineffective and indifferent to the understanding of states as restrictive, repressive power and to the perception of economic liberalism trying to standardize man. One of the thesis to be defended in this study is that the way people perceive society and even life in liberalism is like what economic liberalism, in other words, capitalist-imperialist world order desires and requests. The other thesis is that the world we live in is faced with a more authoritarian/ totalitarian state or power network in which important concepts and proposals of liberalism take place. According to this study, the world is confronted with a new political perception, concept and terminology that we can call “Totalitarian State Liberalism” or “Totalitarian Liberalism”.

Key Words: Liberalism, Totalitarism, Government, Freedom, Sovereignty, Human.

İÇİNDEKİLER

LİBERAL ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA İKTİDAR VE İNSAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI ii
KABUL ONAY iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜĞÜN KAVRAMSAL İRDELENMESİ

1.1. İçsel ve Dışsal Özgürlük 4
1.2. Bireysel ve Toplumsal Özgürlük 8
1.3. Amaçsal ve Araçsal Özgürlük 11
1.4. Negatif ve Pozitif Özgürlük 12
1.5. Marksist ve Muhafazakâr Düşüncede Özgürlük 15

İKİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZMİN TEMEL KAVRAMLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. Liberalizmin Temel Kavramları 18
2.1.1. Bireycilik 19
2.1.2. Özgürlüğün Tarihsel ve Etimolojik Açıdan İrdelenmesi 22
2.1.3. Çoğulculuk ve Hoşgörü 27

2.1.4. Hukukun Üstünlüğü ve Sınırlı Devlet 32

2.1.5. Kendinden Doğan Düzen, Adalet, Eşitlik ve Piyasa Ekonomisi.....36

2.2. Liberalizmin Tarihsel Gelişimi 41

2.2.1. Doğası Kökenleri - Etimoloji ve Kullanımı.....41

2.2.2.Tarihi Gelişimi.....45

2.2.2.1. Rönesans Hareketi 45

2.2.2.2. Amerikan Devrimi 48

2.2.2.3. Fransız Devrimi.....50

2.2.2.4. Klasik Liberalizm, Modern Liberalizm ve Liberteryenizm 51

3. BÖLÜM

LİBERAL ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA DEVLET, İKTİDAR VE İNSAN İLİŞKİLERİNİN İRDELENMESİ

3.1. Liberal Demokrasilerde İktidarın ve İnsanın Konumu 55

3.2. Liberal Demokrasilerde Birey − Devlet İlişkisi 64

3.3. Liberal Demokrasilerde Din, Kamusal Akıl ve Siyasal Adalet.....72

3.4. Kamusal Kültür ve Çoğulculuk 81

SONUÇ.....85

KAYNAKLAR 91

ÖZGEÇMİŞ.....96

GİRİŞ

Her birey, birey olmadan önce insan olmanın bir gereği olarak özgürlüğe sahip olmak zorundadır. Özgür insanlardan oluşan toplumlar da, özgür olmak durumundadır. Bu durum kendisini oluşturan insanın doğasından kaynaklanan bir zorunluluk durumudur. Öte yandan devlet, toplumu, özgürlük de dâhil tüm yaşam fonksiyonlarını, kendi yüksek menfaatlerine ve amaçlarına yönelik olarak oluşturmaya, düzenlemeye çalışmaktadır. Toplumu oluşturan insanları hizaya sokmak, yasa ve yasaklardan oluşan kısıtlayıcı bir düzen oluşturmak zorunda olduğunu düşünmektedir. Oysa insanla ilgili olan kavramların içinde özgürlük önemli bir yer tutmaktadır. İnsanın haklarından bahsedildiğinde karşımıza çıkan önemli kavram yine insanın özgürlüğüdür. Çünkü insan olmak, özgür olmak demektir. Modern dünyada işlenen suça bağlı olarak verilen cezaların önemli bir kısmının özgürlükten yoksun bırakma şeklinde olması da ondandır.

İnsanın gündelik yaşayışı içinde de özgürlüğünün en heybetli, korkutucu ve kısıtlayıcısı olan devlet, insanın iyiliği, mutluluğu için, ona daha fazla fayda sağlamak için çoğu zaman onun özgürlüğüne dokunmakta, onu *esaretin mutluluğu*na mahkûm etmektedir. İnsan doğası gereği kendi özgürlüğünün mutsuzluğu ile baş edebilir. "Bir başka deyişle, bu kabule göre bir birey, tabiatı gereğiymişçesine, kendi eylem ve düşüncelerinin gerçek kaynağı ve efendisidir, kendi takdirine bırakıldığında düşüncelerini ve eylemlerini niyetine uygun olarak istediği gibi biçimlendirebilir."[1] Yani özgürlük insana ait bir şeydir, esareti ise korku sahibi egemenler yaratmaktadır. Özgürlük insanın kendi doğrularının, kendi tercihlerinin bir sonucudur, esaret ise egemenin.

İnsanlar kendilerinin oluşturdukları, devlet yapısı içinde iktidarları eliyle uyguladıkları kurallara uyar, uymalıdır. Çünkü devletin varlık nedeni insanın yaşamını düzenlemek, kolaylaştırmak, ona hizmet etmektir. İnsanlar devlet organını kutsallaştırmak, tapınmak için oluşturmamıştır. Yani varlığını insana borçlu olan devlet kutsal değildir. Öte

[1] Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, (Çev: Kübra Eren), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 9.

yandan devlet organı, sürekli olarak yurttaşlarının kendisine canlarını, kanlarını feda edecekleri bir canavara dönüştürülmemelidir. Devlet, insanı, yurttaşı için kıymetli olan şeylerini elinden almaya zimmetine geçirmeye çalışmamalı, iktidarları eliyle oluşturduğu zihniyet kalıplarına dökmeye, âli değerlerini işaret ederek, yaşadığı dünyayı sürekli olarak daraltmaya çalışmamalı ve insana özgürlükten yoksun bir yaşamı dayatmamalıdır.

Yaşadığımız dünyada insanın özgürlük alanlarını daraltan yönetim anlayışlarının arkasında önemli şekilde insanları aynılaştırmak isteyen, kendi bekası için özgürlükleri bir tehdit ve tehlike olarak gören totaliter devletin liberalizmi yer almaktadır. Burada bahsi geçen devlet "[v]e en önemlisi liberalizm, eşitlikçi hukuksal liberalizmden çok daha fazlasıyla eşitsizlikçi ekonomik liberalizme, yani kapitalizme dayanır."[2] Bu anlamda da liberalizmin bireyi, toplumu hatta yaşamı algılama şekli; ekonomik liberalizmin yani kapitalist – emperyalist dünya düzenin arzu ettiği, talep ettiği gibidir. Ekonomik Liberalizmin bu bireyi, tüketim dünyasının tüketici bireyidir.

Ekonomik Liberalizm yani kapitalizm, önce emretme ve yaptırma gücüne sahip, tüm yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı otoriter bir yönetim sürecinin içinden geçmiş, sonrasında ise; "haklar" ve "özgürlükler" dilini kullanarak, demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, demokratik olmayan, totaliter bir devlet düzeninin ideolojisi haline gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla klasik liberalizm, kapitalizmle bu yoğun ilişkileri ve etkileşimleri sonucunda **totaliter** devlet liberalizmi tarafından dönüştürülmeye, klasik liberalizmin temel kavram ve prensiplerinin içi boşaltılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın ileri sürmüş olduğu tez budur ve bu tez liberalizmin temel kavramları ışığında irdelenmeye, kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Ekonomik liberalizmin etkili olduğu ülkelerde, gücü elinde bulunduranlar, iktidar olanlar ya da iktidara ve iktidar olmaya yakın olanlar kısıtlamanın ve yasaklamanın yanında yer alırken, güçten ve iktidardan uzak olanlar, uzaklaşanlar, uzaklaştırılanlar da özgürlükten yana yer tutmuşlardır. Öte yandan iktidarlar, insanların-bireylerin hak ve özgürlükleri sınırlandırılırken bile içi boşaltılmış evrensel değerler ve kavramlar

[2] Doğan Özlem, *Tarihselci Düşünce Işığında Bilim, Ahlak ve Siyaset*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 177.

söyleminden vazgeçmemişlerdir. Bu bağlamda özgür insanla toplum ve devlet arasındaki ilişkilerde belirleyici olan ama sahici olan kavramlar ve değerlerin neler olduğu da bu tezin araştırma konularındandır.

Bu tezde özgürlüğün kavramsal irdelemeleri yapılırken de ifade edileceği gibi özgürlük, insanın farklılıkların varlığını kabul etmesiyle başlayan bir süreçtir, sonrasında idrak edilir ve yaşanır. İnsan; bilinç, irade ve özgürlüğü ile de kendi varlığının; insan olduğunun; farkına varır. "Hegel dünya tarihinde hiçbir şeyin bilinçli insansal etkinlik olmaksızın gerçekleşemeyeceğini düşünürken, insanı bir bütün olarak almaktadır; böyle olarak insan aynı zamanda da bir tutku ve ilgi varlığı olarak insandır."[3]

Öte yandan insanın öteki ile ilişkileri ve konumu açısından değerlendirildiğinde ise özgürlük, insanın iktidara karşı ötekilerle birlikle bireyselliğinden vazgeçmeden oluşturabileceği bir toplumsallık hâlini ifade eder. Çünkü özgürlük, teklikte çokluk, çoklukta teklik olabilme; bende– sende bizi görebilme hâlidir. Özgürlük, kardeşçe yaşamak için birlikte talep edilen –onun için– mücadele edilen bir insanlık hâlidir.

[3] Celal A. Kanat, *Hegel'in Devlet ve Toplum Felsefesine Giriş*, Doruk Yayınları, İstanbul 2015, s. 323.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜĞÜN KAVRAMSAL İRDELENMESİ

Özgürlük, genel olarak herhangi bir kısıtlamaya, zorlama bağlı olmaksızın düşünme ve davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama ya da her türlü dış etkiden bağımsız olarak kişinin kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumudur. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi olan seçim yapma özgürlüğü ise bu kavramın özü, özeti niteliğindedir. Öte yandan İstenç özgürlüğü: insanın istemelerini kendisinden başka bir şeyin engellememiş olması, ya da başka bir şeyce kendisinin dışında bir istemeye zorlanmamış olmasıdır. İnsan istenci özgürdür demek, insanın istemesinin nedeni insanın kendisindedir, demektir. İnsan, istemelerinde özerk ise özgürdür. Üzerinde çokça tartışılan başka bir özgürlük türü olan düşünme özgürlüğü ise: İnsanın dış etkilerden kurtularak düşünme özerkliği kazanabilmesini, her türlü baskıdan, özellikle dinsel inançlardan bağımsız olarak düşünebilmeyi ifade eder. Ancak, düşünme özgürlüğünden anlaşılan yalnızca bağımsız düşünebilme yeteneği değildir, aynı zamanda; düşündüğünü başkaları karşısında dile getirebilmektir.[4] Özgürlüğün insan hayatındaki yerini ve önemini daha iyi tartışabilmek, farklı bağlamlarda değerlendirmeler yapabilmek için özgürlük kavramına farklı açılardan ve yakından bakmak gerekir. Bunlardan ilki özgürlüğün içsel ve dışsal olarak irdelenmesidir.

1.1. İçsel ve Dışsal Özgürlük

Özgürlüğün insan için ne ifade ettiği ve nasıl bir öneme sahip olduğu irdelenirken öncelikle içsel özgürlük kavramının üzerinde durmak gerekir. İçsel özgürlükten bahsederken de bizim yaşadığımız dışsal dünyaya karşı kendisiyle yüzleşme, hayal kurma, düşünce üretme gibi oluşturduğumuz ve bazı boyutlarıyla yeniden inşa ettiğimiz

[4] Özgürlükle ilgili bkz BSTS / Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

bir ‘Ben’den, bir benlikten de bahsetmek durumundayız. Örneğin Kierkegaard için “[b]en, sonsuzun ve sonlunun bileşiminden oluşur. Ama sentezi, bir ilişkidir ve bu ilişki türev olsa da kendine, yani özgürlük olan şeye bağlıdır. Ben, özgürlüktür. Ama özgürlük, olabilirin ve zorunluluğun iki kategorisinin diyalektiğidir.”[5] Burada söz konusu edilen “özgürlük kavramı, hem Kant ile özdeşleştirilen idealist felsefe, hem de Hegel ve Marks ile özdeşleştirilen diyalektik-materyalist felsefe geleneğinde iki yönlü bir görüngü olarak tanımlanır. Birinci yön, iç ya da öznel özgürlüktür. İç ya da öznel özgürlük, özgürleşmek isteyen bireyin bilinç ve istencini anlatır.”[6] Doğaya karşı insanın kavramsal anlamda *insan olması* tam da burada kendini ayrıştırır. Bu anlamda “[b]ilinçli varlık olmaksızın özgürlükten söz edilemez. Özgürlük bir başka deyişle insanı ‘kendi için varlık’ ya da kendinden sorumlu varlık haline getirir.”[7]

İnsan, öncelikle içeride yaşayan bir varlıktır, onun tüm dışarıda olmakta olanları da onun içselliği ile ilgilidir. Onun dışarıda yaşadığı düşünülen her şey aslında kaynağını içeriden almakta, sonuçları yine içeride yaşanmaktadır. Belki bu yüzden “[i]nsan bilinciyle verili koşulların ötesine geçebilmekte, eyleminin nedenini kendi ussal varlığından alarak bağımsız bir varlık haline gelebilmektedir. O, bu nedenle, kendine dışsal olarak direnebilen, bedensel yönelimlerinin farkında olup, denetleyebilen, kendi eylem ve istencini kendi yönlendirip belirleyebilen özerk bir varlıktır.”[8]

İnsanın içeride karşılığı olmayan herhangi bir dışsallığı söz konusu değildir. Dışarıda yapılması düşünülen her şey aslında içerisi için yapılmaktadır. İnsanı, vicdani – vicdanlı bir varlık yapan şey de bu olsa gerektir. Bir insan için bir başka insan, bir karşılık oluşturabildiği kadar anlamlı gelmekte, içerdeki dağınıklığını dışarının eliyle düzenlemeye çalışmakta, dışardaki her iyi de, aslında içerideki kendini aramaktadır. İnsan başkasını, onda kendini bulduğu kadar içselleştirmekte, bulamadığında ise uzaklaştırmakta, ötekileştirmektedir. “Jaspers’ta, özgürlük ve dolayısıyla existenz sadece dünyada değil, fakat özneler arası bir ortamda gerçekleşir. Çünkü ona göre, insan kendi asıl kimliğine ancak başka existenzlerle iletişim içinde erişebilir; bundan dolayı,

---

[5] Søren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (Çev: M.Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014, s. 38.
[6] Onur Bilge Kula, “Yazınsal Özgürlük”, *Littera*, Cilt:18, Haziran 2006, s. 183.
[7] Şahin Özçınar, “Doğa-Kültür Karşıtlığı Bağlamında Özgürlük Sorunu”, *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı : 20, Bahar 2013, s. 185.
[8] Özçınar, a.g.m., s. 183.

ötekinin özgürlüğüm için hem muazzam bir destek hem de azımsanmayacak bir köstek oluşturduğunu unutmamak gerekir."[9]

Kendini önce kendinde yaşayan insan, kendini ancak kendi içsel özgürlüğüyle birlikte var edebilir. "Kant, savaş karşıtı yapıtı 'Ebedi Barış'ta özgürlüğün iki boyutuna vurgu yapar. Birinci boyut, iç özgürlük ile ilgilidir. İç özgürlük, bireyin özgürlük bilinci, istenci, yeteneği, kararlılığı ve istemine dayanır. Bireyin özerkleşebilmesi, istencini özgürleştirebilmesine bağlıdır. Dolayısıyla birey, ancak istencini özgürleştirebildiği ölçüde özerkleşebilir."[10] Eğer insan kendi içsel özgürlüğünü tesis etmez - edemezse, yaşamda yapmayı arzu ettiği şeylerin bir bölümü de önemli bir destekten, dayanaktan yoksun kalmış olacaktır. Çünkü yapmanın, yapabilmenin yolu; olmaktan, olabilmekten geçmektedir. Olmak, içsel bir süreç, bir oluşum gerektirmektedir. Bunun da ana maddesi *arke*si özgürlüktür. İnsan özgür olmadan bir şey olamaz ve bu bağlamda yapmak istediği birçok şeyi yapamaz. "Özgürlük, bireyin toplum içinde sahip olduğu bağımsızlık alanıdır. Kişisel ve özel olan bu alan, bireyin hareket sahası olduğu kadar mahremiyet mekânıdır."[11] İçsel olarak doygunluğa ulaşma çabası içinde olmayan bunu sorun etmeyen insan, başka insanların kendilerini oluşturma sürecinin aracısı olmaktan öteye geçemez. Belki de tarih boyu 'köle-efendi' ilişkisinin kölesi olmaktan da kaçamaz.

İnsan, bedeniyle ben olmadan önce ruhuyla ben olma çabası içinde olan bir varolandır. Onun varoluşuna anlam katan, ona hayatı kovalama duygusunu, arzusunu, coşkusunu veren şey onun içselleridir, içsel özgürlüğüdür. İnsanın, dışardaki tarafından görünür olan yaşamı, yaşamdaki ayrışmalar ya da ortaklaşmaları, yalnızca içerdekinin dışarı yansımalarıdır. O yansımaların kendisi, yarattığı tüm süreçler ve sonuçlar yine yaşayan, varolan insanın kendi içselliğidir / içselleridir. İçinde yaşanılan, içinde yaşadığımız dünya aslında içimizde yaşadığımız dünyadan başka bir yer değildir. Dışarda yaşamayı arzu ettiğimiz özgürlüklerimizin sınırlarının oluşumu konusunda her ne kadar önemli belirleyici dışarı olsa da, içerideki "Ben" in de oluşturmuş olduğu özgürlük algısı ve anlayışı doğrultusunda onay vermesi gerekir. Bu anlamda özgürlüğün de, zorunluluğun da ilk belirlendiği yerdir içselliğimiz. Orada(n) insan kendi olur, dünyaya açılır, dünyayı

[9] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2015, s.1150.
[10] Kula, a.g.m., s. 2.
[11] İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku 1*, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 12.

açıklar. "Yüksek değerler tarafından yönetilen yapıp etmelerimiz özgürdürler. Çünkü burada insan içinde bulunduğu ilişkilere, durumlara bağlı değildir; kararlarında, yapıp-etmelerinde sağı solu kollamaz; kendi kendisinedir."[12]

Dışsal olarak özgür olmanın da, dışarıda özgür olmanın yolu da içsel özgürlükten, özerklikten geçmektedir. Çünkü özgürlük de özerklik de birbirini zorunlu olarak gerektirir. Özgürlük, insan için tüm değerleri ve kavramları değerli kılan şeydir. Çünkü "[i]nsan isteyen bir varlık olarak yapıp-ettiklerini bir kesintiye uğratmadan sürdüren, onların arkasında duran bir güce sahiptir. Fakat eğer insan aynı zamanda yapıp-etmelerinin gerçekleştirilmesinde özgür bir varlık olmasaydı, o zaman bütün bu fenomenlerin anlamı olmazdı; çünkü insan ardı arkası kesilmeyen birçok eylem içindedir."[13]

Özgürlük öncelikle içeride oluşur, olgunlaşır ve süreç içinde dışsallaşır, görünür olur, eyleyen olur, eylemci olur. İçsel özgürlüğün kendini tamamlama çabası ve sonuçları kendisini olduğu kadar ötekini de ilgilendirir. Çünkü insan burada bir varoluş hâli içindedir ve onun varoluşu, var edişi de içine alan bir kavramsallık taşır. Buradaki varoluşun, süreç içinde taşmadan kaynaklı bir varediş ilişkisine evrildiğinden bahsedilebilir. Dışardaki yabancının yabancılığı, içerdekinin tutumu ve tutarsızlığıyla da ilgilidir.[14]

Dışsal özgürlük, özgürlüğün bilinir, görünür yanını, yönünü içermektedir. Yine de dışsal özgürlükte, özgürlüğünü kullanacak olan; olacakları, olması gerekenleri yönetecek bir bilince, bir akla ve aklın yol göstericiliğinde tercihler yapabilecek bir iradeye ihtiyaç duyar. Kendini ifade ettiği, etmek istediği her durum için bir tür yapabilme iznine ihtiyaç vardır. Aslında bu iznin çerçevesi bir yerde özgürlüğün de çerçevesini oluşturmaktadır. Burada özgürlük artık nesnel bir içerik kazanmıştır. "Dış - özgürlüğe politik özgürlük, iç özgürlüğe ise ethik özgürlük adı verilmektedir. Fakat özgürlüğün bu şekilde bölünmesi, objektif bir temele dayanmaz. Çünkü özgürlük daima yapıp−etmenin, aktif olmanın özgürlüğüdür. Özgürlük bakımından bir iç yapıp etme

[12] Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015, s. 213.
[13] A.g.e., s. 203.
[14] Yabancılaşma ile ilgili bkz: Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 658.

yoktur. Bir yapıp-etme olan özgürlük daima görünüş alanına çıkmak zorundadır."[15] Bu anlamda, bilinebilir, ölçülebilir, kısıtlanabilir, ayrılabilir, ayıklanabilir, ayıplanabilir ve hatta ortadan kaldırılabilir bir haldedir artık özgürlük; çünkü o bize kendini açmış, temas edilebilir hâle gelmiştir.

Bu durum bireyi, özgürlüğünün '*hukuki*'liğini ve bireyselliğini güvence altına alacak olan hukuk kuralları ile karşı karşıya getirir. "Dış ya da nesnel özgürlük, kamusal ortamlarda da geçerli olması gereken bireysel özgürlüğü güvenceleyen hukuk kuralları bütünüdür."[16] Bununla beraber özgürlük ilişkisinin zorunlu bir sonucu olarak "[h]ukuk, özgürlüğü tanır, korunmaya değer bulur; onun kullanım ortam ve koşullarını yaratmak amacıyla kurallar koyar."[17]

İçsel özgürlüğün dışsallaşması, özgürlük gibi bir talebi olan insanın kendisini ve kendisinin de içinde olduğu bir toplumsallığı, dolayısıyla bireysel özgürlük ve toplumsal özgürlük kavramlarını ve aralarındaki ilişkiyi irdelemeyi gerektirir. Çünkü insanın özgürlüğünden bahsetmek için toplumdan, onun oluşturmuş olduğu yönetimden, devletten yani toplum tarafından oluşturulan ya da desteklenen uygulayıcı bir otoriteden de bahsetmek gerekiyor.

1.2. Bireysel ve Toplumsal Özgürlük

Bireysel ya da kişisel özgürlük istenç özgürlüğünden ayrı düşünülemez. Bir insan isteme, düşünme ve eylemlerinde bir başkasınca engellenmiyor ya da bir şeye zorlanmıyorsa, kendi istemiyle hareket ediyorsa, o insanın kişiliği özgür olarak gelişmiş demektir. O halde özgürlük, insanın kişiliğinin, kendi özünün ve kendi davranış biçiminin etkili olmasıdır.[18] Toplumsal özgürlük ise: Yasaların koruyuculuğu altında ve yasaların sınırları içinde başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan hareket edebilme[dir]. Toplumsal özgürlüğün temeli de kişisel özgürlüktür.[19] Bu anlamda özgürlük, insanların doğa ve toplumun nesnel yasalarını bilinçli olarak kullanabilmeleri, böylece toplumsal gelişmeyi amaçlı olarak gerçekleştirebilmeleri, toplumun da, bireyin de gelişimi için

[15] Mengüşoğlu, a.g.e., s. 216.
[16] Kula, a.g.m., s. 1.
[17] Kaboğlu, a.g.e., s. 11.
[18] BSTS / Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.
[19] A.g.e.

zorunlu olan bütün özdeksel ve tinsel ön koşulları yaratabilmeleri durumunu ifade eder.[20]

Bireysel ve toplumsal özgürlük kavramları insanın sosyal ya da toplumsal bir varlık olmasının zorunlu sonucudur. Öncelikle ayrı bir varlık olarak varolan insan, zorunlu olarak birey olma olgusu ile de karşı karşıyadır. Birey kavramı ise bizi bireysellik kavramına götürür ki, burada ifade edilen bireysellik; bir canlıyı ötekilerden ayıran özelliklerin tümüdür ve burada ***bir*** ile ifade edilmektedir. Yani insan biricik bir varlıktır, tektir ve neredeyse kendisine bile benzemeyen ve kendisi tarafından bile yeterli 'açıklıkla' çözümlenemeyen, çoğu zaman anlaşılamayan, tutarsız kaotik bir varolandır.

İnsan olmak, birey olmak, başka insanlarla birlikte yaşamak gibi insani bir zorunluluğu gerektirmektedir. Çünkü "[i]nsan, zorunlu ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacağı için toplum içinde yaşamak durumundadır; insanın, yeme, içme, üreme ve barınma gibi bedensel, düşünme ve konuşma gibi tinsel ihtiyaçlarını diğer insanların yardımı olmadan gerçekleştirmesi mümkün değildir."[21] Yani insan toplumun içinde olan, toplumsal olan bir varlıktır.

Bireysel ve toplumsal özgürlük ilişkisi açısından bakıldığında ise; bireyi özgür olmayan bir toplumun özgürlüğünden bahsedilemeyeceği gibi toplumun özgür olmadığı, toplumsal özgürlükten bahsedilmeyen bir yerde de bireyin özgürlüğünden bahsedilemez. Bireysel ve toplumsal özgürlük; biri ötekini oluşturan ve gerektiren iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişkide önemli olan "[ö]zgür bireylerin toplumu olan 'özgür toplum'un dilediğin gibi davranmanı yasaklaması ve seni bu eylemlerinden dolayı cezalandırmaktan kaçınmasıdır."[22] Özgürlük, hem bireyin yaşamı için hem de toplumsalın yaşamı için zorunludur. Birinin varlığı ötekinin varlığı zorunlu olarak gerektirmektedir. Fichte'ye göre; "[a]kla uygunluğa karakterini veren şeydir hürriyet; kendi kendine her türlü sınırlamayı yok eden şeydir."[23] Peki, "[a]ma başkalarıyla ortaklaşa hayat içinde, bir arada yaşayan tüm akıl sahibi varlıkların hürriyetini olanaklı kılmak üzere, bu hürriyetin terk edilmesi gerekiyor; topluluk hayatı, hürriyetin bir koşulu hâline geliyor böylece; hürriyet, hürriyet olabilmek için kendi

[20] A.g.e.
[21] İbn-i Sina, *Eş Şeyhu'r Reis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 106.
[22] Bauman, a.g.e., s. 8.
[23] Atilla Tokatlı, *Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı: Hegel*, Sitare Yayınları, Ankara 2011, s. 108-109.

kendini yok etmek zorunda kalıyor."[24] Tıpkı totaliter devlet liberalizminin, daha geniş kitlelerin çıkarlarını gerekçe göstererek, bireyin en temel haklarını ve özgürlüklerini elinden aldığı, bireyi kendi amaçlarına uygun olarak yeniden inşa etmek istediği gibi. Oysa her zaman bireyin doğal haklarına ve özgürlüklerine dokunmadan kitlesel çıkarlar, toplumsal özgürlükler tesis edilebilir.[25]

Özgür bir toplumda yaşayan bireyler, öncelikle düşüncelerinden dolayı kısıtlanmazlar, düşündüklerini ifade etmekten dolayı cezalandırılamazlar. Özgür toplumun, özgür olmayan toplumdan farkı; ruhunda kısıtlamalar, engellemeler ve yasakların değil; serbestlik, özgürlük ve özerkliklerin olmasıdır. Yani özgür bir toplumun dinamikleri daraltıcı, kısıtlayıcı bir amaç içinde değildir. Onun ruhunda genişlemeler, genişletmeler ve genişlikler vardır. Darlıklar, daralmalar, daraltmalar yoktur. Açılan bir açısı ve *açılımı* vardır. Öte yandan özgür toplum olarak değerlendirilen ancak gerçekte, özgürlüğün olmadığı birçok yaşama kültüründe "[y]erleşik değerler insanların kendi değerleri haline gelir; uyum gösterme kendiliğindenlik, özerklik haline gelir; toplumsal zorunluluklar arasında seçim yapmak özgürlük gibi görünür."[26]

Özgürlüğün başlangıcı olan insan birdi birey oldu, esinini ötekinden, ötekilerden aldı. Birler, bireyler toplandılar toplum olmak istiyorlardı ve toplum olmak için bireysel olarak özgür olmaları gerekiyordu ki toplum olarak da özgür ve özerk olabilsinler. Çünkü bireyin özgür olmadığı bir yerde toplumsal özerklikten de söz edilemez. Eğer birey ya da toplum özgürlükten yoksunsa, orada toplumsal değerlerden ve ahlaktan bahsetmek de söz konusu olamaz. "Unutulmasın ki ancak özgür bireyler ahlaklı olabilir. İnsan özerk olmadan da özgür olamaz. Özerklik, tek olduğunun, biricik olduğunun bilincini gerektirir. Özgürlük ise özerk bireyin, toplumda başkalarıyla olan ilişkisinde ortaya çıkar. Başka bir deyişle, özgürlük özerkliğin toplumda sınanmasıdır."[27]

Birey olmak, öncelikle insanın kendisi olabilme çabasını gerektirir. Bu çaba sonucunda insan; kendi ayakları üzerinde durabilen, kendi aklıyla düşünebilen, irade sahibi bir insana, bireye dönüşür. Birey, katılımcıdır; yaşadığı çevreye, topluma dünyaya

[24] A.g.e., s. 109.
[25] Liberalizminde doğal haklar, özgürlükler ve hukuk için ayrıca bkz. Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, (Çev: Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 123.
[26] Herbert Marcuse, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, (Çev: Soner Soysal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s. 22.
[27] Ömer Naci Soykan, "Kurtarıcının Geri Dönüşü ya da Geleceği Çalınmış Toplum", *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,* Sayı: 22, Bahar 2014, s. 163.

duyarsız kalamaz. Dolayısıyla birey, toplumla ilişkisinde; hem inşa eden, hem de inşa olan taraftır. Birey, hem kendinin tarafıdır, hem de toplumun. Onun özgürlük talebi; hem bireyseldir, hem de toplumsal.

Özgür birey, özgür toplum; biri ötekini oluşturan ve gerektiren iki zorunlu kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki zorunluluk, karşılıklı olarak araç–amaç ilişkisi içinde birbirlerini gerektirmelerinden kaynaklanmaktadır. Özgürlüğün araçsal ya da amaçsal olmasının ne anlama geldiğini, bu kavramların karşılıklı ilişkilerinin ne olduğunu da irdelemek gerekir.

1.3. Amaçsal ve Araçsal Özgürlük

İnsan, tercihte bulunabilme özgürlüğü olan, tercihlerini yaparken de, yaşarken de aklını kullanabilen, sağduyuya dayalı değerlendirmeler yapabilen bir varlıktır. "Gerçek özgürlük ekolü, özgürlüğü kişinin kendi belirlediği bir yaşamı sürdürebilmesi olarak tanımlar. Bu anlamda özgürlük her türlü şeyi yapabilmekten değil, yapmaya değer şeylerin ne olduğunu bilmekten ve daha sonra bunları yapabilmekten doğar."[28] Marcuse açısından insanın tercihlerinin birey olmanın dışında anlamı ve sorumlulukları da söz konusudur. "Özgürlüğün biçimi sadece öz-belirlenim ya da özünü-gerçekleştirme olmaktan çok, yeryüzündeki yaşamı geliştirecek, koruyacak ve birleştirecek olan amaçların belirlenmesi ve gerçekleştirilmesidir."[29]

Yaşamakta olduğumuz dünyada özgürlüğün özü olan temel değer ve kavramların çoğu tüketimin, tüketim toplumunun ya aracı ya da amacı haline getirilmiştir. Yaşam alanlarımızın ve yaşam biçimlerimizin temel belirleyeni hemen her şeyi ticari unsur haline getiren, tüm dünyayı bu algı üzerinden temellendiren, değerlendiren, metalaştıran 'piyasa' dır.[30] İnsanın, bireyin önemi onun tüketici olmasından dolayıdır. Bireyi birey yapan özgürlüğü, kapitalizm için onun tüketici olma kimliğinin gerektiği − gerektirdiği kadardır. Liberalizm, amaçlarını ve ideolojisini bireyin tüketici olması üzerinden, kendi varoluşunun devamlılığı üzerine kurmaktadır. Bu bağlamda kapitalist "[i]ktidar için

[28] Stein Ringen, *Demokrasi Neye Yarar?*, (Çev: Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 287.
[29] Marcuse, a.g.e., s. 51.
[30] Metalaşma konusunda bkz. Ünsal Oskay, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014, s. 225.

amaç kültürlü ve iyi insan yetiştirmek değil, fakat kendi ideolojisine uygun insanlar yetiştirmektir."[31]

Özgürlüğün araçsallaştırıldığı her durum için araçsallaştıran her özne aynı şekilde kendisini de araçsallaştırıyor demektir. "Bencil bireyciliği ezdikten ve itaat yoluyla görev desteklendikten sonra Hegel, devletle tarihi birbirine bağlar. Her tarihsel olayın arkasında, her zaman insanın ilerlemesi doğrultusunda olan ve kendisini zaman içinde tedrici olarak açığa çıkaran özel bir neden vardır."[32] Burada zorunlu olan özgürlük, kavramsal olarak, kendi kendisini varedebilme amacının da bir aracıdır. Hayat kimilerine göre; bir amaca yönelik olarak çizgisel ve sürekli bir değişim, dönüşüm içinde olmayı; kimilerine göre araçla amacın sürekli yer değiştirdiği sonu belirsiz diyalektik, sarmal bir devinim varlığını, bir devamlılık hâlini ifade eder. Çoğu zaman çokluğu ve çoğalmayı işaret eder. Ancak buradaki ilişki diyalektik yaklaşımın içinde barındırdığı özgürlük ve zorunluluk çelişkisidir.

Amaçsal ve araçsal özgürlüğün birbirini diyalektik olarak gerektirmesi konusunun irdelenmesi bizi özgürlük – özerklik ilişkisine ve bu kavramların zeminini oluşturan negatif- pozitif özgürlüğe ve ilişkisine getirmektedir. Özgürlük burada daha görünür hale gelmekte, yaşamın içinde farklı karşılıklar bulabilmektedir.

1.4. Negatif ve Pozitif Özgürlük

Negatif özgürlük, kişinin dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın, herhangi bir baskı ve zorlama altında kalmaksızın davranışlarının kendince belirlenmesi, istediğini yapması, istediği gibi davranabilmesi ve her türlü eylemde bulunma kararının kişinin kendisince alınmasıdır. O halde, burada ifade edilen "[ö]zgürlük nedir? Özgürlük veya hürriyet tam olarak, engelleme olmaması demektir."[33] Negatif özgürlük anlayışında, otoriteden bağımsız olmanın, kişi özgürlüğü ve özerkliği açından son derece önemli olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. "Kısacası, özgürlük serbestliktir ve serbestlik de kişinin kendi tercihlerini ortaya koymasının engellenmemesidir."[34] Yani kişinin tüm yapıp – etmelerinin kararını kendisinin aldığı ve özgürlüğünün tek kısıtlayıcısının yine

[31] Soykan, a.g.m., s. 160
[32] Donald Tannenbaum - David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri,* (Çev: Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara 2006, s. 391.
[33] Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 162.
[34] Ringen, *a.g.e.*, s. 262.

onun bireysel iradesi olduğudur. "Bu durumda, insanın özgürlüğü ve kendi iradesine göre eyleme hürriyeti, insanın kendisini yönetmesine yarayan yasanın yol göstermesini olanaklı kılan ve kendisine bırakılan irade özgürlüğünün alanını bilmesini sağlayan akıl sahibi oluşuna dayanır."[35] Bu anlamda liberalizmin özünü belirleyen, bireyi öne çıkaran negatif özgürlük anlayışı ve onun akıl sahibi bir varlık olduğuna yapılan vurgu önemli bir yer tutar.

Burada temel olan şey, bireyin herhangi bir keyfi kısıtlama veya baskı altında olmaması halinde özgür olduğunun kabul edilmesi ve devletin, kişinin özgürlükler alanına olabildiğince müdahale etmemesi, mümkünse hiç müdahale etmemesidir. Mill'in de "özgürlükten anladığı, öncelikle negatif özgürlüktü; yani kişinin düşüncelerine ve eylemlerine, başkaları veya birtakım kurumlar tarafından getirilecek bir kısıt, tahdit ya da sınırlamanın olmaması durumunu, özgürlük olarak değerlendirdi."[36] Ancak "Mill, negatif özgürlüğü çoğu zaman kişinin hayatının ipinin elinde olması, öz gelişimini kendi iyi telakkisi doğrultusunda sürdürmesi anlamında pozitif özgürlükle tamamlamaya çalıştı."[37]

Pozitif özgürlükte; kişinin yapıp etmelerinde bir dış kaynak veya otoritenin varlığı söz konusudur ve bu kaynak ya da otorite müdahale, denetim, yönlendirme, teşvik veya koruma görevi üstlenmiştir. Burada toplumsal ve siyasal bir zeminin varlığı ve kişinin de bu yapıya doğrudan katılımı söz konusudur. Pozitif özgürlük, özellikle devletin, bazı görevler ve sorumluluklar üstlenmesi gerektiğini, kişinin yapabilme ve olabilme özgürlüğünün gerçekleşmesi için çoğu zaman bir desteğe ihtiyaç olduğu düşüncesinden hareket eder. Öte yandan pozitif özgürlük açısından insan, **'**eğer bir otorite olmasaydı ve özgürlüklerimiz sınırsız olsaydı, nasıl bir dünyada yaşardık?**'** sorusu ile de her zaman karşı karşıyadır. "Yani dilediğini söyleyebilirsin ama sesinin hiç duyulmama ihtimali vardır. Bu yüzden özgürlük, kısıtlamaların yokluğundan daha fazlasıdır."[38]

Hobbes'a göre ise; doğa durumunda 'insan, insanın kurdudur.' Hobbes'un insanın bu durumdan kurtarmak için ortaya koyduğu çözüm ise; insanı başta öteki insanların kötülüklerinden koruyacak bir düzenin oluşturulması, olabilecek olumsuzluklara karşı

[35] John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev: Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara 2012, s. 44.
[36] Cevizci, *a.g.e.*, s. 898.
[37] A.g.e.
[38] Bauman, a.g.e., s. 9.

denetim görevini de üstlenecek bir otoritenin kaçınılmaz olarak gerekli olduğu ve çözümdeki bu otoritenin adının da devlet olduğudur. Devlet vatandaşı için vatandaşının yaşamına, özgürlüklerine müdahale edecektir. Eğer devlet vatandaşını korumayı çok isterse korumacı ana - babalarda olduğu gibi çocuklarının / vatandaşlarının hayatlarına, özgürlüklerine gerektiğinden daha fazla müdahale edecek, evlatlarını ya da vatandaşlarını hayatlarından bezdirecektir.

Otoritenin gücünün geriletilebilmesi ile bireyin özgürleşmesi arasında sıkı ilişki, özellikle devlet otoritesine karşı bireyin durumundan söz etmeyi de gerektirmektedir. Bireyi otorite karşısında güçlendirmenin yolu, otoritenin sınırlarını olabildiğince daraltmak, bireyin özgürlük alanlarını da olabildiğince genişletmekten geçmektedir. Çünkü bireyin özgürlük alanı azalırsa, onun otoriteyi destekleyen enerjisini de, otoriteye karşı direnci de azalmış olur. İnsanlar dilerlerse bireysel ya da toplumsal tercihlerinin sonucunda oluşan devlet otoritesini her zaman yeniden düzenleyebilir ve sınırlandırabilir. Nitekim Hegel'e göre de "[d]evlet, genelin geçerlilik kazandığı varoluş alanıdır."[39] Öte yandan birey ise kendisini, kendi iradesi ve isteği ile oluşturmuş olduğu devlet üzerinde vareder. Buradan hem birey olur, hem de toplum olur, ulus olur. Hayatına anlam katan değerleri bu zeminde yapar ve bu zeminde yaşar.

İnsanın, birey olması, öncelikle onun özgür ve irade sahibi insan olmasıyla da yakından ilgilidir. Çünkü özgür iradenin olmadığı yerde insana ait herhangi bir kavramdan bahsedilemez. Klasik liberalizmin kavramları irdelendiğinde bu kavramların bir tarafından özgürlükler içerdiği, özgürlüklerin insan hayatının kaçınılmazı olduğu ve insanla ilgili her kavramın bir tarafından özgürlük içermekte olduğu görülür. Ancak liberalizm, kapitalizmle yapmış olduğu ittifakın sonucunda özgür düşünceden ve özgürlük içeren kavramlardan uzaklaşmış, bu kavramların içeriğini ve içtenliğini tartışmaya açmıştır. Özgürlük, çeşitlilikleri, farklılıkları hatta aykırılıkları içinde barındırır. Oysa kapitalizm, evlerden atölyelere, büyük fabrikalara doğru büyüdükçe, kendisine sürprizleri olmayan, öngörülebilir, sürdürülebilir bir dünya kurmak istemiş dolayısıyla kendi gelecek tasarımı açısından özgürlüğün zeminini oluşturan farklılık, çeşitlilik, çoğulculuk gibi kavramlara itibar etmemiş hatta sakıncalı bulmuştur. Kapitalizm, ruhu gereği ve ekonomik kaygıları ve talepleri nedeniyle kendisini insan, birey öncelikli olmayan bir yapının içinde sokmuş, odağında insanın olmadığı, kâr

[39] G.W. F. Hegel, *Tarihte Akıl*, (Çev: Önay Sözer), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2014, s. 120.

öncelikli, korumacı, daha totaliter bir anlayışa yönelmiştir. Kapitalizmin / Ekonomik Liberalizmin de, toplumu bir bütün olarak gören ulus−devletin de güvenli, güvenlik öncelikli limanlar oluşturmak isteme nedeni bundandır. Nitekim "[t]otalitarizm, devlet ve toplumu bir ve bütünlük içerisinde birbirine eklemleyen, birbiriyle uyumlulaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan bir siyasal sistemdir."[40]

1.5. Marksist ve Muhafazakâr Düşüncede Özgürlük

Bütün ideolojilerin varlık nedeni, iyi bir toplum ve gelecek tasarımıdır. Bu tasarımlarını gerçekleştirecek projeler ve gerçekleştirme yöntemleri birbirinden farklılıklar gösterir. Bu farklılıklara bağlı olarak ideolojiler, ilk olarak öncelikleri, siyasal düşünce, inanç ve normları açısından bir sınıflandırmaya tabi tutulurlar. Ancak ideolojilerin kapsayıcı tanımını yapmak, aralarındaki ilişkiyi ve farkları ortaya koymak çoğu zaman kolay değildir.

Marksist ve Muhafazakâr düşüncede de, aynı liberalizmde olduğu gibi tanımı yapılır tek, yalın bir düşünce ya da tasarımdan söz edilemez. Ancak bu ideolojilerin başta özgürlüğe bakışları olmak üzere birbirlerinden özellikle de liberalizmden önemli farklılıkları olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Marksist düşüncenin özgürlük anlayışı liberal, çoğulcu demokrasilerin özgürlük anlayışından farklıdır. Marksist düşünceye göre, özgürlük, insanın doğuştan sahip olduğu bir şey değil, tarihsel gelişmenin bir ürünüdür. Özgürlük, toplumsal olduğu kadar bireysel anlamda da toplumsal koşullarla yakından ilişkilidir. Devlet iktidarı aracılığı ile toplumsal sınıfların varlığını fiilen kendisi kuruyor, koruyor ve kolluyorsa burada gerçek anlamda özgürlükten bahsetmek söz konusu değildir. Burada ancak sözde özgürlükten bahsedilebilir. Öte yandan "Marksizm, toplumsal (kolektif) bir özgürlük tasarımına sahiptir, zira 'kendini belirleme' ya da 'kendini gerçekleştirme' olarak özgürlüğün önündeki engellerin aşılması kolektif bir nitelik taşır."[41]

Marksist düşünceye göre; kapitalist devlet varlığını koruduğu, sömürü devam ettiği sürece gerçek özgürlükten bahsedilemez. Kapitalist devlet yıkıldığında, sınıflar ve

[40] Fatih Ertugay, "Devlet Totaliterliğine İtiraz: Muhafazakârlık ve Ara Kurumlar", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı: 47, Ocak-Nisan 2016, s. 162.
[41] Murat İnce, "*Liberal ve Marksist Özgürlük Anlayışlarının Karşılaştırılması*" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 75.

sömürü ortadan kalktığında ancak o zaman gerçek anlamda özgürlük gelir. Bu aşamaya sosyalist devletten sonra geçilecek olan komünizmle birlikte gelinecektir.

Muhafazakârlık, var olanları korumak, değişimden yana olmamak anlamlarına gelen ancak içinde yer aldığı kavramlara yaşama içgüdüsü de kazandıran yaşamdan yana bir kavramdır. Muhafazakârlık, geleneksel, sosyal etmenlerin muhafaza edilmesini destekleyen politik ve sosyal felsefe olarak tanımlanabilir olsa da her konuda ve yaşamının her alanında vardır. "Muhafazakâr, otorite ve hiyerarşiye sempatiyle bakmakla birlikte, siyasi otoritenin bu değer ve kurumlara müdahale etmesine veya yukarıdan aşağıya onları yeniden biçimlendirmeye kalkışmasına karşıdır. Örneğin devlet otoritesine duyduğu saygı, onun ailenin sınırını ihlale kalkışması durumunda biter ve bu aşamada Muhafazakâr aileyi savunur."[42]

Muhafazakâr düşünce göre "özgürlük, toplumsal düzen ve erdem olmadan var olamayan bir değerken; eşitlik düzen ve erdeme rağmen pekâlâ var edilebilir. Hak ve özgürlüklerin kaynağı geleneksel normlardır."[43] Ayrıca burada eşitlikle özgürlük arasında bir tezatlık ilişkisinin varlığından bahsedilebilir. "Özgürlüğün en temel hedefi ferdin ve ailenin maddi ve manevi mülkiyetini koruma olarak kabul edilirken, eşitliğinki toplumda eşitsiz olarak paylaşılan maddi ve manevi değerlerin yeniden dağıtımı ve eşitlenmesi diye değerlendirilir."[44]

Muhafazakâr düşünce, geleneksel ve dini değerlere ve aileye müdahale edilmediği sürece devletin varlığının ve otoritesinin yanında yer alırlar. "Esasen muhafazakârlar devletin kendisine, yani bir siyasal otoritenin varlığına itiraz etmezler. Hatta onun gerekliliğine inanırlar. Ancak onun yeni biçimine karşı ciddi kuşkuları ve güçlü itirazları vardır. Bu yeni siyasal iktidar modeli toplumsal olana karşı çok tehditkârdır."[45]

Öte yandan muhafazakâr düşünceye göre; "[d]iğer ideolojiler tarafından evrensel bir değer olarak savunulan özgürlük, eşitlik ve ekonomik refah gibi idealler, muhafazakârlık açısından soyut, spekülatif birer iddiadan ibaret olup, tarihi ve tecrübevi

[42] Bekir Berat Özipek, Muhafazakârlık Nedir? *Köprü Dergisi*, Sayı: 97, Kış 2007, s. 13.
[43] Toku, a.g.m.
[44] Neşet Toku, Muhafazakârlık Üzerine, Erişim:29 Eylül 2017, http://www.nesettoku.com
[45] Ertugay, a.g.m., s. 170.

olmamaları ve ahlakî − dinî bir zemine oturmamaları sebebiyle realize edilememişlerdir."[46]

Liberalizmin temel değer olarak ortaya koyduğu başta bireycilik ve özgürlük kavramlarına hem Marksist, hem de Muhafazakâr düşünce oldukça mesafeli bakmaktadır. Özellikle Marksizm'in birey algısı; O'nun bir toplumcu felsefe olması dolayısıyla toplumun bireye gereksinim duyduğu kadardır. Aslına bakılırsa muhafazakâr düşüncenin de iyi bir toplumsal düzen arzuluyor olmasından dolayı bireye bakışında benzerlikler vardır. Marksist düşünce ile muhafazakâr düşüncenin özgürlük algıları ve anlayışları arasında da kaynakları farklı olsa da önemli benzerlikler vardır. Her iki düşünceye göre, özgürlük soyut bir idealden başka bir şey değildir.

Klasik Liberalizmin, **Totaliter Devlet Liberalizmi**ne[47] evrilme nedenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için liberalizmin temel kavramları ve geçirmiş olduğu tarihsel süreçler, farklı yönlerden değerlendirilmelidir.

[46] Toku, a.g.m

[47] **Totaliter Devlet Liberalizmi**: Kapitalist, emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için liberalizmin varoluş ruhuna uygun bir şekilde 'haklar' ve 'özgürlükler' dilini kullanarak, demokratik hak ve özgürlükleri de baskı altına alan, özü itibarıyla demokratik olmayan totaliter, kapitalist liberal bir devlet ideolojisidir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZMİN TEMEL KAVRAMLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. Liberalizmin Temel Kavramları

Liberal özgürlük bağlamında değerlendirmekte olduğumuz; iktidarın karşısında insanın, bireyin konumu, liberalizmin temel kavramları ve bu kavramlar açısından liberalizmin özgürlüğe, liberal özgürlük anlayışının da insanı, bireyi anlama ve algılaması, süreç içinde uğramış olduğu değişimler, nedenleriyle birlikte irdelenmeye çalışılacaktır.

Öte yandan liberal düşünce açısından bireycilik ve özgürlük kavramları başta olmak üzere hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet, kendinden doğan düzen, adalet, eşitlik gibi kavramsal konuların yanı sıra piyasa ekonomisi gibi daha çok liberalizmin iktisadi söylemleri de irdelenmiş olacaktır. Başka bir başlık altında ise liberalizmin insan tasarımının ne olduğu nedenleriyle birlikte irdelenmeye, değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Günümüzdeki kullanımıyla liberal sözcüğü etimolojik açıdan incelendiğinde, latince "özgür" anlamına gelen "liber" den, liberalizmin ise; İngilizce "özgürlük" ve "serbestlik" anlamında kullanılan "liberty" sözcüğünden geldiği anlaşılmaktadır. Liber sözcüğü önceleri İngiltere kaynaklı olan, ulusal olmayan siyasi düşünceleri, tutumları işaret etmek maksadıyla; eleştirel anlamda da kullanılmıştır.

Liberalizmin yol göstericisi olan ekonomik liberalizm yani kapitalizm, kavramları algılama şekilleri ve oluşturmaya çalıştığı dünya düşüncesi / görüşü ile liberalizm düşüncesini tüm boyutlarıyla etkisi altına almıştır. "Zaten tarihsel olarak bakıldığında, liberal demokratik hukuk devleti, üstüne ne kadar 'evrensel insan hakları' türünden cilalar çekilmiş olursa olsun, uygulamada burjuvazinin ekonomik konumunu güçlendirmek, mülkiyeti güvence altına alıp onu süreklileştirmek gibi bir işlev

yüklenmiştir."[48] Bu bağlamda konular, liberalizmin teoride ne söylediği, pratikte ne yaptığı, söylem ve eylem çelişkisinin nedenleri ve gerçekleştirmeyi arzuladıkları niyetleri de dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Liberalizmin temel kavramlarını incelemeye "bireycilik" kavramından başlamanın nedenlerinden biri de bireyciliğin, liberalizmin özgürlükle birlikte önemli iki kavramından biri olması, aynı zamanda kendisinden sonraki kavramlara da zemin teşkil etmesidir.

2.1.1. Bireycilik

Bireycilik, liberalizmin en temel kavramlarından biridir. Öyle ki liberal düşünceyi savunan kimi düşünürler liberalizmin tek kavramla tanımı yapılsaydı 'bireyci bir toplum sistemi' demek yeterli olurdu demişlerdir. Bu bireysellik için bireyin sarf ettiği akılcı çaba aynı zamanda; kendisinin ve bireyci toplum sisteminin özgürlüğü anlamına da gelmektedir. "Özgürlüğü tanınıp güvence altına alınan bireyi, Hegel kişi olarak tanımlar. Söz konusu kişilik ise mülkiyetle gerçekleşir. Daha doğrusu kişilik insana mülkiyet benzeri birtakım haklara sahip olma kapasitesi kazandırır."[49] Burada birey ve bireycilik öylesine güçlüdür ki toplum ya da toplumsal fayda bile birey ve bireysel fayda kavramları üzerinden tanımlamaktadır. Liberalizmin bireyciliği; bireyin varlığını kendi dışında olan ekonomik, toplumsal ve kültürel hemen her şeyin varlık nedeni olarak görür. Jaspers'e göre: "Ben, benden bekleneni yapmak, bana verilmiş olan kimliği ve değerleri olduğu gibi benimsemek yerine, özgürce kendi kimliğimi yarattığım, özgürlüğümü hayata geçirebildiğim, kendi değerlerimi yarattığım ölçüde var olurum."[50]

Birey, kendisinin oluşturduğu toplum, halk, ulus gibi yapılardan ve kavramlardan daha üstündür ve her birey, kendisi ile ilgili her konuda olduğu gibi değerler konusunda da kendisi için neyin daha değerli olduğu kararını yalnızca kendisi verebilir. Öte yandan sosyal ya da siyasal anlamda kutsal devlet anlayışını kabul etmez. Kutsal olan birey ya da bireyselliktir. Devlet ise bireyin özgürlüğünü ve bireyselliğini yaşamasını sağlamak ve korumakla yükümlüdür. Burada devletin, bireylerin haklarıyla sınırlı bir

[48] Özlem, a.g.e., s. 58.
[49] Cevizci, a.g.e., s. 835–836.
[50] A.g.e., s. 1148.

organizasyon olduğu düşüncesinin savunucuları olan Locke ve Nozick zikredilebilir. Yani liberalizmde özgürlük bireysel bir durumdur ve öznesi cemaat, toplum gibi herhangi bir toplu varlık biçimi değil, sadece birey olarak insandır. Öte yandan kapitalizmin ürettiği; çeşitlilik, farklılıklarla problemleri olan modernizmi eleştirmek için Adorno "[b]ir zamanlar bireyselliğe prim veriliyordu, bugün ise buna bir sapma olarak kuşkulu gözle bakılıyor"[51] der. Çünkü modernizm bireyin, öngörülebilir, kategorize edilebilir ve denetlenebilir olmasını ister ve ekonomik liberalizmin / kapitalizmin talep ettiği, arzu ettiği insan tipi ancak bu şekilde oluşturulabilir.

Birey, akıl sahibidir ve bireysel olarak bilme kapasitesine sahiptir dolayısıyla da kendi kararlarını kendisi vermekte özgürdür. Bu özgürlük onun ahlakiliğinin de temelini oluşturmaktadır. Özgür birey olmadan ahlâklı birey olunamaz. Özgür toplum kavramının ifade ettiği de zaten özgür bireylerden oluşan toplumdur. "Gerçekte, bütün özgür toplumlarda bulduğumuz şey şudur: İnsan gruplarının bazı muayyen amaçların elde edilmesi için organizasyonlarda bir araya gelecek olmasına rağmen, ayrı ayrı bireylerin olduğu kadar, bu ayrı organizasyonların hepsinin faaliyetlerinin koordinasyonu da, bir kendiliğinden doğan düzeni meydana getiren güçler tarafından gerçekleştirilir."[52] Öte yandan bireylerden bağımsız, özerk bir toplumsallıktan bahsetmek söz konusu değildir çünkü toplumun ayrı bir varlığı, aklı ve iradesi yoktur. Bütün bunlar toplumu oluşturan bireylerin oluşturdukları ortaklaşa aklın ürünüdür.

Liberalizm, bireyi, birey olmayı, özgür birey olmayı temel alan ve tüm öteki kavramlarını ve söylemlerini bunların üzerinden üreten bir düşünce sistemidir. Bu birey aynı zaman da özerk olmak ister; çünkü ussal, bilinçli ve irade sahibidir. Ancak özerk olmak; dış dünyadan en az etkilenerek harekete geçmeyi, karar vermeyi gerektirir. Özerklik kapasitesini işlevsel kılmanın yolu; zorunlu olarak, bireysel özgürlükten geçmektedir. "İnsan bilinci aracılığıyla değerli ve bu nedenle de davranışlarından sorumlu bir varlıktır. İnsan bilinciyle verili koşulların ötesine geçebilmekte, eyleminin nedenini kendi ussal varlığından alarak bağımsız bir varlık haline gelebilmektedir."[53] Bu bağımsızlık durumu aynı zamanda insanın kendi kendisini yönetebilen bir varlık olduğunun da ifadesidir. "O bu nedenle, kendine dışsal olarak direnebilen, bedensel

[51] Theodor W. Adorno, *Eleştiri: Toplum Üzerine Yazılar*, (Çev: M.Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul 2011, s. 88.
[52] Hayek Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, s.70.
[53] Özçınar, a.g.m., s. 183.

yönelimlerinin farkında olup, denetleyebilen, kendi eylem ve istencini kendi yönlendirip belirleyebilen özerk bir varlıktır."[54] Oysa sonraki bölümlerde tartışacağımız üzere birey hangi anlamda özgürdür ve hangi ölçüde özerktir? Liberal düşünce çerçevesinde tanımlanmış özgür ve özerk birey nerededir? "Ussallık ya da bilinçlilik, belirli bir toplum içinde yaşarken, insanın kendi özerk ve tekil varlığının yönelimleriyle yapmış ve yapacak olduğu seçim ya da eylemlerinin sorumluluğunu yüklenebilecek bir varlık olduğu anlamına gelmektedir."[55] Peki ama özgürlük olmadan ussal, bilinçli ya da özerk olabilmek mümkün müdür?

Ekonomik Liberalizm, kendi iradesiyle karar veren bireye, yani özgür ve özerk insana nasıl bakıyor, onun özgürlüğüne ve özerkliğine ne kadar izin veriyor? Yoksa kapitalizmin kendi amaçları doğrultusunda sürekli ve yeniden ürettiği kurgulanmış bireyle ve yapay bir özgürlük anlayışıyla mı karşı karşıyayız? Öte yandan liberal düşünürlerden F.A.von Hayek bireyciliği, bir toplum teorisi, insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama girişimi ve bir siyasal genel ilke olarak tarif eder. "Nitekim, bir toplum, yalnızca, eğer bir seleksiyon süreciyle, bireyleri sosyal hayatı olanaklı kılan bir tarzda davranmaya sürükleyen kurallar gelişmişse varolabilir."[56] Ayrıca O'na göre: "Gerçekte, bütün özgür toplumlarda bulduğumuz şey şudur: İnsan gruplarının bazı muayyen amaçların elde edilmesi için organizasyonlarda bir araya gelecek olmasına rağmen, ayrı ayrı bireylerin olduğu kadar, bu ayrı organizasyonların hepsinin faaliyetlerinin koordinasyonu da, bir kendiliğinden doğan düzeni meydana getiren güçler tarafından gerçekleştirilir."[57]

Klasik Liberalizmin temel değerleriyle, Ekonomik Liberalizmin amaçları arasında muazzam bir çelişki ve çatışma söz konusudur. Klasik Liberalizm insan ve özgürlüklerinden yana iken, Ekonomik Liberalizm, içinde insanın öncül olarak yer almadığı, sosyal ve toplumsal mekanizmaları, siyasal iktisat tarafından oluşturulan bir dünya düzenini arzu eder. Yayılmacı bir amaca ve anlayışa sahip olan Ekonomik Liberalizm, ekonomik alanda olduğu gibi sosyal ve siyasal alanda da liberalizmin temel değerlerinin ve ilkelerinin içini boşaltıp kendi amaçları doğrultusunda kullanmak ister.

---

[54] A.g.m.
[55] A.g.m.
[56] Friedrich A. Hayek, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev: Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994, s. 67.
[57] A.g.e., s. 70.

Özetle bireycilik, toplumsal yaşamda bireyin varlığını ve bireysel yararı öncelikli ve önemli görmektir. Bu anlamda bireycilik toplumu, toplumsal yararı yok saymamak ama toplumsal yarar uğruna da bireyi unutmamaktır. Bireycilik, aynı zamanda bireyin *biricik*liğini ortaya koymak anlamına da gelmektedir. Oysa tek olana, biricik olana; farklı ve farklılıkları olana tahammülü olmayan, herkesi bir birinin aynısı gibi gören, ekonomik liberalizmin tezgâhlarında üretilmiş modernist, fordist totaliter devlet liberalizminde bundan bahsedebilmek mümkün değildir. Bütün farklılıkların ve *merkezin* dışında olanların, *çevre*de duranların öteki, kötü, dahası düşman görüldüğü bir algı veya anlayış içindeyken bireyin, bireyciliğin en önemli liberal değerler olduğundan bahsedebilmek de mümkün değildir. Bu anlayış ne tutarlı, ne de gerçekçidir. Öte yandan tek tip, öngörülebilir, kontrol edilebilir değerler ve bireyler yaratmak niyetinde olan Totaliter Devlet Liberalizmi, bireyi, varoluşunu gerçekleştireceği özgürlük alanlarını ve özgürlüğünü ortadan kaldırırsa geriye ne birey ne bireycilik ne de başka insani değerler kalır.

2.1.2. Özgürlüğün Tarihsel ve Etimolojik Açıdan İrdelenmesi

Klasik Liberalizmin bir başka değeri olarak özgürlük burada özellikle tarihsel ve etimolojik boyutlarıyla ele alınmakta, özgürlüğün insanın bireyselleşmesindeki önemi, farklı açılarından irdelenmektedir. O halde nedir özgürlük? Özgürlük, insanın, dışarıdan gelebilecek her türlü etkiden bağımsız olarak kendi isteğine, iradesine ve kendi düşüncesine göre karar alabilmesini veya herhangi bir sınırlanmaya, zorlamaya, kısıtlamaya uğramaksızın düşünme ve düşündüklerini uygulama durumunu ifade eder. Özgürlük aynı zamanda bireyi birey yapan onun temel değerlerini ötekileştirilmeden, çoğunluğun değerlerinin içine çekilmeye zorlanmadan diğer insanlardan farklılıklarını ifade edebilmesi ve bu farklılığını yaşayabilmesidir. Mengüşoğlu'na göre: "İnsan, kendi özgürlüğünün derecesinden, yani onun az veya çok olmasından gene kendisi sorumludur; çünkü özgürlük bir içgüdü değildir ki ona doğa tarafından doğuştan verilmiş olsun; insanın kendisi onu elde etmeye çabalamalı ve elde edileni de korumalıdır."[58]

Klasik liberal düşünceye göre özgürlük bireyin ondan sonra elde edeceği her türlü hakkın kökenini, temelini oluşturmaktadır. İnsan öncelikle ve özellikle özgürlüğü ile

[58] Mengüşoğlu, a.g.e., s. 214.

kendisi olur, kendisi olarak düşünür ve kendisi olarak eyler. Buradan hareketle "[y]ine, Liberal teori çerçevesinde düşündüğümüzde de bir siyaset tanımına ulaşabiliriz. Bu durumda, farklı bireysel iyi anlayışlarını uzlaştırma fonksiyonundan hareketle, siyasetin, bireysel hakların korunmasına yönelik bir faaliyet olduğunu kabul ederiz."[59] Siyasetin bireysel hakların korunması için yapılan bir hareket olmasından daha çok, farklı bireysel iyileri uzlaştırma işlevinin iyi okunması ve üzerinde önemle durulması gerekir.

Özgürlük mutluluğa açılan en büyük kapıdır. "Özgürlük denmeyi hak eden tek özgürlük biçimi, başkalarını mutluluklarından mahrum etmediğimiz ya da mutluluğa ulaşma çabalarında onlara engel olmaya kalkışmadığımız sürece, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz şekilde aramaktır."[60] Özgürlük kimsenin egemenliğine dokunmadığı bir bağımsızlık hâlidir ve bu hâl insanın varlıksal yaşamının içinde ve ötesinde farklı anlamlar taşımaktadır. "Temelde insanın doğal ve toplumsal varlığı ile doğrudan ilişkili olan özgürlük, sadece varlıkbilim ile ilgili değil, aynı zamanda varlık bilim üzerinde temellenen bilgi kuramı ve bunun yanı sıra ya da insanın kılgısal yaşamını da belirleyen felsefenin en kapsamlı ve kapsayıcı sorunlarından birisidir."[61]

Özgürlük, liberalizmin dilsel kökeninde de yer alan bir kavramdır. İngilizce "liberty" sözcüğü özgürlük anlamında da kullanılmakta ve bu anlamda liberalizm, özgürlükçü düşünce, özgürlüğü savunan düşünce anlamlarına da gelmektedir. "Bu bağlamda, doğa halinden toplum haline geçişle birlikte, insanın dönüşüme uğradığını, içgüdüsel bir yaratık olmaktan çıkarak, benliği bağımsızlıkla değil katılımla, özgürlüğü varsayan bir katılımla belirlenen bir yurttaş haline geldiğini ısrarla belirten Rousseau, bir yandan da özgürlüğün bağımsızlıkla karıştırılmaması gerektiğini tekrar tekrar söyler."[62] Özgürlük düşüncesi, liberal düşünceyi savunan düşünce akımlarının ya da düşünürlerinin bakış ve yaklaşımlarında; farklı anlaşılmış, farklı tanımlanmıştır. Cevizci, Rousseau'nun özgürlükle ilgili şu görüşünü önemli bulmuştur: "Onun sözünü ettiği özgürlük kişinin kendi iradesine göre davranması yerine, bir başkasının iradesine tâbi olmaması anlamına gelir ve bu tür bir özgürlükte hiç kimse, bir başkasının özgürlüğünün kendisine yapmayı yasakladığı şeyi yapma hakkına sahip olamaz."[63] Adorno'nun

[59] Derda Küçükalp, *Siyaset Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 23.
[60] John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine*, (Çev: Tuğçe Kanbur), Litera Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 40.
[61] Özçınar, a.g.m., s. 182.
[62] Cevizci, a.g.e., s. 790.
[63] A.g.e.

Negatif Diyalektik'te vurguladığı "[ö]zgürlük fikri Kant'ta ve daha sonraki idealistlerde tekil bilimlerle, özellikle de psikolojik araştırmalarla karşıtlık içinde kurgulanmıştır."[64]

Öte yandan özgürlük, karşılıklı talep edildiği ve karşıtlarınca da vazgeçilemez görüldüğü her durum için birlikte yaşama kültürünün inşası için de gerekecektir. Karşıtlar kendilerini yapan yapılar nedeniyle öteki olan karşıtla uzlaşamazlarsa bile varlığını kabul etmelidirler. Özellikle içinde özgürlüğün önemli yer tuttuğu her bireysel ve toplumsal ilişki karşıtını yutarak değil, onu ezmeden, özsel varlığına dokunmadan kendine katarak birlikte gelişirler. "Özgürlüğe dair düşünce olmadan örgütlü toplumun teorik temellendirilmesi mümkün değildir. Ama örgütlü toplum da özgürlüğü eksiltir."[65] Örgütlü toplum, egemene karşı bireyin ve toplumun özgürlük alanlarını korumak için oluşturulan bir tür koruma kalkanıdır, örgütlü toplumun varlık nedeni mütecavizin özgürlüğünü çevresine zarar vermeyecek şekilde yeniden düzenleme çabasıdır. Örgütlü toplum, kapitalist devletlerin liberal iktidarlarına karşı ayakta kalmayı ve ayakta durmayı amaçlamış bireyselin ve toplumsalın oluşturulmuş olduğu mücadele cephesidir.

Farklı bakış açıları da olsa, yöntemi, yönetim ve uygulama şekilleri ne olursa olsun içinde özgürlük düşüncesinin yer almadığı bir liberal düşünce kavramsal olarak dahi söz konusu değildir. Çünkü özgürlüğün, bireycilikle birlikte liberalizmin iki temel bileşeninden birisi olduğu varsayılır. "Özgürlük, birçok filozofa göre, sadece sıradan bilinçli bir varlık olmayı değil, aynı zamanda özgürlüğün bilincini ya da özgürlüğün bilincinde olmayı da zorunlu olarak içermektedir."[66] Bu konuda özellikle John Stuart Mill, faydacı bakış açısı ve sosyal özgürlüklere yönelik düşünceleriyle liberalizmin önemli savunucularından biri olmuştur. Mill, başta sosyal ve bilimsel gelişme olmak üzere özgürlük olmadan hiçbirinin sürdürülebilir olmadığını, aynı zamanda toplumsal evrimin ve onun itici gücünün de özgürlük olduğunu düşünmüştür.[67]

Klasik Liberalizm, insanı özellikle özgür insanı ön plana çıkardığını ve onu en temel yapı taşı saydığını ifade eden farklı söylemler geliştirmiştir. Georg Lukacs "[ö]z biçimi

---

[64] Theodor W. Adorno, *Negatif Diyalektik*, (Çev: Şeyda Öztürk), Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 198.
[65] A.g.e., s. 200.
[66] Özçınar, a.g.m., s. 185.
[67] Liberalizm bağlamında özgürlük konusu için ayrıca bkz. Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 31.

belirler. Fakat insan'ın kendisinin odak noktası olmadığı hiçbir öz yoktur"[68] der. Yani, yaşamda anlamın irdelendiği her yerde insanın karşısına insan çıkar. İçinde onun yer almadığı bir kavram, bir değer düşünülemez. Liberal düşüncenin içeriğini ne kadar kalabalık hâle getirirseniz getirin, içinde−içeriğinde insan ve özgürlüğü yoksa adının liberalizm olması hiçbir şey ifade etmez. Öte yandan "Rousseau'ya göre, özgürlükten vazgeçmek insanın en temel niteliğinden, insanlığından vazgeçmek anlamına geldiği gibi, insanın iradesinden özgürlüğü almak da insanın eylemlerinden ahlakı almak anlamını taşır."[69]

Özgürlük ve bireycilik her ikisi de bir birini karşılıklı olarak etkileyen iki ayrı kavramdır. Ancak bireyciliğin yapısında yer alan özgürlük düşüncesi; olmaya ya da yapmaya hazır olmayı da ifade eder. Olmaya ya da yapmaya hazır olmayan; bireyselliğini topluma, toplumsala, çoğunluğa terk etmiş demektir. "Ontolojik temellere dayanan antropoloji bakımından özgürlük bir olanaktır; gerçekleşmesi gerçekleştirilmesi insanın kendisinin bir işidir. Özgürlüğün bir olanak olması, temelini insanın varlık yapısında bulur. Çünkü insan da bir olanaklar varlığıdır."[70]

Özgürlük aynı zamanda bireyin seçmek ve yapmak istediği şeylerin engellenmemesi; istemediği şeyleri seçmeye ve yapmaya da zorlanmamasıdır. Kant'ın özgürlük düşüncesi ve "[o]nun siyaset felsefesindeki ilgisi, insanın seçimine etki eden doğa yasaları olmayıp, kişinin seçiminin başka insanlar tarafından etkilenmesi veya belirlenmesi, eylemlerinin başkaları tarafından engellenmesi durumudur. Bu yüzden, onun politika felsefesinde ilgilendiği özgürlük, bireysel seçim ve eylem özgürlüğüdür."[71] Yani özgür birey, değerleri ve yaşam tarzı başta olmak üzere onu ilgilendiren her konuda serbestçe seçim yapma ve seçimlerini de serbestçe yaşama hakkına sahip olmalıdır. "Fakat en nihayetinde de insanın seçme özgürlüğüne sahip bulunduğunu fakat bu özgürlüğün sınırsız olmadığını öne süren Voltaire, söz konusu seçimin insanın sosyal bir varlık olması dolayısıyla, toplumsal grup tarafından dikte

[68] Georg Lukacs, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, (Çev: Cevat Çapan), Payel Yayınevi, İstanbul 1986, s. 23–24.
[69] Cevizci, a.g.e., s. 788.
[70] Mengüşoğlu, a.g.e., s. 208.
[71] Cevizci, a.g.e., s. 747.

edildiğini, seçimin gerisindeki motiflerin genellikle sosyal bir nitelik taşıdığını savunur."[72]

Bireyin kendi amaçlarını özgürce belirleyebilmesi, kendi varlıksal anlamını kavrayabilmenin de başlangıcını oluşturacaktır. Çünkü "[ö]zgür kişi içinden geldiği gibi arzularına uyan biri değil, 'kendi yaşamının yaratıcısı' olan biridir. Bunun yolu kişinin sadece fırsatları etkili biçimde kullanması değil, fırsatları kullanırken yöneldiği amaçları da belirlemesidir."[73] Bireyin inanç, vicdan ve düşünce özgürlüğü başta olmak üzere özgürlüklerinin tanınması ve korunması; tüm özgürlükçü sosyal ve siyasal düşünce sistemlerinin olduğu gibi özellikle insan odaklı olma iddiasındaki liberalizmin varlıksal öncelikleri arasında olmalıdır.

Özgürlük aynı zamanda başkasıyla paylaşılan, başkasını gerektiren bir durumdur. Mill'in özgürlük anlayışına göre; bireyin davranışına ancak başkalarına zarar verdiği tespit edilirse müdahale edilebilir, ancak böyle bir durumda müdahale meşru kabul edilebilir. "Yalnızca siz özgür olamazsınız. 'Her istediğimi yapmak için özgür olacağım.' diyemezsiniz. Çünkü özgür olmak, ne duyumsadıklarını açıklamak, dilediklerini yapmak isteyen başka insanlar da var."[74]

Devletler yasalarını özellikle de anayasalarını özgürlükçü bir anlayışla yapmalıdır; bu metinlerde yasakların değil, özgürlüklerin çerçeveleri oluşturulmalı, özgürlüklerin tarifi yapılmalıdır. Nitekim "[h]erkes birbirinde kendi özgürlüğünün gerçekleşmesini değil, sınırlanmasını görür."[75] Kişinin başkasına zarar vermesinin söz konusu olmadığı, olmayacağı hiçbir durum için dolaylı gerekçeler oluşturarak özgürlüklerin kısıtlanması ya da özgürlüklere müdahale söz konusu olmamalıdır. "Fakat bütün hakların bir anlamda kendisine bağlı olduğu yegâne doğuştan getirilen hak özgürlüktür, yani her insanın, başka insanların özgürlüklerine zarar vermediği sürece, her istediğini yapma hakkıdır"[76] düşüncesindedir Kant.

Kişinin yalnızca kendisini ilgilendiren her türlü durum için, kendi bedeni ve zihni ile ilgili tasarruf hakkı, egemenlik hakkı kesinlikle kişinin kendisine ait olmalıdır. Çünkü

---

[72] A.g.e., s. 671–672.
[73] Ringen, a.g.e., s. 274.
[74] J.Krishnamurti, *Özgürlük Üzerine*, (Çev: Nurgül Demirdöven), Ayna Yayınevi, İstanbul 2009, s. 139.
[75] Melis Aktaş, "Marksçı Bir Perspektiften 1789 İnsan Hakları Bildirisinde İnsan - Vatandaş İşbirliği Sorunu", *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 23, Güz 2014, s. 84.
[76] Cevizci, a.g.e., s. 749.

"[i]nsanlar fıtraten hür doğarlar, hürdürler."[77] Öte yandan "[ö]zgürlük ve ahlaklılıkla mutluluk ilişkisine gelince Marx, ahlaki iyinin özgürlüğü ve özün gerçekleştirmesini gerektirdiği için özgürlük olmadan mutluluğun ahlaken kabul edilebilir bir amaç olmadığını savunur."[78] Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta ahlâki davranışın − insanın seçim yapmasını gerektirdiğinden − vazgeçilmez şekilde özgür olmayı gerektirdiğidir. "Aynı zamanda insan yaratılışı itibariyle hürdür, özgürdür, özgür olmasaydı seçim yapamazdı."[79] Kant'ta olduğu gibi Marx'ın düşüncesine göre de ahlâkın, ahlâklılığın temel ölçütü özgürlüğün olup olmadığıdır. Özgürlük kavramının olmadığı yerde ahlak kavramı da yoktur. "Şu halde, Marx için temel ahlâki iyi, insanın kendi özünü özgürce gerçekleştirebilmesinden, onun özgürlüğünü hayata geçirebilmesinden oluşur. Başka bir deyişle onda özgürlük, herhangi bir şekilde ya da hiçbir bakımdan engellenmemiş olma anlamına gelmez fakat daha ziyade, insanın özünün engellenmeden gelişmesi anlamına gelir."[80]

Özgürlük olmadan ahlâklı olunamayacağı gibi, özgürlük olmadan insanın ötekilerle ilişkilerinde saygı, sevgi, hoşgörü gibi kavramlar sahici bir şekilde yer ve karşılık bulamayacaktır. Bu kavramlar zorunluluğun değil, özgürlüğün sonucunda olmakta olanlardır.

2.1.3. Çoğulculuk ve Hoşgörü

Liberalizmin özgürlükçü bir ideoloji, özgürlüğü savunan bir düşünce ekolü olması; zorunlu olarak çoğulcu, farklılıklara karşı hoşgörüyü savunan, hatta onlar için mücadele eden bir tutum içinde olmasını gerektirmektedir. Bu kavramlar liberalizmin değişik platformlarda önemle savunduğu, vazgeçilemez kavramları olmalıdır. Liberal düşüncenin gerçekten var olduğu bir yerde, bütün öteki kavramlara ve düşüncelere kendi doğrularını dayatmayan, farklı düşüncelere ve farkı düşünenlere özgürlükçü bir duyarlılıkla bakabilen kapitalizmin boyunduruğunda olmayan bir liberal düşünce var demektir. Burada ifade edilmek istenen; farklılıkları, farklı düşünceleri olan bir "[i]nsan, bir şeyi yapmaya ya da buna katlanmaya, salt onun hakkında hayırlı olacak diye, onu daha mutlu kılacak diye ya da başkaları böyle istiyor hatta böylesi daha doğru olur diye

[77] Ali Bulaç, *İnsanın Özgürlük Arayışı*, İnkılâp, İstanbul 2015, s. 18.
[78] Cevizci, a.g.e., s. 875.
[79] Bulaç, a.g.e., s. 18.
[80] Cevizci, a.g.e., s. 868.

zorlanamaz."[81] Her görüş, düşünce ve bakış açısına aynı mesafeden bakmak, herkesin aynı görüşte olmasını beklememek, hatta ötekinin varlığını yaşamın bir zenginliği olarak görmek ve hiçbir şekilde yadsımamak, ona farklı –farklılıkları olan– bir değer olarak bakabilmek gerekir.

İnsan, akıl ve irade sahibi bir varlık olduğuna göre; irade de zorunlu olarak özgürlüğü içermekte, gerektirmektedir. Yani insan özgür iradesiyle hayatın içinde tercih ettiği şekilde yerini almalıdır. Çünkü "[ö]zgür irade sözünden, iradenin, isteğin veya eğilimin özgürlüğü değil, kişinin özgürlüğü anlaşılır; şu anlamda ki o kişi, yapmak istediği, arzu ettiği veya eğiliminde olduğu şeyi yaparken bir engelle karşılaşmaz."[82] İnsan, insan olmasından, akıl sahibi insan olmasından dolayı diğer canlılardan ayrılır. Çünkü insan olmak; irade sahibi olmayı, aynı konularda başkalarından farklı düşünebilmeyi, farklı kararlar alabilmeyi ve farklı tercihlerde bulunabilmeyi yani farklı olmayı da getirir – gerektirir. "Özgür bir insan gücü ve zekâsıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyi yapması engellenmemiş olan birisidir."[83]

İnsan, bir cemaatin ya da toplumun üyesi olmaktan önce bireydir ve farklıdır. İnsanı insan, bireyi birey yapan ise bu farklılıkların varlığıdır. Çok insan çoğul insandır. Toplumlar da bu çoğul insanlardan oluşmakta, oluşturdukları gruplar, cemaatler ve toplumlar da bir tür çoğul bireylikleri ifade etmektedir. Yani toplumlar farklı görüş ve düşüncelere sahip özgür ve özerk bireysel yapılardan oluşmaktadır. İnsan çokluk içinde biriciktir ve çoğulculuk, bu biriciklerin çoğunluk tarafından kabul görmesidir. Bu anlamda olması gereken öncelikle insan olmak, özgür insan olmak, sonra toplumun bir bireyi olmak, yani birlikte aynı toplumun farklı insanları olmaktır.

Hayatın içinde engelle ─ engellemeyle karşılaşmadan özgür iradeyle oluşturulmuş tercihleri yaşayabilmek ve kendi varoluşunu gerçekleştirebilmek de özgürlüğün bir başka koşuludur. "Yaşamımızın tasarımını kendi karakterimize uyacak şekilde düzenleme özgürlüğünü, çevremize aptalca, sapkınca ya da yanlış gelse de, yaptığımız şey her neyse etrafımızdakilere zarar vermediği sürece, onlar tarafından engellenmeden

[81] Mill, a.g.e., s. 35.
[82] Hobbes, a.g.e., s. 163.
[83] A.g.e.

ve tüm bu sonuçların yaşanacağını gözeterek, istediğimiz gibi davranma özgürlüğünü gerektirir."[84]

Çoğunluk tarafından oluşturulan ve desteklenen, Totaliter Devlet Liberalizmi, yani çoğunluğun iktidarı, çoğulculuğu kendi varlığının devamı açısından tehlikeli bulabilmektedir. Sosyal ya da Demokratik Liberalizm açısından dahi kendi varlıksal yapısını oluşturduğu varsayılan çoğulculuk kavramı Siyasal ve Ekonomik Liberalizm açısından maliyeti yüksek, kontrol edilmesi zor ve tehlikeli bir yapı olarak görülebilmekte ve gereği yapılmaktadır. Oysa Mill, asıl tehlikeyi çoğulculuğun, hoşgörünün değil, tek tipçi hoşgörüsüzlüğün oluşturduğunu düşünmektedir. "Korkunç olan kötülük, gerçeğin parçaları arasındaki şiddetli zıtlaşma değil, gerçeğin yarısının sessiz sedasız ortadan kaldırılmasıdır: insanlara her iki taraf dinletildiğinde, her zaman umut vardır; ne zaman tek bir düşünceye maruz bırakılırsa o zaman yanılgılar önyargıya dönüşür ve gerçek abartılarak gerçek dışılığa dönüşür."[85] İnsanın salt insan olmaktan kaynaklanan haklarını, farklılıklarını liberal söylemli bile olsa totaliter bir anlayışla, bakışıyla yok saymak; insanı hem toplumun hem de yaşamın dışına itmek anlamına gelmektedir.

*Çoğulcu*luk ile *çoğunlukçu*luk kavramları bir birine karışıyor ─ karıştırılıyor. "Temel hata, siyasi iktidarı çoğunluğa emanet etmenin en iyi yol olduğu şeklindeki kabul edilebilir ilke ile çoğunluğun bu iktidarla yaptıklarının eleştiri ötesi olduğu ve asla buna karşı konulmaması gerektiği yolundaki kabul edilemez ilkenin birbirinden ayırt edilememesidir."[86] Bu karışıklık ya kapitalizmin çıkar ilişkili dayatmalarından ya da kültürel ve ideolojik tahakküm arzusundan kaynaklanmaktadır. "Bir takım politik söylemlerde 'Çoğunluğun tahakkümü' meselesi artık toplumun tetikte olmasını gerektiren uğursuzluklar arasında görülmektedir."[87] Totaliter Devlet Liberalizminin mantığının değerlendirme yapma şekli, aynı zamanda kavramların nasıl anlaşılması gerektiğine dair yeni doğrular ve doğrultular oluşturmayı da içine almaktadır. Bu iktidarlar, aynı zamanda "[t]üm diğer despot yönetimlerde olduğu gibi çoğunluğun

[84] Mill, a.g.e., s. 39.
[85] A.g.e., s. 96–97.
[86] H.L.A. Hart, *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2015, s. 75–76.
[87] Mill, a.g.e., s. 27.

tahakkümü de önceleri, şimdi olduğu gibi, resmi makamlarca idare edildiğinden korku imparatorluğu yaratıyordu."[88]

Totaliter Devlet Liberalizmi, klasik liberalizmin dilini kullanmakta ancak uygulamada özgürlük ve insan hakları başta olmak üzere ciddi çelişkiler yaşamaktadır. Liberal düşünce sistemi ve onun oluşturmuş olduğu güçler, totaliter devlet liberalizminin uygulamalarına en iyimser ifadeyle sesiz kalmak suretiyle destek olmaktadır. Bu nedenle de, liberalizm / liberal kavramının algısı, anlamı farklılaşmakta ve ciddi anlam kaymalarına neden olmaktadır. Hatta liberalizm kavramı; ekonomik liberalizm ve kapitalizm ile aynı anlamlarda kullanılır hâle gelmektedir.

Liberalizmin yaşamakta olduğu çelişkilerin ve sıkıntıların arkasında özellikle kapitalist ekonomik sistemin her şeyi satılabilir ya da satın alınabilir hale getirme arzusu yatmaktadır. Bu sisteme göre her türlü kavram ya da değerin parasal bir karşılığı olmalı ya da paraya dönüştürülebilir olmalıdır. Burada insan, ancak ekonomik bir varlık olarak yer bulmaktadır. "İnsana endüstri devrimi ve kapitalizm açısından bakan çağımızın kimi yazarları (Adam Smith'in iki yüz yıl kadar önce ileri sürdüğü) *Homo economicus* kavramını benimsemişlerdir."[89] İnsanî ve toplumsal değerler, kavramlar ekonomik liberalizm−kapitalizm tarafından yeniden düzenlenmiş, içleri boşaltılmıştır. Farklılıkları ortadan kaldırmaya ya da aza indirmeye çalışan ve önemli şekilde başarılı da olan bu irade bunu yapabilmek için bireyleri veya bireyselliği baskılamayı da gerekli ve meşru görmüştür.

Modernizm üzerinden öznelere baskı yapan, tutsak eden bu yapı, totaliter devletleri de yanına alarak bir tür totalitarizme evrilmiştir. Burada "[a]ynı totaliter devletlerde olduğu gibi, mutlak iktidar karşısında özneler kelimenin her iki anlamıyla kayıtsızdır / önemsizdir."[90] Totaliter Devlet Liberalizmi, yasama, yürütme ve yargı dâhil her alanda daha otoriter, bir anlayışa, yaklaşıma ihtiyaç olduğunu düşünmüş, liberal söylemi kullanarak ama bu değerleri bir kenara koyarak, ekonomik liberalizm, kapitalizmin arzuladığı koşulları oluşturmak için ne gerekiyorsa yapmıştır. "Öyle ki, modern demokratik devlet modeli ile otoriter ve totaliter devlet modeli arasında zannedildiğinin

[88] Mill, a.g.e., s. 28.
[89] Alaeddin Şenel, *İnsanlık Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2014, s. 11.
[90] Theodor W. Adorno, *Sahicilik Jargonu*: *Alman İdeolojisi Üzerine* 1962-1964, (Çev: Şeyda Öztürk), Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 54–55.

aksine çok da derin olmayan bir ayrım vardır."[91] Tüm dünyada da bunun çokça örneği vardır. Bu düşüncenin temel yapı taşlarını önemli şekilde kapitalizmin modernist ve tek tipçi bakış açısı oluşturmaktadır. Burada çoğu zaman rasyonalitesi yüksek bir modernizm "[b]ir yandan eski baskılara karşı çıkarken bir yandan da rasyonel ilkede gizli olan yeni baskı türünü teşvik eder."[92] Arka planında ise insan ve insanın bir şekilde temas ettiği her şeyi metalaştırmak, alınır-satılır hale getirmek arzusu yatar. Bu yapı başta eğitim sistemleri olmak üzere tüm kültürel organizmalar ve kitle iletişim araçları ile bunu oluşturmanın, uygulamanın peşindedir. Oysa klasik liberalizmin özgürlük anlayışı, toplumu homojen ve bütünsel bir yapı olarak görmez, aksine uzlaşı ve barış içinde yaşanacak, çoğuldan ve çoğulculuktan yana tavır koyar. Bu anlamda liberal düşünce, eşitlik, özgürlük, adalet ve hoşgörü gibi temel değerlerinden ödün vermeye devam etmez ise ancak o zaman kapitalist totaliter bir liberalizmin ideolojisi olmaktan kurtulabilir.

Tarihsel serüveni içinde insanın bu noktaya neden ve nereden geldiğine kısaca bakılacak olursa; Hıristiyan kiliselerinin güçlü etkisiyle tüm Avrupa'da oluşmuş olan baskı atmosferi ve ortaçağın onda yaratmış olduğu travmanın önemli payı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sürecin sonunda dünyayı keşfe çıkan insan yalnızca dünyayı keşfetmekle kalmamış aynı zaman da kendi varoluşunu ve özgürlüğünü de keşfetmiştir. "Yeniçağ insanı, dünyayı kavramada özne-merkezli bir epistemolojiden yola çıkarken, toplumsal düzende de düzenin inşacısı ve yöneticisi olarak Kilise'yi veya monarşik ve despotik devleti değil, kendi kararlarını kendisi alabilen özgür birey olarak kendini merkeze koymuştur."[93] İnsan bu sürecin ve takip eden zamanların özgürlük talep eden bireyi olmuştur. Bu insan neredeyse bin yıldır yaşamış olduğu Hıristiyan kiliselerinin otoritesinden kurtulmak istemiş, egemenlerinden eşitlik ve özgürlük talep etmiştir. Hıristiyan kilisesinin yapmış olduğu tahribattan, hoşgörüsüzlük girdabından kurtulmak istemiş, insan olmaktan kaynaklanan tüm doğal haklarını ve özgürlüklerini talep etmiştir. İnanışları başta olmak üzere tüm yaşamsal farklılıklarını ortaya koymak ve onları özgürce yaşamak istemiştir. Nitekim farklı olmanın ve farklılıkların, cüzzamlı olmak anlamına geldiği bu zulüm anlayışından bir an önce kurtulmak istemiştir. Hukuk,

[91] Ertugay, a.g.m., s. 168.
[92] Adorno, Negatif Diyalektik, s. 197.
[93] Özlem, a.g.e., s. 170.

adalet, özgürlük ve bunların kapsayıcılığında, farklılıklarıyla kabul görmek yani hoşgörü istemiştir.

İnsan hak, özgürlük ve hoşgörü arayışıyla çıkmış olduğu bu yolculukta kendi özgürlüklerini kısıtlayanları kısıtlamak, onların yetki ve müdahale alanlarını sınırlamak gerektiğini fark etmiştir. Bunun için insanın olmasını istediği şey, kurallarla, yasalarla daha da önemlisi hukukla yetkilerinin sınırları iyi tanımlanmış bir devlettir. "Aslında hukuk devleti idesi, adı konmamış olsa da, ilkçağ'dan beri mevcuttur ve bu ide devlet kudretini sınırlandırma ihtiyacının bir ürünü olagelmiştir."[94] Ancak insan kendisinin oluşturmuş olduğu bu organizasyonu, devleti sınırlandırma konusunda yeteri kadar başarılı olamamıştır. Devletin kendisi araç olmaktan çıkıp bir amaç haline gelmiştir.

2.1.4. Hukukun Üstünlüğü ve Sınırlı Devlet

İnsanların birlikte yaşadıkları doğa durumunda, doğal kendiliğinden oluşmuş bir düzen vardı. İnsanlar, eşit ve özgürdüler. Ancak içlerinden bazıları kendi menfaatleri öyle gerektirdiğinde, huzuru ve düzeni bozabiliyorlardı. Bu yüzden insanlar, doğa durumundaki haklarını, özgürlüklerini saklı tutmak kaydıyla düzenin ve huzurun devamı için haklarının bir kısmından vazgeçerek bir sözleşmeyle sivil topluma geçmek istemiş ve bu amaçla da devlet fikrine ulaşmışlardır. Locke, insanın doğal hak ve özgürlüklerinin korunmasını, devletin bu hak ve özgürlüklere müdahale etmedeki sınırını, anayasal meşruiyetinin de sınırı olarak görmektedir.

Burada arzu edilen, devlet iktidarını, kuvvetler ayrılığı olgusu ile bir denge sistemine oturtmak ve gerektiğinde bu sistemin şeffaf bir şekilde denetlenebilir olmasını sağlamaktır. Ayrıca devlet, uygulamalarında bireyin hak ve özgürlüklerini kısıtlama yönünde bir tutum içinde olmamalıdır. Aksine vatandaşlarının hak ve özgürlükleri için kendi müdahale alanlarında kısıtlamalar yapmasını bilmelidir. Bütün bunlar sınırları iyi belirlenmiş anayasal bir zeminde olmalıdır. Çünkü "[a]nayasalar bir devletin siyasî ve hukuki hayatını düzenleyen ve ona yön veren metinlerdir."[95] Bu metinler mutlaka güçler ayrılığını esas alan bir anlayış içinde oluşturulmalıdır. Çünkü bireysel hakların

[94] Özlem, a.g.e., s. 70.
[95] Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 29.

güvence altına alınması ve toplumsal düzenin devamlılığı açısından da kuvvetler ayrılığı olgusu gereklidir, hatta zorunludur.

Klasik Liberalizmin temel savunularından birisi; devletin, devlet yetkilerini elinde bulunduran iktidarların ve bürokratların yetkilerinin, her alanda sınırlı olmasıdır. Yani devlet, iktidarını bireyin hak ve özgürlükleri lehine olabildiğince kısıtlamalıdır. Bu düşüncenin uygulanabilmesi için her türlü önlemi almalıdır. Yönetimdeki insanlar da vatandaşları gibi anayasaya ve yasalara titizlikle uymalıdır. Yönetenlerin yetki ve sorumluluk alanları yeterince iyi belirlenmez ve sınırlandırılmazsa ya da yönetimde bulunanlar kendileri için oluşturulmuş sınırlara uymazlarsa; devletin yüksek menfaatlerini gerekçe göstererek, bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlayabilir, ortadan kaldırabilir hatta iktidarın keyfi uygulamalarının kalıcı hale gelmesini dahi sağlayabilirler. Eğer kuvvetler ayrılığı yoksa bireyin hak ve özgürlükleri her zaman tehdit ve tehlike altında demektir. "Kaynağı nereye bağlanırsa bağlansın, totaliter devlet, bireysel ve toplumsal faaliyet alanları üzerinde mutlak ve bütünsel bir denetim ve baskı uygulayan devlettir."[96] Böyle bir devlet her ne kadar söylemlerinde liberal düşüncenin özgürlükçü dilini kullanıyor olursa olsun, bunun adı totaliter devlettir, ideolojisi de totaliter devlet liberalizmidir. Çünkü devletler kendi ideolojileri üzerine inşa ettikleri yönetim sistemleriyle iktidarlarını oluştururlar. Yönetim anlayışları ile insanı ve dünyayı algılama biçimleri arasında yakın ilişki vardır. Ekonomik liberalizmin ─ kapitalizmin kâr ve kârlılık dışında hiçbir şeye değer atfetmemesi ve bu doğrultuda tüm dünyayı düzenleme arzusu, liberalizmin de zihnini karıştırmakta, dolayısıyla liberalizm kendi değerleri ve söylemleri kullanılarak oluşturulmuş olan totalitarizme sessiz kalmaktadır.

Küresel sermayenin kurguladığı, kontrol ettiği ve ideolojisi Totaliter Devlet Liberalizmi olan bu devletler ya da onun adına güç kullanmaya yetkili iktidarları, tehlike varsaydığı her kişiyi, her kurumu, her durumu ve her türlü unsuru denetlemek, kontrol altında tutmak istemektedir. Öte yandan, devlet adına irade ya da güç kullananları denetleyecek, kontrol edecek hukuki yaptırımları olan organlar yoksa ya da görevlerini yapamaz hale getirilmişse hukuksal, demokratik ya da sosyal liberalizm; özgürlük, eşitlik ve adalet ilkelerini hayata geçirmiyor, geçiremiyordur. Böyle bir durumda sistem, artık, insanın ya da toplumun lehine olmayan bir yöne evrilmiştir. "Bu nedenle hukuksal

[96] Özlem, a.g.e., s. 67.

liberalizm, teoride eşitlik fikrine dayansa da uygulamada ekonomik liberalizmin ürünü olan eşitsizlikçi kapitalist sosyoekonomik düzenin örtüsü, cilası olmaktan kurtulamaz."[97] Ekonomik liberalizmin iş görenleri olan bu iktidarlar, etki alanlarının kapsamını genişletmek ve süreci kalıcı hale getirmek için her zaman olduğu gibi devletin yüksek menfaatlerini, kilisenin kutsal değerlerini gerekçe göstererek ciddi yaygaralar çıkarabilirler. Kimi zaman iktidarlar, örneğin yargının, kilisenin kutsal değerleriyle çatıştığını ileri sürebilir, kutsalın tehlikede olduğuna halkı inandırabilirler. Zaten kuvvetler ayrılığının yok sayıldığı tüm zamanlarda egemen, halkın çoğunluğunu arkasına almış demektir. İktidar artık çoğunluğun iktidarıdır. Bu yapı çoğunluğun tiranlığıdır ve karşısında artık hiçbir güç duramaz. Kontrol edilemez bir güç olarak, güç olmaktan çıkan, bireyi yok eden, topluma nefes aldırmayan ekonomik liberalizmin ─ kapitalizmin bu despotik baskıcı sisteminin adı artık Totaliter Devlet Liberalizmidir.

Klasik Liberalizm, iktidarın, insanın doğal haklarını kısıtlamasına ve gerekmedikçe müdahalede bulunmasına karşıdır. Hobbes'a göre: "[e]gemen, adalete uygun olarak mahkûm edilmiş bile olsa bir kimseye, kendisini öldürmesini, yaralamasını veya sakatlamasını veya ona saldıranlara direnmemesini veya gıda, hava, ilaç veya onsuz yaşaması mümkün olmayan başka bir şeyi kullanmaktan kaçınmayı emrederse; o kimse itaat etmeme özgürlüğüne sahiptir."[98] Savunduğu değerler ve ilkeler ne olursa olsun devlet, bireylerin yaşamlarına, temel hak ve özgürlüklerine, kişisel tercihlerine gündelik gerekçelerle müdahale etmemelidir. Toplumsal, kültürel yaşamın düzenlenmesi konusunda da gerektiğinden fazla ve etkin rol üstlenmemelidir. Klasik liberalizm de, bireyin devlet müdahalesine maruz kalmadan, tercihlerini özgürce yaşaması gerektiğini ifade etmektedir.

Devlet, inanç ve düşünceleri farklı da olsa vatandaşlarına eşit davranmalı, çoğunluk için göstermiş olduğu duyarlılığı az ve azınlıklar için de göstermeli, vatandaşları arasında ayrım-ayrımcılık yapmamalı, her kişiye ya da gruba karşı eşit mesafede durmalıdır. Yani devletin yetkilerini kullanan iktidarlar, özellikle yaşam tarzı kendisi gibi olmayan, kendisi gibi düşünmeyenlerin, özgürlük alanlarını daraltma ya da ortadan kaldırma girişimlerinde bulunmamalıdır. Aksi halde özgüveni yeterince oluşmayan bireylerle devlet, Locke' unda ifade ettiği gibi, vatandaşlarından umduğu faydayı asla

[97] Özlem, a.g.e., s. 58.
[98] Hobbes, a.g.e., s. 165.

bulamayacaktır. Ancak kendi özgür düşüncesi, aklı ve iradesiyle yaşamlarını şekillendirebilen bireyler, hem kendileri, hem de toplum için arzulanan büyük faydaların mimarları olacaklardır.

Totaliter Devlet Liberalizminde devlet, klasik liberalizmin ruhu ile bağdaşmayan bir anlayış ve tutum içinde hem varlık, hem de etki alanlarını genişletme çabası içinde olur ve kendisini amaç haline getirirse; bireyi, bireyselliği de yok saymış olur. "Öte yandan siyasal iktidarın meşruluğunun modern bir temele kavuşturulmasına ve toplum, iktidarın kaynağı olarak düşünülmesine rağmen, devlet, siyasal alana hükmetme yani egemenliği kullanma tekelini eline almıştır."[99] Bu durumda birey de toplum da devlet karşısında korunmasızdır, çaresizdir.

Bir ülkede üstünlerin hukuku değil de, hukukun üstünlüğünün olabilmesi için öncelikle bireyin özgürlüklerini güvence altına alan, bu anlamda devleti sınırlandıran, insan ─ birey öncelikli bir anlayışla oluşturulmuş anayasaya ihtiyaç vardır. Anayasal özgürlük konusunda Mill şöyle düşünür: "Özgürlüğe iki yolla ulaşılırdı. Birincisi siyasi hak ve özgürlükler denen bir takım dokunulmazlıkları yerleştirmekti. Yöneten buna karşı çıktığı noktada 'görev ihlâli'nde bulunmuş sayılırdı ve bu durumda halkın direniş ya da genel ayaklanma hakkı doğardı. İkinci olarak ise (daha iyisi gelene kadar en iyisi bu) anayasal denetim sisteminin getirilmesiydi."[100] Yani hukuk devletinin özü, önceden belirlenmiş, genel kurallarla sınırlandırılmış olmaktır. "Başka bir ifadeyle hukuk devleti, kendi yaptığı hukukla kendini sınırlandıran devlettir."[101] Bu sınırı hiçbir kimse, hiçbir zaman aşmamalı, aşamamalıdır. Kimsenin bu konuda ayrıcalığı olmamalıdır. Yapılmak istenen, bireyleri ve toplumu iktidarın keyfi tutumlarından korumak ve hukuki güvenlik –güvence– içine almaktır. Burada ifade edilen hukuki güvenlik ise evrensel ilkelere göre düzenlenmiş hukuksal, anayasal bir sistemdir. "Liberal, demokratik, cumhuriyetçi ve parlamenter gelenek, 'yasa yoluyla güvence' ilkesini gerekli görürken, yasanın temel işlevi, insan hakları açısından erkler ayrılığı kuramına da yansımıştır. Liberal öğreti için hukuk, yasadan daha iyidir; yasaya bağlılığı öncelikle siyasidir. Yasa, Parlamento'dur, ulusal temsildir; 'genel irade' ve genel yarardır."[102]

[99] Ertugay, a.g.m., s. 165.
[100] Mill, a.g.e., s. 24.
[101] Özlem, a.g.e., s. 70.
[102] Kaboğlu, a.g.e., s. 22.

Anayasal düzenin olmadığı ya da gerçekte olmadığı, kişi hak ve özgürlüklerinden bahsedilemeyen bir yerde liberalizmin varlığından bahsetmek söz konusu olamaz.

Liberalizm, gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda ‘‘sınırlı ve sorumlu’’ devlet olgusu üzerine temellendirilmelidir. “Ne var ki hukuk devleti her şeyin yasalarla çerçevelendiği bir ‘yasa devleti’ olmakla sınırlı değildir. Çünkü bir yasa devleti, devletin her şeyi, bu arada haksızlıkları da yasal kılıf altında meşrulaştırabildiği bir yasal haksızlıklar devleti de olabilir.”[103] Dolayısıyla bu devlet yetki ve sorumluluk alanlarının sınırları iyi belirlenmiş, iyi tanımlanmış, insan hak ve özgürlükleri lehine daraltılmış bir Hukuk Devleti olmalıdır. Yani adalet, güvenlik, eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetler devletin yükümlülüğü altında olmalı, bunların dışında kalan tüm mal ve hizmet üretimi ise özel kişi, kurum ve kuruluşlarca yürütülmelidir. Devlet bu alanlar dışındaki mal ve hizmet üretimleri ile ilgili faaliyetlere müdahale etmemelidir.

Klasik liberalizm, hukukun üstünlüğü ile oluşturulmuş sınırlı bir devlette; kendinden doğan ve ekonomik ve sosyal olarak kendi dengelerini tesis edebilen bir düzeni varsayar. Bu düzen içinde sosyal adalet doğal olarak, kendiliğinden sağlanır. Burada sosyal liberallerin ve sosyalistlerin aradığı ve önemle üzerinde durduğu eşitlik arayışına gerek yoktur. Kaldı ki piyasa, kendi içinde gereksinim duyulan her şeyi kendi doğal düzeni içinde oluşturacaktır. “Piyasa” - “Piyasa Ekonomisi” her derdin çaresidir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken önemli şey; piyasanın, gücü elinde bulunduranlar tarafından oluşturulduğu ve onlar tarafından kontrol edildiği, gerektiğinde kendi çıkarları ve talepleri doğrultusunda manipüle edilebilir bir yapıda olduğudur. Bu bağlamda piyasa ekonomisi, kendiliğinden doğan düzen varsayımı, adalet ve eşitlik kavramlarını Liberalizm, Ekonomik Liberalizm ve Totaliter Devlet Liberalizmi gibi liberal ideolojilerin klasik liberalizmin temel değerlerinden sapmalarını da göz ardı etmeden irdelemeye çalışalım.

2.1.5. Kendinden Doğan Düzen, Adalet, Eşitlik ve Piyasa Ekonomisi

Liberal düşünce siteminin ilk dönemlerinde, devlet müdahalesinin hiç bir türünün gerekli olmadığı ve bu tür müdahalelere karşı çıkılması gerektiği savunulmaktaydı. Hatta bir dönem bazı liberal düşünürler, piyasada dengeleyici-düzenleyici sistemin

[103] Özlem, a.g.e., s. 71.

kendiliğinden var olduğunu ve piyasanın kendi doğal dengesini oluşturacağını ve bu yüzden yerel yönetim örgütlenmelerinin bile gereksiz olduğunu ifade etmekteydiler. Sermayenin küreselleşmesiyle beraber bu düşünce yerine, yerel yönetimleri daha da güçlendiren, devletin, ulusal güvenlik ve asayiş dışında varlığına gereksinim olmadığı bir anlayış ifade edilmeye başlanmıştır. Bu düşüncenin temelinde coğrafik, toplumsal ve kültürel farklılıkların varlığı ile toplumların bir arada yaşama kararlılığı işaret edilmiştir. Liberalizm, devlete sınırlı bir hareket alanı bırakmış, nitekim yerel yönetimler, uygulamada bazı farklılıkları olmakla birlikte devletin merkezi otoritesinden kısmen bağımsız, kimi yapılar ve yapılanmalar geliştirmiştir. Her düzeyde sivil toplum kuruluşu, tüm demokratik siyaset sistemlerinde olduğu gibi demokratik liberal düşünce sisteminde de, toplumun sivilleşmesi açısından önemli bir yer tutmuştur.

Ekonomik Liberalizmin oluşma, olgunlaşma ve işleyiş süreçlerini içine alan iki tür doğal düzenin, sistemin varlığından söz edilir. Bunlardan ilki tanrısal bir doğal düzendir. Her şey tanrısal bir düzende ve tanrının yasaları içinde olup bitmektedir. Buradaki Tanrısal düzen Thomas More'un ütopyasındaki düzene benzer biçimde: "Bu Tanrı bilinmez, anlaşılmaz, açıklanmaz bir varlıktır, insan zekâsının sınırlarını aşar, bütün dünyayı bedeni, erdemi ve gücü ile kapsar. Bu Tanrı'ya Baba derler. Her şeyin doğuşunu, çoğalışını, gelişmesini ve değişmesini ve son bulmasını ondan bilirler."[104] İkinci tür doğal düzende ise insanların bireysel çıkarları temel olmakla birlikte görünmez bir el tarafından sağlanan doğal düzendir. Maddi eşitsizlikler de dâhil olmak üzere serbest piyasa içinde olan her şey doğal olarak kabul edilmekte ve liberalizm açısından bu durum doğal düzen yaklaşımı içinde adil ve rasyonel olarak değerlendirilmekte, her şeyin "görünmez bir el" ile "kendi kendine" gerçekleştiği iddia edilmektedir. Bu doğal düzen, kendi yolunu bulan bir akarsu gibidir, her zaman ve her yerde kendi yolunu bulur. Dolayısıyla bu doğal düzene devlet mümkünse hiç müdahale etmemelidir. Çünkü dışarıdan yapılan müdahaleler düzeni ve doğallığını bozacaktır. Doğal durum konusuna ise Marcuse şöyle bakar: "İnsanlık tarihi bu olduğu sürece 'doğal durum', ne kadar incelik kazanmış olursa olsun, hüküm sürmeye devam

[104] Thomas More, *Utopia*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol-Mina Urgan), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 89.

edecektir; birilerinin mutluluğunun diğerlerinin acılarıyla karşılıklı var oldukları uygar bir 'herkesin herkesle savaşı' durumu."[105]

Ekonomik Liberalizm, kendi anlayışını "Laissez faire, Laissez-passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ifadesiyle ortaya koymuştur. Burada söz konusu olan ve Sosyal Darvinizm olarak değerlendirilen düşünceye göre; zayıf olana yaşam hakkının tanınmadığı, yalnızca güçlü olanların ayakta kalabildiği ancak güçlü olanların yaşamlarını değiştirerek, dönüştürerek devam ettirebildiği, bir düzen anlayışı ile karşı karşıyayız demektir. "Liberal doktrinde doğal düzeni savunanların görüşleri Libertarian Evrimcilik ya da Anti-Rasyonalizm olarak bilinir. Anti-Rasyonalist düşünürler (Davit Hume, Adam Smith, Herbert Spencer, Frederic Bastiat, F.A. Hayek ve diğerleri) ekonominin doğal işleyişine bırakılmasını ve insan aklı tarafından ekonomiye bilinçli müdahaleler yapılmamasını savunurlar."[106]

Toplumsal yapının bir denge ve düzen içinde varlığını devam ettirebilmesi için bazı temel dayanaklara ihtiyaç vardır. Bu dayanaklar başta özgürlük olmak üzere koşulsuz olarak eşitlik ve adalet gibi kavramlardır. "Eşitlik, özgürlüğün uzantısı, gerekli ve zorunlu sonucu idi. Bireyleri yasa önünde eşit ve özgür sayan liberal devlet, sosyal ve ekonomik koşulların yarattığı eşitsizliklerle ilgilenmiyordu. Yalnızca insan yapısı yasalarla ve toplum kuralları ile yaratılan yapay eşitsizlikleri ve ayrıcalıkları ortadan kaldırmak istiyordu, o kadar…"[107] Bu bağlamda liberal devlet, özgürlükleriyle kendi iç dinamiklerini harekete geçiremediği, kendi doğal dengesini kendisinin oluşturamadığı, adaleti ve eşitliği tesis edemediği, geciktirildiği ya da makul olmayan bir şekilde ertelediği, sürekli olarak dışarıdan gelen müdahalelere maruz kaldığı durumlarda yani "[b]u kavramlar zarar gördüğünde, toplum çöker ya da gücü yetenin istediğini aldığı bir karmaşa yaşanır. Karmaşa da uzun sürmez, sonunda ya toplum çöker ya da adil ve eşitlikçi bir düzen kurulur."[108] Ancak insan tüm bu olup bitene seyirci kalmamalı, yaşadığı dünyaya, çevreye ve topluma karşı kendisini sorumlu görmeli, tavrını insandan yana belirlemelidir. Ayrıca adalet ve eşitlik gibi konuların yalnızca politikacıların işi olduğu da düşünülmemelidir, çünkü "[t]oplumsal bilincin beslediği politik yaşam,

[105] Herbert Marcuse, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, (Çev: Soner Soysal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s. 23.
[106] Coşkun Can Aktan," Neo-Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, Mart 1995, s. 5.
[107] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 397.
[108] Soykan, a.g.m., s. 160.

politikayı politikacılara bırakmaz. Sonuçta politik yaşam, bizi ilgilendiren her konuda söz sahibi olmaktır."[109]

Bir yerde adalet, eşitlik gibi kavramların kendine yer bulabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için gereksinim duyduğu şey özgürlüktür. Çünkü özgürlüğün olduğu yer insanın birey olarak tanındığı yerdir. "Özgürlük, aynı zamanda insan hakları, kadın hakları, çocuk haklarının da teminatıdır. Kadının, çocuğun mal olarak görüldüğü yerde, onlar birey olarak kabul edilmemiştir. Birey yoksa özgürlükte yoktur."[110] Ancak özgür olmak, özgürlüğü yaşayabilmek her zaman kolay olmaz. İnsan, ekonomik liberalizm ─ kapitalizm tarafından desteklenen totaliter devletin liberal düzeninde çoğu zaman adaleti ararken adaletsizlikle, özgürlüğü ararken esaretle karşı karşıya kalabilir. İnsanın doğuştan, doğa ve doğal durumundan kaynaklanan, hiçbir durum ya da hiçbir gerekçeyle kısıtlanamaz, elinden alınamaz hakları ve özgürlükleri vardır. Ancak gücü elinde bulunduranlar, iktidar sahipleri, insanın bu doğal hak ve özgürlüklerini, gerekçe göstermeksizin kısıtlayabilirler. Öte yandan göz ardı edilmemesi gereken bir başka hususta şudur ki: "Eşitlik, özgürlük, mülkiyet gibi anahtar mefhumlar oldukça soyuttur ve evrensel bir form altında idealize edilirken esasında burjuva sınıfının çıkarlarını gözetmektedirler."[111] Başka bir ifadeyle haklar ve özgürlükler söz konusu olduğunda; liberal görünümlü egemen, güçlüden yana ve gücünün gerektirdiği gibi davranmaktadır.

Özgürlüğün yanı sıra eşitliğin tesis edilmesinde ve korunmasında en doğru referans hukuk ve hukukun üstünlüğü kavramları olmalıdır.[112] Oysa karşı karşıya olduğumuz ekonomik liberalizmde hukukun yerini, yalnızca çoğunluk tarafından oluşturulan, içeriğinde eşitlik, özgürlük ruhu olmayan tek yanlı yasalar almakta ve hukuk eşitlikçi olmayan yasalara indirgenmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki; "[h]ukuk eşitliği, özgür kişilerin eşitliğidir, özgürlükte eşitliktir, 'eşit özgürlük', insan haklarının hem sınırı hem de özgürlüğün evrensel ölçeğidir. Hukukun özünü, dilini ve araçlarını belirleyen bu eşitliktir. Dolayısıyla güvencesidir."[113]

---

[109] A.g.m., s. 159.
[110] Soykan, a.g.m., s. 84.
[111] Aktaş, a.g.m., s. 160.
[112] Liberalizmde Adalet için bkz. Michael J. Sandel, *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*, (Çev: A.Emre Zeybekoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2014, s. 35.
[113] Kaboğlu, a.g.e., s. 18.

Klasik liberalizmin savunduğu sınırlı devlet ilkesi piyasa ekonomisi anlayışının bir gereğidir. Burada devlet piyasaya ya hiç müdahale etmeyecek ya da belirli zamanlarda ve sınırlı durumlarda müdahale edecektir. Öte yandan piyasa ekonomisi; rekabete dayalı, özel mülkiyeti, girişim ve tercih özgürlüklerini gerektiren ve onları devletin en az müdahalesiyle oluşturan ve işleten bir sistemdir ve burada önemli olan kârlılıktır. "Bildiğimiz gibi zorunluluğa verilen modern ad, 'iktisat' tır. Parlamenter rejimlerimizin, üzerinde zorunlu görülen her şeyi peşinen onaylamaya mahkûm edilmiş bir öznellik ve bir kamuoyu örgütledikleri temel iktisadi nesnelliktir – adlı adınca söyleyelim: Sermayenin mantığıdır."[114]

Özel mülkiyet, temel ekonomik haklar, rekabet, serbest girişim, fiyat mekanizması gibi kavramlar liberal ekonomik düzenin yani piyasa ekonomisinin temel ilkeleri ve bileşenleridir. Bu anlamda; "[b]ireysel mülkiyetin zamanla kapitalist mülkiyete dönüşmesi sonucunda, mülkiyet, bir insanı diğerine tabi kılan bir araç durumuna gelmiştir. Modern çağın gelişen kapitalist ekonomi düzeni içinde tekeller ekonominin çeşitli alanlarında hükümranlıklarını kurmuşlar ve tüm ekonomik hayata hükmeder olmuşlardır."[115] Mill'e göre birey olmak, insanın kendisine karşı sorumlulukları ile başlayan bir süreci ifade eder. Ayrıca "[h]er birey hem bedensel, hem de zihinsel ve ruhsal bakımdan kendi refahının bekçisidir."[116]

Serbest piyasada, bazı aktörler serbest ve özgür olup, öteki başka bazı aktörlerin bu serbestlere tâbi olması, piyasanın ancak arzu edilen yönde ve bazı çevrelerin istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirildiği anlamına gelmektedir. Burada sözü edilen serbestlik her zaman güçlü ve örgütlü olan kapitalist yapıyı ifade etmektedir. Üreticinin, işverenin örgütlü ve güçlü olduğu, tüketicinin, iş görenin hiçbir örgütlenme hakkının olmadığı bir yerde nasıl kendinden doğan bir düzenden, adaletten ya da eşitlikten bahsedilebilir. Bütün bunlar farklı liberal söylemlerde, ne tür farklılıklar gösteriyor? Öncelikleri nelerdir? Özellikle insana bakış açıları nelerdir? Gerçekten birbirinden farkları var mıdır? En önemlisi de ne kadar tutarlı ve ne kadar sahiciler?

---

[114] Alain Badiou, *Etik*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 42.
[115] Göze, a.g.e., s. 421.
[116] Mill, a.g.e., s. 40.

2.2. Liberalizmin Tarihsel Gelişimi

2.2.1. Doğası Kökenleri - Etimoloji ve Kullanımı

İlk çağda sofistlerin, Eski Yunan'da Aristoteles düşüncesinin ve Orta Çağda Saint Thomas'ın iktidar erkinin sınırlarının belirlenmesi, siyasal yaşamın anayasa ve yasalarla düzenlenmesi gerektiği konusundaki görüşlerinin liberal düşünceye önemli katkıları olmuştur. Her ne kadar liberalizmin gelişim süreçleri içinde siyasal ve ekonomik liberalizm bir bütünlük oluştururursa da 17. yüzyılın sonlarında John Locke'un siyaset üzerine yapmış olduğu çalışmalarında, siyasetle ilgili düşüncesinin temelinde ve felsefesinde, insanın mutluluğu vazgeçilmez olarak öne çıkmıştır. Locke'a göre insan, yaşamdan en çok mutlu olmayı talep eder. Mutlu olmanın temel bileşenleri ise güvenlik, barış ve özgürlüktür. Locke'un bilgi üzerine söylemlerinde ise akıl ve deneycilik vardır. Siyasetle ilgili düşüncelerinde; insanın doğuştan var olan haklarından bahsederken de, doğa durumunda insanları bir arada tutan doğa yasasının özünden bahsederken de aklı işaret eder. Ayrıca John Locke'a göre doğal halde yaşayan insanlar, kendi aralarında anlaşmayla oluşturdukları devletle, toplumsal ve siyasi varoluşlarını da gerçekleştirmektedir.

David Hume ve Aydınlanma dönemi İskoçya'sı ve İskoç aydınlanmasının önemli isimlerinden Adam Smith'in Ekonomik Liberalizminin kökeninde ise Locke'un bilgi kuramı ile siyasal liberalizminin etkilerini görmek mümkündür. Adam Smith, liberalizmi ekonomik açıdan, sistematik bir şekilde inceleyen, tartışan ilk düşünürdür ve liberal düşüncenin gelişim sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu duruma o dönem İskoçya'nın önemli büyüme yaşadığı bir dönem olması ve İskoçya, aydınlanmanın ilerlemeci tezini oldukça benimsemiş olmasının da etkisi olmuştur. Burada üzerinde durulması gereken iki kavram "kendiliğinden düzen" ve "doğal özgürlük sistemi" anlayışıdır.[117] Adam Smith'e göre; "[g]elirin ve mal mevcudunun artması, ulusal zenginliğin artmasıdır. Demek, ücretle geçinenlere karşı talep, doğal olarak, ulusal zenginliğin çoğalması ile çoğalır; bunsuz çoğalabilmesi mümkün değildir."[118] Kaldı ki;

[117] Doğal özgürlükle ilgili ayrıca bkz. Daniel C. Dennett, *Özgürlüğün Evrimi*, (Çev: Çağatay Tarhan), Alfa Bilim Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.
[118] Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, (Çev: Haldun Derin),Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 75.

"[e]mek, her şeyin ilk pahası, yani asıl satın alma bedeli olarak ödenmiş akçesidir."[119] Ancak "[ü]cret, toprak rantı ve kâr, bütün gelirlerin, bütün değişim değerinin üç belli başlı kaynağıdır."[120]

Adam Smith'den önemli şekilde etkilenen İngiliz Jeremy Bentham'da devletin işlevlerini sınırlandırmak gerektiğini, siyasi sistemlerin doğal ve doğuştan gelen haklara değil, karşılıklı uzlaşmaya dayalı olduğunu savunmuştur. Bentham'a göre; "[h]ükümetlerde de tıpta olan olur; [bunların] tek işi, kötünün tercihidir. Bütün yasalar kötüdür; çünkü bütün yasalar özgürlüğün ihlalidir: ama, tekrar ediyorum, hükümet yalnızca kötünün tercihine vâkıftır….O halde tespit edilmesi gereken iki şey var: suçun kötülüğü ve yasanın kötülüğü, hastalığın kötülüğü ve ilacın kötülüğü."[121]

Liberal düşünce coğrafi ve tarihsel olarak önemli şekilde aydınlanmanın izini sürmüştür. "Aydınlanma ve kapitalizm, Weberci 'rasyonalizasyon' kavramında da iç içe geçmiştir; buna göre, rasyonel (bürokratik) devletin yükselişi ve 'rasyonel' (kapitalist) üretim örgütlenmesi, iyi ya da kötü, Aydınlanma'nın cehalet ve hurafelere karşı aklı yücelttiği aynı tarihsel sürece aittir."[122] Bu tarihsel süreç içinde liberalizm, bir düşünce sistemi olarak kendisini ortaya koymasıyla birlikte "Fransa'da Montesquieu ve Jean-Jacques Rousseau, Alexis de Tocqueville liberalizmin öncülüğünü yapmışlardır. Öte yandan, Almanya'da; Immanuel Kant ve Friedrich von Schiller, Amerika'da James Madison, John Marshall gibi düşünür ve devlet adamlarını liberal doktrinin doğuşunda önemli isimler olarak saymak doğru olur."[123]

Tocqueville, "[y]önetim konusunda, toplumun çoğunluğunu oluşturan her şeyi yapma hakkına sahiptir düşüncesini kabul edilemez buluyorum. Bununla birlikte, çoğunluğun iradesini bütün erklerin kaynağı olarak görüyorum"[124] der. Aslında kendisi durumu bir çelişki olarak görür. Çoğunluğun iktidarının telafisi olmayan felaketleri getirebileceğine işaret eder. Der ki: "Mutlak bir güce sahip bir insanın bu gücü rakiplerine karşı kötüye kullanabileceğini kabul ediyorsanız, aynı şeyin çoğunluk için de geçerli olduğunu neden

[119] A.g.e., s. 32.
[120] A.g.e., s. 57.
[121] Jeremy Bentham, *Yasamanın İlkeleri*, (Çev: Barkın Asal), On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011, s. 60.
[122] Ellen Meiksins Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet*, (Çev: Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 323.
[123] Aktan, a.g.m., s. 9.
[124] Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi,* (Çev: Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015, s. 379.

kabul etmiyorsunuz?"[125] Mutlak güç, insanın taşıyabileceğinden daha ağır bir yüktür ve insanoğlu hiçbir zaman mutlak gücü elinde bulundurmamalıdır. Tocqueville şöyle der: "Mutlak bir güce sahip olup da tehlikeli olmayan tek şeyin Tanrı olabileceğini düşünüyorum, çünkü Tanrı'nın bilgeliği ve adaleti onun kudretiyle eşittir her zaman."[126] Tocqueville ayrıca şöyle bir tutum ifade eder: "[H]erhangi bir otoriteye her şeyi yapma hakkı ve yeteneği verildiği zaman, buna ister halk ister kral, ister demokrasi ister aristokrasi denilsin, ister bir cumhuriyette ister bir monarşide olsun, bana göre despotluğun tohumları atılmış demektir ve bu durumda ben başka bir sistemin kanunlarıyla yaşamak isterim."[127]

Kant'ta kendisinden sonra gelen liberal düşünürleri "kişisel özerklik" ve "evrenselci adalet" düşüncesi başta olmak üzere liberalizmin akılcı temeller üzerine oturtulması konusunda önemli şekilde etkilemiştir.

Liberalizm, kapitalist ekonominin gereksinimleri doğrultusunda kendisini sürekli olarak yeniden oluşturmuş, bu süreçler içinde farklı bakış açıları ve düşünce yapıları ortaya koymuştur. Bunların en önemlilerinden biri neo-liberalizmindir. Bunu elbette Locke'a kadar götürmek mümkündür. Ancak kökenini asıl 18. yüzyılın laissez-faire liberalizmi ve klasik liberalizm anlayışlarından almıştır demek daha doğru olabilir. Hayek, Friedman ve Buchanan gibi çağın liberal düşünürlerinin de liberalizme farklı bakış açılarıyla, "Yeni Liberalizm"e, uygulamalarına ve bu yeni liberal düşüncenin şekillenmesine önemli katkıları olmuştur. "Hayek, çağdaş demokrasilerde baskı ve çıkar gruplarının hükümetler ve bürokrasiyi etkileyerek yeniden dağıtımcı politikalar uygulamaya sevk ettiğini ve bunun bürokrasiyi yozlaştırdığını ifade etmektedir."[128] Ayrıca Hayek'e göre: "Belirli bir durumda insanların kendi tercihlerini yapmalarına müsaade etmenin sonucunun ne olacağını her zaman için bilmemiz dahi söz konusu olmayacağından, her bir seferdeki kararı sadece önceden görülebilen muayyen sonuçlara bağlı kılmak, özgürlüğün git gide artan ölçüde tahribine yol açmak durumundadır."[129] Özgürlüğün tahrip edilmekte olduğuna dikkat çeken Hayek öte yandan "Bireyin özgürlüğü politikasının ayağı yere basan tek ilerici program olduğu

[125] A.g.e., s. 380.
[126] A.g.e., s. 381.
[127] A.g.e.
[128] A.g.m., s. 16.
[129] Hayek, a.g.e., s. 87.

ilkesi, bugün de on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi gerçekçiliğini korumaktadır"[130] düşüncesiyle özgürlüğün hayatın içinde vazgeçilmez bir değer olduğunu ortaya koyar.

20. Yüzyılın önemli liberal düşünürlerinden biri olan Friedman da, siyasal ve ekonomik özgürlüklerin korunması bakımından devletin mümkün olduğunca sınırlandırılması gerektiğini düşünür. Ayrıca "[t]emelde milyonlarca insanın ekonomik faaliyetlerini koordine etmenin yalnızca iki yolu vardır. Birincisi ordu ve modern totaliter devletlerin tekniği olan ve zor kullanma tekelini de içeren merkezi yönlendirme; ikincisi ise piyasanın tekniği olan bireylerin gönüllü işbirliğidir."[131] Friedman'a göre: "Öte yandan piyasanın en büyük avantajı, geniş ölçüde çeşitliliğe izin vermesidir. Siyasi terimlerle ifade etmek gerekirse, bu bir nispi temsil sistemidir. Her birey istediği kravat rengi için oy kullanabilir ve çoğunluğun hangi rengi istediğini bilmek zorunda değildir. Kendisi azınlığın içindeyse dahi, çoğunluğun isteğine uymak zorunda değildir."[132]

Her ne kadar liberalizm, tanımında; birey, bireysellik gibi kavramları içeriyorsa da etimolojisinden de anlaşılacağı üzere liberalizmin taşıyıcı kavramı "özgürlük" tür. Liberalizm, ortaya çıktığı dönemlerde birey ve bireyselliğin içinde önemli yer tuttuğu özgür düşünceyi/özgürlük düşüncesini savunan bir tür bireyselciliği de ifade eden öncelikle bir düşünce akımı olmuştur. Bu anlamda, o dönemlerde, totaliter yapıların olduğu yerlerde, özellikle siyasi liberalizmden bahsetmek söz konusu değildi. Ancak kapitalizmin geçirmiş olduğu dönüşüme paralel olarak liberalizm de, önce bireylerin ekonomik, sonra da siyasal alandaki hak ve özgürlüklerini, korumak, güvenceye almak konusunda vermiş olduğu tarihsel mücadeleden, kısıtlayıcı, emredici otoriter siyasi yapıların ideolojisi haline dönüşmeye başlamıştır. "Başka bir anlatımla böylesi bir totaliter nitelik, öz olarak modern devletin her türlü biçimine içkindir. Ortaya çıkması için uygun koşulların oluşması yeterlidir."[133]

Klasik liberal düşünceye göre, kamusal veya toplumsal çıkarın oluşumu, bireysel / kişisel ya da özel / öznel çıkarın maksimizasyonunu gerektirmektedir. Oysa gelinen noktada önemli olan bireyin veya toplumun çıkarları değil kârın maksimizasyonudur.

---

[130] Friedrich A. Hayek, *Kölelik Yolu*, (Çev: Turhan Fevzioğlu, Yıldıray Arsan), Liberte Yayınları, Ankara 2004, s. 293.
[131] Milton Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük,* Plato Film Yayınları, İstanbul 2008, s. 17.
[132] A.g.e., s. 20.
[133] Ertugay, a.g.m., s. 160.

Yani artık içinde kârın yer almadığı bireysel ya da kamusal / toplumsal iyiden, faydadan bahsetmek mümkün değildir.

İnsanı, bireyi ve onun hak ve özgürlükleri önceleyen liberal düşünce hangi tarihsel olayların sonucunda ortaya çıkmış, hangi süreçlere ve şartlara bağlı olarak kendi karakterini oluşturmuştur. Öte yandan nasıl olmuştur da ekonomik liberalizm / kapitalizm, klasik liberalizmin oluşturmuş olduğu birikimlerinin nerdeyse tamamına – liberalizmin rızasını da alarak – el koymuştur. Bu tarihsel süreçte neler yaşanmış, hangi öteki önceliklerden geçilerek günümüze gelinmiştir?

2.2.2.Tarihi Gelişimi

2.2.2.1. Rönesans Hareketi

Rönesans, insanın ve onun yaşamına ait her şeyin yeniden yorumlandığı, yeni ve özgür bir insan anlayışının ve buna bağlı kavramların tartışılır olduğu bir dönemi, bir anlayışı, bir yeniden doğuşu ifade etmektedir. Özgürlüğün, özgür insanın etrafında tartışılan konuların yanında bu dönemde, birey ve bireycilik anlayışı da önemli bir yer tutmuştur. Bu kavramlar, liberalizmin ilkeleri ve değerleri olarak sonraki dönemleri önemli şekilde etkilemiştir. Rönesans, insanı merkeze alan, insanı ve tarihini, insan olarak kendisinin, kendi yapıp etmelerinin bir sonucu olarak gören bir anlayışı da ifade etmektedir. Yani insan, birey olarak toplumdan ayrı bir varlıktır ve kıymetlidir. Bu dönemde insan, aklı ile sürekli olarak gelişen, ilerleyen bir varlık olarak görülmüş, akıl dışı düşünceler insan hayatından dışlanmış, rasyonel bir anlayışla yeni arayışların ve düşüncelerin peşine düşülmüştür.

Keşifler sayesinde dünyanın birçok yerinde oluşturulan sömürgelerle yeni bir yol ayrımına gelen feodalizm ile feodalizmin etkisinden ve kısıtlamalarından kurtulmak isteyen burjuvazi de bu sürecin önemli bir aktörü olarak yerini almıştır. Çünkü artık sömürgeler sayesinde zenginleşen, daha zenginleşen bir sınıfla karşı karşıyadır dünya. Bu sınıfsal yapı en kısa zamanda tüm toplumsal yapıyı dönüştürebilir bir güce erişmiştir. Zenginlikleri çoğaltmak birçok alanda üretim yapmak için üretici insana, üretim sonucunda ortada çıkan ürünleri tüketmek için de tüketici insana, insanlara, bireylere, toplumlara ihtiyaç vardır. Bütün bunları yapabilmek için özgür olmaya ihtiyaç vardır. Bunun için de önce kilisenin sonra kralın baskısından kurtulmaya ihtiyaç vardır.

Bu dönem, sermayenin dolayısıyla da kapitalizmin yavaş yavaş kendi varlığını hissettirmeye başladığı, çevresinde olup biten her şeyi kontrol etmeye, kendi amaçları doğrultusunda oluşturmaya, dönüştürmeye, değiştirmeye başladığı dönemidir. Friedman'a göre: "Tarih sadece kapitalizmin siyasi özgürlük için gerekli koşul olduğunu söyler. Ancak yeterli bir koşul olmadığı da açıktır."[134] Bu dönem aynı zamanda inancın kalelerinin kapitalist zekâ ve "bilimsel akıl" tarafından ele geçirilmeye başladığı, kapitalizmin düşünsel ve entelektüel tarafını oluşturan liberalizmin de gelişmeye başladığı bir dönemdir.

Bu dönüşüm sürecinde, dönüşümün kaynağını birey oluşturmuştur. Bireyin ön plana çıkması ve kilisenin etkisini yitirmeye başlaması aynı cümlede ifade edilebilir. İnsanın birey olarak varlığını hissettirmesiyle de liberalizm kendi oluşum sürecini başlatmış olmaktadır. Liberalizmin temel değerlerinden, ilkelerinden olan *bireycilik* bu süreçte kendisine önemli bir yer bulmuş ancak harekete geçirici kavram *özgürlük* olmuştur.

Avrupa'da ortaçağ feodal düzenin ve kilisenin etkisini yitirmeye başlaması ile başlayan bu süreçle Ortaçağ feodal düzeni içinde kilisenin uluslararası yapısı, yerini yine uluslararası olan başka yapılara bırakmıştır. 'Kutsal' iktidarını, başka bir kutsal olan parayla, kapitalle paylaşmaya başlamıştır. Egemen krallar, egemenliklerinin kaynağını Tanrıdan alırken, şimdi egemenler, güçlerini; hem Tanrıdan, hem paradan, hem de artık halktan da alarak çeşitlendirmiş, daha da artırmışlardır.

Avrupa Feodalizmi, halktan vergi toplayan, eğitim başta olmak üzere toplumun ve toplumsalın bütün ilişkilerinde kendisini görevli sayan, müdahale eden bir kiliseyi gerektiriyordu ve Kral kiliseyle iyi geçinmek zorundaydı. Bu bağlamda papa, krala bağlı değil, kral papaya bağlı bir hiyerarşik ilişki içinde egemenliği paylaşıyorlardı. İnsanlık tarihi açısından Rönesans ve reform hareketlerinin insan hayatına kattığı önemli şeylerden biri de; egemenlerin, *kutsal*ı buyrukları altına almaları ve kendi egemenliklerinin tesisi ve devamı için kutsaldan *akıl*larını da kullanarak faydalanmaları olmuştur.

Bu süreç kral ve kilise karşısında yalnızca bireyi güçlendirmekle kalmamış; aynı zamanda metafiziğe, *akıldışı*lığa karşı aklın varlığını öne çıkarmıştır. Etrafında olup

[134] Friedman, a.g.e., s. 12.

biten her şeyin açıklama merkezi artık akıl olmuştur. Reform hareketi, Protestan din anlayışını inşa ederken de temel referans kaynağı yine akıl olmuştur. Öte yandan keşiflerin de bir sonucu olarak altın dönemlerini yaşamaya başlayan ticaret, ulus devletin oluşumunda önemli bir yer tutmuştur. Buradaki temel gerekçe ise özellikle uluslararası ticaretin ulus devlet yapılanması içinde daha da kolaylaşmış olmasıdır. Bu sürecin bir sonucu olan ulus devlet yapılarının özellikle ekonomik liberalizmin yani kapitalizmin gelişmesinde ve güçlenmesinde önemli rolü olmuştur. Liberalizm bireyi ve onun aklını merkeze koyan bu sürecin zorunlu sonucu olarak görülmüştür. Ulus devletlerin güçlenmesiyle birlikte liberalizm kendi temel değerlerini ve geçerliliğini kabul ettirebilmek için bu devlet yapılarına karşı kendisini yeniden konumlandırmış, bazı devlet yapılarında laisizmin, bazılarında ise sekülerizmin yanında saf tutmuştur.

Ortaçağın feodal düzeninin temel unsurları; derebeylikler, manastırlarda yapılan dini eğitimler, daha çok dar ve kapalı pazar ekonomisiydi. Oysa şimdi Avrupa'nın gündeminde artık şehir vardır, kent vardır. Çünkü kentte öncelikle ticaret vardır. Açık ve serbest pazar ve ekonomisi vardır. Şehirlerde kurulmaya başlayan üniversiteler, din–dışı eğitimler vardır. Bilim ve bilimsel düşünce vardır. Akıl ve aklın gereklerini yerine getirmek vardır. Şehirde değişik ölçeklerde olan atölyeler ve bunların bir araya gelmeleriyle oluşan irili ufaklı fabrikalar, zaman içinde oluşan daha büyük fabrikalar, çok büyük fabrikalar vardır. Burjuva vardır, sermaye vardır. İşgücüne ihtiyaç vardır, işgücüne daha çok ihtiyaç vardır. Hammaddeye ihtiyaç vardır. Başka ülkelerdeki hammaddelere de ihtiyaç vardır. Sömürgelere ve daha çok sömürüye ihtiyaç vardır. Daha çok üretime daha çok ticarete ihtiyaç vardır. Uluslararası ticarete, uluslararası pazarlara ihtiyaç vardır. Belki de en önemlisi bunları oluşturacak olan, büyüklü küçüklü burjuvaziye ihtiyaç vardır. Çünkü bu burjuvazi *çağdaş medeniyet*in yapıcısı ve taşıyıcısı olacaktır.

Liberalizmin doğuşu; başlangıçta sanayi sınıfının oluşumu ile birlikte teşekkül eden ve sonrasında üzerine çok konuşulacak olan burjuvazinin kendi varlığını sağlama almak için vermiş olduğu mücadeleye dayanmaktadır. Feodalizme karşı burjuvazinin verdiği bu mücadele burjuvazinin varlık mücadelesidir. Önceleri entelektüel zihinlerde oluşan bu düşünce hızlı bir şekilde yaşamın içinde yerini almış, aradığı karşılıkları da bulmuştur.

Ortaçağın din ve kilise anlayışının dünyadaki öteki gelişmelerle birlikte etkisini yitirmeye başlaması; kişinin ve toplumun bin yıllık bağlarından kurtulmasına ve özgürleşmesine neden olmuştur. Burada önemli olan şey, özgürlüğe giden yolun bir daha geri dönülemez bir şekilde açılmış olmasıdır. Bu özgürlük arzusu ve iradesinin kaçınılmaz sonucu olarak liberalizm kendi doğuşunu gerçekleştirmiştir. Feodalizmin çöküşüyle sahneye, yeni üretim araçları ve ilişkileriyle kapitalizm, yeni ve farklı bir sınıf olan burjuvazi çıkmıştır. Burjuvazi, feodalitenin kendi yapısında taşımış olduğu, geçmiş bin yılın kısıtlayıcı, sınırlandırıcı hoşgörüsüzlüğünden bütünüyle kurtulmak, özgürleşmek istemiştir. Üstelik feodal düzenin kısıtlayıcılığından kurtulmak için yeni oluşan krallıklarla da iş birliği yapmak gerekiyor olsa da. Sonraları bu işbirliği ile daha da güçlenen bu yönetim yapıları ve güçlü krallıklar başta özgürlüklerin yeniden kısıtlanmaları olmak üzere gücünü hissettirecek, burjuvazi bu sefer de özgürlüğü olmayan insanların kolay yönetilebilir, yönlendirilebilir olmasının cazibesine kapılacaktır. Liberalizm artık güçlü devlet yapılarının gölgesinde içi boşaltılmış özgürlükleri ve kişiliksizleştirilmiş bireyselliği savunma mücadelesi verecektir.

Yeni oluşan burjuvazinin önündeki engellerden biri belki en önemlisi Katolik Kilise yani din olgusuydu. Liberal düşünce buradaki algı ve anlayışın kendi hareket alanını ciddi şekilde daralttığını düşünüyordu. Üretim süreçlerinde, daha çok da tüketim aşamasında oldukça kısıtlayıcı, sınırlandırıcı bir tutum içinde olan bu Katolik anlayış için gereken yapılmalıydı. Tüketilsin arzusunda olan kapitalist burjuvazi ile tüketme arzusunda olan halk kitleleri, reform hareketiyle bu dini unsurları revizyona tabi tutmuş, oluşturulan Protestan din anlayışı ile toplumda, daha özgür ve hoşgörülü bir hava hâkim olmaya başlamıştır. Sonuç olarak, bu seküler anlayış ile hayatın her yeri, daha ulaşılabilir, oluşturulabilir ve dokunulabilir hâle gelmiştir.

Liberalizmin tarihsel serüveni irdelenirken Rönesans ve Reform Hareketlerinden sonra önemli duraklardan birisi de Avrupa'da ki özgürlük hareketlerine de düşünsel katkı vermiş olan Amerikan Devrimidir ve liberal düşünceye katkıları bağlamında irdelenmesi gerekir.

2.2.2.2. Amerikan Devrimi

Amerika, mutlakiyet rejimlerinden kaçan başta İngilizler olmakla üzere Avrupa'nın diğer ulusları ile birlikte 16.yüzyılın sonlarında başlayan göçle dünyanın yeni yerleşim

yeri, yeni gözdesi olmuştur. "Amerika'daki ilk İngiliz yerleşim merkezleri, dini baskılardan kurtulmak için gelen göçmenler tarafından kurulmuştu. Ve bunlar ancak kendi inançlarından olanlara kendi yerleşim merkezlerinde hayat hakkı tanıyorlardı."[135] Ancak her yer aynı tür özellikler taşımıyordu. "Dini etken, özellikle kuzey kolonilerin kuruluşunda önemli rol oynamıştı. Güney kolonilerin kurulmasında ise, dini etkenden çok ekonomik, ticari amaçlar daha önemli rol oynamıştır. Bu kolonilerin resmi kilisesi İngiliz Kilisesi idi, ancak bunlar da püritenleri kolonilerine istemiyorlardı."[136]

Aynı dönemde yeni kıtaya gelen İngiliz püritenleri ise; bu yeni yerleşim yerlerinde temsilde eşitlik ve insan özgürlüğünü mümkün olduğunca sınırlandırmayan çoğunluk ve eşitlik esasına dayanan yeni yönetim birimleri oluşturulmuşlar, bu yönetim anlayışlarını bir taraftan da kıtaya yaymışlardır. Öte yandan koloniler arasında milliyetçi düşünceler gelişmektedir. İngiliz kolonilerinin başında bir vali, ayrıca koloni halkının seçtiği halk meclisleri vardır. Vali ile halk meclisleri arasında sürekli anlaşmazlıkların da içinde bir neden olarak yer aldığı, İngiltere tarafından oluşturulan yeni vergi politikasına kolonilerin itirazı ile başlayan ilk eylem 1765 yılında yapılan Pul Kanunu Kongresi olmuştur. Bu tarihten yedi yıl sonra 5 Eylül 1774 yılında Philadelphia kentinde ilk parlamento toplanmış ve burada iki kıta kongresi yapılmıştır. Kongre'de Sömürge Fermanına uygun hareket etmeyen valinin iktidarını kaybedeceği, hükümetsiz kolonin kendi kaderini kendi tayin edebileceği ve koloni halkının ayrı, özgür ve bağımsız olacağına dair kararlar alınmıştır.

İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşı 19 Nisan 1775'te koloniler arasında yaşanan çatışmalarla başlamıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı 4 Temmuz 1776 Bağımsızlık Bildirgesi adını alacak ve başta Fransız Devrimi olmak üzere Avrupa'yı da etkisi altına alacak olan bir beyanname ile noktalanmıştır. Temel felsefesini eşitlik ve özgürlük düşüncesinin oluşturduğu bu bildirge siyasetin, siyasal liberalizmin en önemli belgelerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Bu bildiride ayrıca kolonilerin her birinin tüm yetkilere sahip, bağımsız birer devletler olacağı da yer almıştır. "Bundan sonra, Bildiride, tüm insanların eşit yaratıldıkları, Tanrının insanlara, başkalarına devredilmeyen haklar vermiş olduğu ve bu haklar arasında da hayat hakkı, özgürlük ve

[135] Göze, a.g.e., s. 513.
[136] A.g.e.

mutlu olma haklarının bulunduğu açıklanır."[137] Kongre, Bağımsızlık bildirisinin kabulünden sonra her devlete kendi anayasasını yapma çağrısında bulunmuştur. Ayrıca oluşacak yönetimlerin amacının, insanların devredilmez haklarını korumak olduğuna, halkın bu amacın dışında bir tutum içine giren yönetimleri değiştirme ve yerine bu amacı gerçekleştirecek yeni bir yönetim kurma hakkının olduğuna da yer vermiştir.

2.2.2.3. Fransız Devrimi

Amerikan Devriminin Tüm Avrupa'yı etkilemesi; zaten var olan soysal ve siyasal huzursuzlukların gün yüzüne çıkmasında etkili olmuştur. 1789'da yaşanan Fransız Devrimi'yle birlikte tüm yurttaşların yasa önünde eşitliği kabul edilmiş, toprak mülkiyetlerine sınırlamalar getirilmiş, sosyal, hukuki ayrıcalıkların tümü ve angarya kaldırılmıştır. Fransız Devrimi; insan, insan hakları ve eşitlik konularında önemli şeyler söylemiştir.

İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi, Ulusal Meclis tarafından 26 Ağustos 1789'da kabul edilmiş, bildiride insan haklarının evrensel olduğu ve insan haklarının, insanın sırf insan olmasından dolayı sahip olduğu ve insanın kendisi dışında hiçbir güçten ve iktidardan kaynaklanmayan doğal haklardan olduğu belirtilmiştir. Bu bildirinin ikinci maddesinde ifade edildiği üzere; "[t]üm siyasal toplumların amacı, insanın doğal ve zaman aşımıyla kaybedilmeyen haklarının korunmasıdır."[138] Bildirinin birinci maddesine göre ise: "Toplumun amacı, ortak mutluluğu gerçekleştirmektir, yönetimlerin kuruluş ve varlık nedeni de, insanın doğal, zaman aşımı ile kaybedilmeyen haklarından yararlanmasını sağlamaktır. İşte bu ilkeler liberal devletin temel yapısını ve amacını belirlemiştir."[139] Burada önemle üzerinde durulan konular: İnsan hakları kutsaldır, ihlal edilemez, devredilmez, kendi istekleri ile dahi olsa bu haklardan vazgeçilemez ve bu haklar zaman aşımına uğramazlar. Ayrıca "[i]ktidarın kaynağı ve sahibi, doğuştan eşit ve özgür olan, akıl, irade, sorumluluk sahibi, kendi kendini yönetebilen, bağımsız bireylerdir ve bireylerin oluşturdukları toplum-ulustur."[140] Özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme insanların doğal haklarıdır. İnsanların bu haklarını korumak ise devletin görevidir.

---

[137] Göze, a.g.e., s. 526.
[138] Göze, a.g.e., s. 395.
[139] A.g.e
[140] A.g.e., s. 513.

Bildiride kimseye ayrıcalık yapılamayacağı, tüm yurttaşların yasa önünde eşit sayılacağı, yurttaşların yeteneklerine göre kamu görevlerine kabul edileceği ifade ediliyor, keyfi tutuklamaları ve keyfi cezaları kaldırıyor, konuşma, yazma ve yayın özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları yasaklıyordu. "1789 devrimini gerçekleştirenlerin ve liberal devletin temel ilkelerini koyanların amacı, bireyin, kralların mutlak otoritesi ve ayrıcalıklı sınıflar karşısında her alanda özgür olmasını sağlamak ve bireyi her alanda tüm baskılardan kurtarmaktı."[141] Bu bildiri ayrıca Katolik Kilisesinin insanların inanç dünyaları üzerindeki tekelini ve tahakkümü kaldırılıyor, inanç ve vicdan özgürlüğü getiriliyordu.

İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi'nde yer alan bu kararlar liberalizmin savunusunu yaptığı özellikle özgürlük, insan hakları ve hukuk anlayışı olmak üzere devletin insanların hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik varlık anlayışı konularında da liberalizmin düşünce yapısıyla önemli benzerlikler göstermekteydi. Amerikan ve Fransız Devrimlerinin sonucunda yayınlanan bu bildirilerin liberalizmin gelişimi ve yaygınlaşması açısından önemli etkileri, katkıları olmuştur. Özellikle İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi için denilebilir ki; "Bildiri bireycidir, çünkü devletin sosyal, siyasal, ekonomik yapıları, sadece bireye ve birey gerçeğine ve iradesine dayandırılmıştır. Birey ile devlet arasında aile kurumu dâhil olmak üzere hiçbir mesleki, ekonomik, sosyal ya da siyasal kuruma ve kuruluşa yer verilmemiştir."[142] Bu bildiriler, eşitlik, özgürlük, insan hakları konularında somut uygulama alanlarının yaratılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

2.2.2.4. Klasik Liberalizm, Modern Liberalizm ve Liberteryenizm

Liberalizm, ideolojisi olduğu her devlet için tarihsel, kültürel arka planları, ekonomik ve politik şartlarındaki farklılıklar nedeniyle farklı anlamlar ifade etmekte, farklı uygulama alanları ve uygulama şekilleri bulmaktadır. Örneğin İngiliz Liberalizminin düşünsel arka planında; kişinin dışarıdan herhangi bir müdahale, herhangi bir baskı ve zorlama olmadan, kendi davranışlarını kendisinin belirlenmesi, istediğini yapabilmesi, istediği gibi davranabilmesi ve her türlü eylemde bulunabilmesi anlamına gelen negatif özgürlük önemli yer tutmaktadır. Fransız liberalizminde ise; daha çok kişinin yapıp

[141] A.g.e., s. 395.
[142] Göze, a.g.e., s. 600.

etmelerinde bir dış kaynak veya otoritenin varlığının söz konusu olduğu, bu otoritenin müdahale, denetim, yönlendirme, teşvik veya koruma görevi üstlenmiş olan pozitif özgürlükten söz edilebilir. Ayrıca burada, oluşan toplumsal ya da siyasal yapıya kişinin katılımı söz konusudur.

Modern liberalizm veya sosyal liberalizm ise; hem bireysel özgürlük hem de sosyal adalet kavramlarını birlikte ve aynı ağırlıkta değerlendiren, bu anlamda bir denge amaçlayan sosyal, siyasal bir düşünce, bir ideolojidir. Klasik liberalizmin savunduğu piyasa ekonomisi, sosyal ve siyasi hak ile özgürlükler gibi kavramlara ilaveten devletin, ekonomi, sağlık ve eğitim gibi alanlarda genelin çıkarları gereği müdahalesinin meşru olduğunu hatta kimi durumlarda önceliği olduğunu savunur. Sosyal liberalizmde her ne kadar toplumun iyiliği bireyin özgürlüğü ile uyumlu görünür olsa da bu uyum bazı uygulamalarda toplum lehine bozulabilir. "Rousseau'ya göre, genel iradeye itaatle belirlenen veya genel iradeye dayanan bir politik yapıda insan bağımsızlık anlamında özgürlüğünü elbette yitirir; ama yeni bir özgürlüğe, onun toplumsal özgürlük adını verdiği bir özgürlüğe erişir."[143]

Modern liberal düşünce yapıları, fırsat eşitliği olmadan arzu edilen refahın gerçekleşmesinin ve refah toplumunun oluşmasının mümkün olamayacağını savunmuştur. Yani devletin, ortada var olan sosyal ya da ekonomik koşullardan dolayı birey başta olmak üzere bazı grupların, toplumun değişik nedenlerle zarara uğrayan kesimlerinin, zararlarının tamamını ya da bir kısmını karşılamak için alacağı önlemler, üstleneceği sorumluklar olmalıdır.

Liberal devlette insan, kişisel kimlik kazanarak birey olmuş, öte yandan devletin ideolojik çabalarıyla da ulusal kimlik kazandırılarak yurttaşa, vatandaşa dönüştürülmüştür. İnsanı farklı şekillere dönüştüren liberal devlet anlayışında, insanın insan olmaktan kaynaklı haklarının olduğu varsayılır: Çalışma hakkı, barınma için konut edinme hakkı, eğitim görme hakkı, can ve mal güvenliğinin sağlanması için güvenlik ve tehlikelerden korunma hakkı bunlardan bazılarıdır. Öte yandan Sosyal liberaller, devletin ekonominin yönetilmesinde en azından düzenlenmesinde etkili olması gerektiğini savunurlar. Burada amaçlananın sosyal hakları gelişmiş, insan hakları ve refah öncelikli bir hukuk devleti ve iyi bir demokrasi olduğu söylenir. Çünkü

[143] Cevizci, a.g.e., s. 790.

"[ç]oğulcu siyasal rejim olarak demokrasi, insan haklarını güvence altına almaya en elverişli yönetim şeklidir. Şu tanımı hatırlayalım: demokrasi, normatif alt yapısını insan haklarının oluşturduğu siyasi bir rejimdir."[144]

Liberal söylemlerinden biri olan Liberteryenizm kavramı anlamını, liberteryen sözcüğünün kullanımında bulmuştur. Buna göre; felsefi anlamda ilk olarak determinizm karşıtı olarak kullanılmış, determinizmin zorunluluğunun karşısına serbestlik ve özgürlük kavramlarıyla ve özgür irade vurgusuyla çıkmıştır. John Locke'un eşitlik ve özgürlük düşüncesi liberteryen düşüncenin hem oluşumunu ve sonraki süreçlerini, hem de liberteryen düşünürleri oldukça etkilemiştir. Liberteryenizm, ahlâklı eylemin ne olduğunu araştırırken; insanın özgür olduğu, bu bağlamda insanın davranışlarından kendisinin sorumlu olacağı düşüncesine ulaşır. Her insan özgür iradesiyle kendi kararlarını kendisi alır ve tüm çatışma, çelişki ve karşıtlıklarıyla birlikte oluşturduğu hayatı kendisi yaşar. Kierkegaard'a göre de "[i]nsan, sonsuzluk ile sonlunun, geçici ile kalıcının, özgürlük ile zorunluluğun bir sentezidir, kısaca bir sentezdir."[145] İnsan kendi kararlarını özgür iradesiyle kendisi alabildiği sürece ahlaki bir varlıktır. Öte yandan liberteryenizm, kavramsal olarak; bireysel özgürlüğü, düşünce ve eylem özgürlüğünü ve gönüllülük esasına dayalı işbirliğini de ifade etmektedir. Bireyi sınırlayan devletçilik, milliyetçilik gibi ideolojilere karşıdır. Liberteryen düşünceye göre hiç kimse başkasının hayatını, iradesini ve kararlarını ipotek altına almamalıdır.

Liberteryen düşünce ekolleri arasındaki özel mülkiyetin meşruluğu ve devletin meşruluğu tartışmasında; bazıları devletin meşru ve gerekli olduğunu, bazıları ise gereksiz olduğunu savunmaktadır. Bunlardan anarşistler, devletin hepten olmamasını, devlete ait var olan her türlü yapının yok edilmesini savunurlar. Minimalist anarşistlerse, sınırlı alanlarda korumaya dayalı ve çok sınırlı bir devletin olabileceğini düşünürler. Bunların dışındaki ağırlıklı görüşe göre: Liberteryen bir devlet olabildiğince küçük olmalı, insan haklarını güvence altına almalı, insanları başka insanların saldırılarından korumalı, bunu yaparken de insanların özerklik ve özgürlüklerine mümkün olduğunca müdahale etmemelidir. Bu bağlamda, kimi gruplar devleti, yoksulları desteklemek şartıyla, kimileri özel mülkiyet değil ama ortak mülkiyet olması şartıyla, devletin kısmi varlığını olumlamışlardır.

---

[144] Kaboğlu, a.g.e., s. 251.
[145] Kierkegaard, a.g.e., s. 21.

Bazı liberteryenler, kapitalist bir düzen, bazılarıysa, sosyalist bir sistem içinde düşündüklerinin gerçekleşmesini arzulamışlar, kendilerini arzu ettikleri bu sistemler üzerinden tanımlamışlardır. Örneğin serbest piyasa liberteryenleri birçok sorunun çözümünün yine piyasa olduğunu düşünmüştür. Liberteryen sosyalistler ise; bireyi politik ve ekonomik olarak baskılamayan eşitlik ve özgürlük zemininde kurulmuş bir siyasal ve toplumsal yapıyı ve düzeni amaçlamıştır. Burada kaynaklar, üretim ve kontrol tamamen topluma aittir. Devlet sosyalizmini savunanlar, arzuladıkları sosyal adalet ve özgürlük için devletin varlığını gerekli görürken, liberteryen sosyalistler ise devleti gerektiren birçok alanda sivil toplum kuruluşlarını devreye sokarak gerekli olan otoriteyi kendi özerkliği içinde tesis etme olanaklarını aramışlardır.

Liberteryen öğretinin savunucuları arasında, *özgürlükçü bakış* açıları dışında birçok konuda görüş birliği yoktur. Zaten "[s]iyasal teoride iktidar, özgürlük, adalet, otorite başta olmak üzere daha birçok kavram birbirinden pek farklı anlamlara gelmekte ve sonu gelmez tartışmalara yol açmaktadır."[146] Belki de bu değerlendirmede göz ardı edilmemesi gereken en önemli husus; bu farklı bakış açılarının içinde insanın ne kadar önemli sayıldığı, ne kadar yer tutuyor olduğudur. Aksi halde düşünce sisteminin merkezinde farklı çıkar ilişkileri, sömürü ve tahakküm anlayışları varsa adının liberal ya da başka bir kavram olmasının hiçbir önemi yoktur. Yine de bu farklılıkları daha iyi anlayabilmek için liberal düşüncenin ortayı çıkış ve tarihsel serüvenine de bakmak gerekir.

[146] Atilla Yayla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara 2008, s. 18.

3. BÖLÜM

LİBERAL ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA DEVLET, İKTİDAR VE İNSAN İLİŞKİLERİNİN İRDELENMESİ

3.1. Liberal Demokrasilerde İktidarın ve İnsanın Konumu

Bireyle toplumun ilişkisinde karşılıklı bir inşa edicilik söz konusudur. Birey toplumu oluşturur ancak birey de toplum tarafından sürekli bir inşa süreci içendedir. Benzeri bir ilişki birey-devlet, birey-iktidar ilişkisi için de söz konusudur. Ayrıca bu doğal etkileşimin dışında da insanı, toplumu, devleti – iktidarını sürekli, yeniden üretmek isteyen, her yerde ve düzeyde şiddetini meşru sayan hegemonyacı küresel bir üst aklın varlığından da söz etmek gerekir. Çünkü kapitalist devletin ve "[i]ktidarın hegemonyasının temelinde iktidarın şiddeti yatar. Şiddet tekeli olarak devlet bu anlamda suç üzerine kuruludur, kendi suçunu meşrulaştırabilmek için çoğunluğun azınlığa yönelen toplumsal muhalefeti, 'zorbaya karşı meşru şiddeti' suç olarak kurgulayan yönetsel ve yasal düzenlemelerle var oluşunu garanti altına almaya çalışır."[147] Bu zemin küresel kapitalizmin sahibi olduğu, iktidarı olduğu bir zemindir.

Tüketici olsun, tüketimden yana olsun diye insanın özgürlüklerini temin ve tesis eden liberal kapitalizm, yine insanlar tüketici olsun diye bu defa küresel kapitalizm eliyle üst yapı kurumlarını ve kültür endüstrisini de kullanarak çeşitli manipülasyonlarla insanın özgürlüklerini kısıtlamıştır.

Küresel kapitalizmin söyleminde karşımıza çıkan birey; her zaman ve her koşulda üretilebilir olan, sürekli ve yeniden üretilebilir olan bir öznedir. Onun özneliği gerekliliğinden kaynaklanır. Çünkü o olmadan, tüketmek olmuyor, tüketim olmuyor. Çünkü o, tükettiği kadar birey, tüketebildiği kadar saygıdeğer, tüketebildiği ve

[147] Jeremy Bentham – Catherine Pease-Watkin – Simon Werret – Barış Çoban – Zeynep Özarslan, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, (Çev: Barış Çoban – Zeynep Özarslan) Su Yayınevi, İstanbul 2016, s. 123.

tüketilebilir olduğu kadar vazgeçilmezdir. Onun insan oluşu, birey oluşu hatta özgür oluşu; insanı insan yapan değerler ya da kavramlar değildir. Bu kavramlar onun tüketici kimliğinden kaynaklanan alt kavramlardır. Değerli ise *değer*i bundandır.

İçinde yaşadığımız dünya, herkesin ve her şeyin hangi şekilde tüketebileceğinin-tüketilebileceğinin; tüketim öznesi-nesnesi haline nasıl getirilebileceğinin irdelendiği, sorgulandığı, tüketebilir-tüketilebilir olmayanın bir kıymet de içermediği bir ekonomik ve sosyal düzen sunmaktadır. Öte yandan bu tüketici ilişkide önemli olan ve kıymetli olan ötekinden daha çok tüketir olandır dolayısıyla maddi güce sahip olan hayatın her yerinde güçlü olandır. Nitekim "[t]arih boyunca maddi güce sahip olanlar güçten yoksun olanları aşağılamışlar, köleleştirmişlerdir. Maddi güçten yoksun insanların ayak takımı olarak nitelendirilmeleri ve üstün olamayacakları düşüncesi Şeytan'daki kibrin toplumsal yansımasıdır."[148] Böyle bir düzende, her türlü kitle iletişim aracı ile sürekli ve düzenli bir şekilde el konulmaya çalışılan insan iradesi, yaratılmaya çalışılan tüketim toplumu ve tüketim kültürünün sarmalı içindeyken insanın özgürlüğünden, özgürlükten, özgür olmaktan bahsetmek ne kadar mümkün, ne kadar gerçekçidir? İnsan burada tüketebildiği kadar özgür olduğuna inandırılır. Burada birçok kavramda olduğu gibi özgürlük algısının kodları değiştirilmiş, içi boşaltılmıştır. Çünkü burası her şeyin gerçeği ile sanalının bir birine karıştırıldığı bir dünyadır. Belki de bu dünyada tüketilir ve sanal olmayan çok fazla bir şey de kalmamıştır. Bu dünyada "[r]ekabetçi performans ve standartlaştırılmış eğlence alanının tamamı, statünün, saygınlığın, gücün, reklamı yapılan erkeklik ve çekiciliğin ve ticarileştirilmiş güzelliğin tüm sembolleri; bu alanın tamamı kendi vatandaşlarındaki alternatife, sömürüsüz özgürlüğe, yönelik eğilim ve organlarını öldürür."[149] O halde insan iradesinin ve vicdanının bile metalaştırılabildiği bu dünyada insanın içinde onun adına karar veren, tercih yapan kimdir? Onun adına, özgürlüklerini kullanan kimdir?

Bütün dünya bir üst akıl kavramıyla karşı karşıyadır. Cevabı yeterince iyi bilinemeyen toplumsal, siyasal ya da ekonomik her sorunun altından bir üst akıl ve onun manipülasyonları çıkıyor. Bu üst akıl, bu görünmeyen el, insanın hayatının her yerine dokunmaya ve her yerini henüz kimsenin yeterince akıl erdiremediği kendi yüksek

[148] M. Metin Adıgüzel, *Peygamberler Özgürlük Öğretmenleri*, Sokak Kitapları Yayınları, İstanbul 2015, s. 43.
[149] Marcuse, a.g.e., s. 26.

hedefleri doğrultusunda düzenlemeye çalışıyor. Bütün bunları yalnızca insanın hayatını değil, insanın kendisini de düzenlemeye hatta yeniden oluşturmaya çalışarak yapıyor. Bu üst aklın kim olduğuna daha yakından bakıldığında, içinde öncelikle ekonomik dolayısıyla siyasal ilişkilerin de yer aldığı, liberal sunumu olan kapitalizmle ve emperyalizmle karşılaşılıyor. Ne yapmalı?

Her türlü siyasal, sosyal düşünce sistemlerinin merkezinde *insan* olmalı, insana hayatın içinde hak ettiği yer ve değer verilmeli, öncelikle her şeyin insanla birlikte anlamlı ve kıymetli olduğu bilinmelidir. Bu anlamda ilk olarak insanın can güvenliği ve mülkiyet hakları kayıtsız şartsız teminat altına alınmalı, doğal hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda azami özen gösterilmelidir. O zaman aranılan cevapların, ipuçları bulunabilir. "Herakleitos'a göre, tür adı olarak insan, bütün varolanlar gibi, evrensel uyumun, yasanın hükmü altında yaşayan, ama diğer varlıklardan farklı olarak tanrısal olandan pay alan bir ruh taşıyan ve düşünme gücüne sahip olan varlıkların ortak adıdır."[150] İşte bu insanın, küresel ya da yerel sermayelerin, tüketim toplumunun – tüketimin vazgeçilemez bir nesnesi olarak görülmesine duyarsız kalınmamalı, insan nesneleştirilmemelidir.

Devlet, insanların doğal hak ve özgürlükleri korunsun ve gözetilsin, başta can güvenliği ve mülkiyet hakları teminat altına alınsın diye kendilerinin oluşturdukları bir yapıdır. Ama "[i]ktidar kendi başına özgürlükten vazgeçilmesi, hakların devredilmesi, tek tek herkesin sahip olduğu iktidarı birkaç kişiye emanet etmesi (bu, rızanın iktidarın varoluşu ya da korunmasının bir koşulu olabilmesini engellemez) değildir; iktidar ilişkileri önceden var olan ya da durmadan yinelenen bir rızanın ürünü olabilir; ama kendi doğası gereği, bir konsensüsün dışavurumu değildir."[151] J. Locke'a göre de "[s]*iyasal iktidar,* her insanın, doğa durumunda sahip olup da, toplumun ve bu iktidarın onların iyiliği ve mülkiyetlerinin korunması için kullanılacağına ilişkin olarak verdiği bu açık ya da zımni güvenle kendisi üzerinde oluşturmuş olduğu oradaki yöneticilerin ellerine vermiş olduğu bir iktidardır."[152] Doğa durumunda ve doğanın kendi olanakları dâhilinde -bazı kuşkular olsa da- insanın özgür olduğu düşünülür. Eşitlik ise özgürlüğün

[150] Muttalip Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Niteliği Üstüne Bir Soruşturma*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2016, s. 41.
[151] Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, (Çev: Işık Ergüden-Osman Akınbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 7.
[152] Locke, a.g.e., s. 113.

bir uzantısıdır ve "[e]şitlik, bir hak ve hürriyet olmanın ötesinde, hak ve hürriyetlerin üstünde değer ifade eden ve fertlere mutlaka sağlanması icap eden bir imkân ve nimettir."[153] Oysa doğa tarafından oluşturulmuş olsa da yalnızca eşitliğin değil, eşitsizliğin de var olduğu, bunun da doğal olduğu düşünülür. Nitekim Rousseau diyor ki: "İnsan türünde iki tür eşitsizlik görüyorum; birine doğal ya da fiziksel diyorum, çünkü doğa tarafından belirlenir ve yaş, sağlık ve bedensel güçteki ve anlığın ya da ruhun niteliklerindeki bir ayrımdan oluşur ve ikincisine ahlaksal ya da politik eşitsizlik denebilir, çünkü bu tür uylaşım üzerine dayanır ve insanların onayı tarafından belirlenir ya da hiç olmazsa aklanır."[154]

Tarihinde insanı ararken, çoğu vakit ona iktidarıyla ya da iktidarında rastlanır. İnsan bireysel varoluşunu, isteklerini de ilişkilerini de hep iktidar kavramı üzerinden anlamlı hale getirmeye çalışılır. İnsanın insanlık durumu, iktidarla, devletle bir tür özdeşim ilişkisi içinde durur. Hegel'in bakış açısına göre de "[d]evlet vatandaşların dışında olmayıp kişinin kendi özüdür. Bu nedenle egemenlik tinsel bütündedir, bireysel ifade olarak düşünülen hükümet veya halkta değil. Öznel bilinçlilik bu aşamada artık bireysel bilinç olmaktan çıkmış, bir halkın kültürel bilinci haline gelmiştir."[155] İnsanın iktidarı ile sıkıntılarını, zamanlara yayılmış içselliğinin tarihini ancak kendisi bilebilir, bu tarihi ancak kendisi yazabilir. Hegel'e göre ayrıca "[d]evlet, örf ve âdetlerde dolaysız olarak; bireyin kendilik bilincinde, bilgisinde ve faaliyetinde dolaylı olarak mevcuttur. Buna karşılık, birey de devlete, kendi öz mahiyetine, gayesine ve faaliyetinin bir ürününe bağlanır gibi bağlanarak, onda kendi cevhersel özgürlüğünü bulur."[156] Rousseau ise insanın kendini ve tarihini doğru anlamak için doğayı işaret eder ve der ki: "Ey insan, hangi ülkeden olursan ol, görüşlerin ne olursa olsun kulak ver. Burada tarihin vardır - onu senin benzerlerin olan yalancılar tarafından yazılmış kitaplarda değil, ama hiçbir zaman yalan söylemeyen doğada olduğu gibi okuduğuma inandığım yolda. Doğadan gelen her şey doğru olacaktır."[157]

---

[153] Armağan, a.g.e., s. 33.
[154] Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni*, (Çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 2011, s. 28.
[155] Faruk Yalvaç, *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini Devlet ve Savaş*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008, s. 78.
[156] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (Çev: Cenap Karakaya), Sümer Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 235.
[157] Rousseau, a.g.e., s. 30.

İnsanın kendi varlığını hissetmesi, bilmesi için ötekine gereksinimi vardır. İnsan neredeyse aynaya baktığında öteki olmadan göremez kendini. Kendini ve iktidarını duyumsayabilmesi için gereksindiği şey ötekidir. Ancak "[i]ktidar bir töz değildir. İktidar kökeni uzun uzadıya araştırılması gereken esrarengiz bir şey de değildir. İktidar yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişkidir. Bu tür ilişkiler spesifik ilişkilerdir; yani mübadeleyle, üretimle, iletişimle hiçbir ilgisi yoktur; ama onlarla birleştirilebilirler."[158] Aynı zamanda "[d]evletin düzenleyici işlevleri, toplumsal sınıflar arasında herhangi bir tür hakemliği içermez. Devletin, hükmettiği söylenen sınıfın bütünüyle hizmetinde olması pratik bir gerçekliktir, ama teorik gerekçelerini ele vermeyen bir gerçeklik."[159]

Öte yandan bireyin ötekilerin biraradalığına, çokluğuna yani toplu(m) olmaya ihtiyacı vardı, çünkü öteki(ler) hayatını kolaylaştırıyordu, faydalanmak için de olsa, bir topluluk içinde olmaya ihtiyacı vardı. Rousseau, "Eşitsizliğin Kökeni"nin ikinci bölümünün başında der ki: "Bir parça toprağı çitle çevirerek '*bu benimdir*' diyen ve ona inanacak denli saf başkalarını bulan ilk insan uygar toplumun gerçek kurucusu oldu.''[160] Rousseau devamında şunları da söyler; "[k]azıkları sökerek ya da hendeği doldurarak başkalarına '*bu düzenbazı dinlemeye son verin; meyvelerin herkese ait olduğunu ve toprağın hiç kimseye ait olmadığını unutursanız yitersiniz'* diye bağıracak biri insan soyunu hangi suçlardan, savaşlardan, cinayetlerden, sefilliklerden ve dehşetlerden kurtarırdı."[161] Ancak insan, insan olmanın bir gereği olarak *elma*nın sahibi olmak istediği gibi toprağın da sahibi olmak isteyecekti, ötekinin de, iktidarın da. İnsanın birlikte yaşayacağı öteki mutlaka olacak, dolayısıyla ötekinin sahip olduğu şeyler de olacaktı. "Toprağın ekilmesini, zorunlu olarak onun bölünmesini getirdi ve mülkiyeti, bir kez tanınır tanınmaz, ilk türe kuralları izledi; çünkü her insana onun olanı geri verebilmek için her insanın bir şeyinin olabilmesi zorunludur."[162]

Mülkiyet konusu liberalizmin ve kapitalizmin en temel ve önemli konularından biridir. Ayrıca kapitalizme göre insanın sahip olacağı, kaybetmekten korkacağı ve başkalarından koruyacağı, kendine ait, kendi mülkiyetinde olan şeyleri olmalıdır. İnsanın çalışmak, üretmek için yaşam gücü, tüketmek için alım gücü olmalıdır.

---

[158] Foucault, a.g.e., s. 55.
[159] Gilles Deleuze – Félix Guattari, *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1* (Çev: Fahrettin Ege – Hakan Erdoğan – Mustafa Yiğitalp), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014, s. 367.
[160] Rousseau, a.g.e., s. 63.
[161] A.g.e., s. 28.
[162] A.g.e., s. 73.

Rousseau, insanlar arasında eşitsizliğin kökenini irdelerken, insanların mülkiyet konusundaki açgözlü, doymak bilmezliklerini şöyle değerlendiriyor: "Eşitlik bir kez bozulduktan sonra, en korkunç düzensizlikler doğdu. Bu yolla varsılların gaspları, yoksulların çapulculukları ve tümünün dizginlenmemiş tutkuları doğal acımayı ve türenin henüz zayıf sesini boğarak insanları açgözlü, hırslı ve kötü yaptı."[163] Olmakta olanlar, eşitsizliğin ve adaletsizliğin zorunlu sonucu olarak görünüyordu. "Dahası, gasplarını hangi renge boyamış olurlarsa olsunlar, onları yalnızca güvenilmez ve kötüye kullanılmış bir hak üzerine dayandırdıklarını ve kazanılmaları zor yoluyla olduğu için zor yoluyla onlardan alabileceğini ve bundan yakınmak için hiçbir neden olmadığını yeterince iyi biliyorlardı."[164] İnsanı daha yakından tanımaya ve anlamaya çalışan bir anlayışa ihtiyaç vardı. Ancak toplum sözleşmesi uyarınca insanların oluşturduğu bu birlik ve bu bağlamda oluşturulan devlet; eğer sözleşme gereği iyi düzenlenmiş yasaları içermiyorsa bu; bazıları için yoksulluğun ve eşitsizliğin tescil edilmesi, güçlendirilmesi anlamına da gelecekti.

Nitekim oluşturulan bu eşitsizlerin yönetimi için Rousseau şöyle der: "Bunlar zayıflara yeni zincirler ve varsıllar için yeni güçler sağladılar, doğal özgürlüğü geri alınamayacak bir yolda yok ettiler, mülkiyet ve eşitsizlik yasasını sonsuza dek yerleştirdiler, ustaca bir gaspı geri alınmaz bir hakka çevirdiler ve birkaç hırslı insanın kârı için o günden bu yana tüm insan soyunu emek kölelik ve sefilliğe mahkûm ettiler."[165] Bu sürecin süreğinde "[b]u düzensizliğin ve bu devrimlerin bağrındandır ki despotizm derece derece iğrenç başını kaldırarak ve devletin tüm bölümlerinde iyi ve sağlıklı olarak algıladığı her şeyi yiyip yutarak sonunda yasaları ve halkı ayaklar altına alma ve cumhuriyetin yıkıntıları üzerinde yerleşme noktasına ulaşacaktır."[166] Gelinen nokta ise; "[b]u eşitsizliğin son evresidir ve uç noktadır ki, daireyi kapatır ve başladığımız noktaya dokunur. Burada tüm bireyler yeniden eşit olurlar çünkü birer hiçtirler ve uyrukların efendisinin istencinden başka hiçbir yasaları ve efendinin kendi için tutkularından başka hiçbir kuralı olmadığı için iyi kavramları ve türe ilkeleri bir kez daha yiter."[167] Rousseau şöyle tamamlar: "Burada her şey en güçlünün tek yasasına ve sonuç olarak kendisi ile başladığımızdan ayrı olan yeni bir doğa durumuna tam bir geri dönüş vardır,

[163] A.g.e., s. 75–76.
[164] A.g.e., s. 76.
[165] A.g.e., s. 78.
[166] A.g.e., s. 92.
[167] A.g.e.

çünkü birincisi arılığı içinde bir doğa durumu iken, ikincisi ise aşırı yozlaşmanın bir meyvesidir."[168]

Liberal Devlette, iktidarın ve insanın konumundan bahsederken insanların doğa halinde yaşarken, toplum halinde yaşamaya geçişi ve bu yapı oluşturulurken ortaya koyduğu vazgeçilemez doğal haklarının olduğundan da bahsedilmelidir. Yani John Locke'a göre; "[i]nsan doğa durumunda söylenmiş olduğu kadar özgürse, kendi kişisinin ve sahiplenmelerinin mutlak efendisiyse, en büyüğe eşitse ve hiç kimseye tabii değilse özgürlüğünü neden terk edecektir? Bu imparatorluğu neden bırakacak ve kendisini iktidarın hükümranlık ve denetimine tabii kılacaktır?"[169] Bu soruların cevabı her ne kadar doğa durumunda insanın haklarının kullanımının belirsizliği ve her türlü saldırıya açık olmasıyla cevaplanmaya çalışılsa da Locke için asıl neden mülkiyetin korunması talebidir, "[d]olayısıyla insanların devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini yönetim altına koymalarının asıl ve *ana amacı, mülkiyetlerinin korunmasıdır.* Doğa durumunda ise bu konuda pek çok şey eksiktir."[170] Yani insan, doğuştan getirdiği diğer doğal haklarından vazgeçmediği gibi mülkiyet edinme ve mülkiyetinin korunması gibi haklarından da vazgeçmemektedir.

Locke, doğal hakları; yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük şeklinde üç başlık altında ifade eder. İnsanların bu hakları korunsun diye oluşturulan devlet, kurallara sıkı sıkıya bağlı olmalı ve yasaları uygularken hukukun içinde kalmalıdır. Bu yasaların vatandaşlarına yönelik uygulamalarında da insanın doğal haklarının korunması esas alınmalıdır. Locke'a göre bu temel ve doğal haklar son derece önemlidir. Ayrıca iktidar, "[h]alkı oluşturanların yaşamları ya da servetleri üzerinde *keyfiliğe* sahip değildir ve olması da kesinlikle olanaklı değildir."[171] Locke, eğer devlet bu hakları ihlâl ederse yurttaşın isyan etme hakkının olduğu düşüncesindedir. Dolayısıyla insanların edinmiş oldukları her türlü servetleri de mülkiyetleridir, dokunulmazlığı vardır ve korunması gerekir. "Herhangi bir devletin üstün ya da *yasama iktidarının* istediğini yapabileceğini

[168] A.g.e.
[169] Locke, a.g.e., s. 81.
[170] A.g.e.
[171] A.g.e., s. 88.

ve uyruğun serveti üzerinde *keyfi olarak* tasarrufta bulunabileceğini ya da arzuladığı takdirde bu servetin bir parçasını alabileceğini düşünmek bir hatadır."[172]

Klasik liberalizme göre, devletin sınırları mutlaka belirlenmelidir. Bu sınırların ne olması gerektiği ise devletin işlevsel ve ideolojik tutumunun belirlenmesi bakımından da önemlidir. Ancak devletin sınırları belirlenirken (toplumun) hangi kesiminin çıkarları öncelikli olarak korunacaksa, sınır buna yönelik oluşturulmaktadır. Peki, bu sınırları kim belirlemekte ve kıstasları kim oluşturmaktadır? Locke'a göre; "[y]*asama, yasalar yapma iktidarı* başka ellere devredemez. Çünkü bu sadece halk tarafından aktarılan bir iktidar olduğundan ona sahip olanlar onu başkasına geçiremezler."[173] Oysa egemen arzu ettiği iktidarın tesisi için eğer halkın çoğunluğunu arkasına almışsa artık devredilemez bir haktan bahsetmek söz konusu değildir. Bu durumda süreç, içinde insan unsurunun pek de değerli sayılmadığı hatta yok sayıldığı bir belirlemeci anlayışla yürütülecektir. Egemen özgürlükleri kısıtladıkça, halkı tutsaklaştırdıkça kendisini özgürlüklerin şövalyesi ilan edebilir. Bunu her şekilde yapabilir nitekim "[s]iyasal bir diktatörlük sizden özgürce davranma gücünüzü alır. Psikolojik bir diktatörlük sizden nasıl davranılacağına özgürce karar verme gücünü alır. Bu gerçek kısıtlanmışlıktır."[174]

Bireysel hak ve özgürlüklerin korunması için devletin ekonomiye müdahalesinin de en asgari düzeyde olması gerekir. Nitekim ekonomik alanda da devlet büyüdükçe bireysel ve toplumsal özgürlük alanları küçülür, daralır. Devletin işleyişi, anayasal bir hukuk anlayışı ile sınırlı devlet esasına dayalı ve kişilere dair olmayan; eşitlik ve özgürlük hassasiyeti olan sistemsel yapılar oluşturulmalıdır. "Önemli olan kişilerin devlet karşısında gerek özgürlük alanlarının genişletilmesinin, gerekse haklarının korunmasının teminat altına alınmasıdır. Yurttaşın devlete olan güveni, devleti elinde tutan öndere değil, sisteme olmalıdır."[175] Yine de devletin egemenliği, kudreti, kudretin sınırları, bu kudreti kullanma şekli ve bunların hukukiliğinin "Sözleşmeci Anayasacılık" anlayışı içinde belirlenmesi ve uygulanması gerekir. Burada oluşturulacak anayasaların temel işlevleri; bireyin haklarını ve özgürlüklerini genişleten, devletin faaliyet ve etki alanlarını olabildiğince sınırlandıran bir anlayış içinde olmalıdır. Bu anlamda devletin sınırlandırılması–sınırlarının tereddüte mahal vermeyecek şekilde belirlenmesi oldukça

[172] A.g.e., s. 91–92.
[173] A.g.e., s. 93.
[174] Ringen, a.g.e., s. 278.
[175] Soykan, a.g.m., s. 163.

önemlidir. Tocqueville şöyle der: "Dolayısıyla tüm diğer güçlerden daha üstün bir toplumsal gücün bir yerlerde bulunması gerektiğini düşünüyorum; fakat böyle bir gücün karşısında onu yavaşlatacak ve ılımlı hale gelmesi için vakit kazandıracak hiçbir engel bulunmadığı zaman, özgürlüğün tehlikeye gireceğine inanıyorum."[176] Her ne kadar Buchanan da anayasaların vatandaşların bilinçli gayretleriyle ideal halini alabileceğini söylese de yapılan ve yaşanılanlar çoğu zaman böyle olmamaktadır.

Devletle vatandaş arasındaki ilişkide; devletin vatandaşına karşı sorumluluklarından bahsedilir öte yandan vatandaşın devlete karşı sorumluluklarının yanında talep ettiği önemli bir şey vardır: Özgürlük. Çünkü özgürlük ahlaksal olarak öncelikle bireyi inşa eder sonrasında ise toplumsal ve ahlaksal yapıların tutarlı, etkili ve kalıcı olmasını sağlar. "Unutulmasın ki ancak özgür bireyler ahlâklı olabilir. İnsan özerk olmadan da özgür olamaz. Özerklik, tek olduğunun, biricik olduğunun bilincini gerektirir. Özgürlük ise özerk bireyin, toplumda başkalarıyla olan ilişkisinde ortaya çıkar. Başka bir deyişle, özgürlük özerkliğin toplumda sınanmasıdır."[177]

Şu halde devletin görevi ne olmalıdır? Devlet, iç ve dış güvenlik, adaletin sağlanması dışında başkaca bir faaliyet alanında olmalı mıdır? Anayasal yapı içinde bunlar açığa kavuşturulmalıdır. Çünkü devlet, bireye fayda oluşturduğunu ifade ettiği her durum için bireyin özgürlüklerinden bir miktar daha azaltıyor. Bu vahşi kapitalizm, **totaliter devlet liberalizmi**, iktidarları aracılığıyla özgürlükten bahsediyor ama bu hep birilerinin özgürlüğü anlamına geliyor. Öte yandan egemen tarafından buyrukla özgür kılınanlar özgürlüğü fazla ve gereksiz buluyor, özgürlük talebinde bulunanlar ise her zaman özgürlükten yoksun olanlar ya da kendilerini yoksun hissedenler oluyor. "Günümüz dünyasında özgürlük, geçmişte hep olduğu gibi, bazılarının sahip olduğu ve diğerlerinin sahip olmadığı, bazılarının yararlandığı ve diğerlerinin eksikliğini duyduğu, bazılarının savunduğu ve diğerlerinin karşı çıktığı bir şeydir."[178]

Atilla Yayla'ya göre; "[k]lâsik liberalizm veya liberteryenizm diyebileceğimiz bu akımın özgür toplum anlayışı etik ve politik evrimle birlikte gelişen çeşitlilik ve plüralizmden esinlenir. Herhangi bir değerler dizisinin başkalarına zorla benimsettirilmesine karşı çıkar,

[176] Tocqueville, a.g.e., s. 381.
[177] Soykan. a.g.m.
[178] Ringen, a.g.e., s. 276.

böyle bir uygulamayı özgürlüğün inkârı olarak görür."[179] Oysa kapitalist düzen, çoğu zaman görünür olmasını istemediği totaliter devletleri eliyle çoğunluk ve aynılıkların yüceltilmesi, azınlık ve farlılıkların yok sayılması yönünde ciddi projeler yürütmekte, böylelikle hem siyasi, hem de ekonomik hedeflerine kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Öte yandan devletten korunmak isteyen insan için liberteryenizm farklı bir bakış açısı sunar. Çünkü liberteryenizmde önemli olan, asıl olan ve temel değer olan varlık insandır, bireydir. Bu birey aynı zamanda sınırsız özgürlüğe sahiptir. Bazı liberteryen düşünürler bireyin özgürlüğünü sınırlayacak her türlü güce karşıdırlar. Özgürlük düşüncesi açısından ise en büyük tehlike olarak devlet organizasyonunu görmektedirler. Onlara göre devlet, hem en büyük, hem de en tehlikeli olan sınırlandırıcıdır. O halde devletin gereği yoktur. Devlet yoksa özgürlükleri sınırlandıran büyük tehlike de yoktur. Liberteryen düşünceye göre en doğru toplum düzeni "Devletsiz Toplum" yani anarşizmdir.

Liberal devlette, iktidarın ve insanın konumunun değerlendirilmesi özellikle liberal demokrasi savunusu içinde olduğu varsayılan bazı yapılarda birey ile devlet arasındaki ilişkinin nasıl geliştiği, zemininin ne olduğu ve bu ilişkinin hangi amaçlar için nasıl bir anlayışla yürütülmekte olduğu da özgürlük bağlamında irdelenmelidir.

3.2. Liberal Demokrasilerde Birey − Devlet İlişkisi

Liberal demokrasi düşüncesinin genel çerçevesinin oluşumuna önemli katkıları olmuş, sonrasındaki süreçleri de etkilemiş olan iktisadi okul ya da ekollerden bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki F.A. von Hayek tarafından kurulan Neo-Avusturya Okuludur. Hayek, tüm toplumun aklın ilkelerine göre bilinçli bir şekilde yeniden inşa edilmesini isteyen rasyonalizmi eleştirmiştir. "Ne var ki, doğal güçlere hâkim olma yöntemimizle toplumsal güçleri de ele geçirebileceğimizi sanmak son derece yanıltıcı ve tehlikelidir. Böyle bir inanış sadece totalitarizme götürmekle kalmaz, aynı zamanda medeniyetimizin tahribine ve müstakbel gelişmemizin frenlenmesine yol açar."[180] Hayek rasyonalizmin yerine evrimci rasyonalizm diye adlandırdığı ve kendiliğinden gelişen ya da kendi kendini geliştiren bir sosyal düzen anlayışını savunmuştur. Hayek'e göre; "[e]n küçük hacimdekinden daha büyük her insan grubunda, işbirliği daima hem

[179] Yayla, a.g.m., s. 23.
[180] Hayek, *Kölelik Yolu*, s. 258.

tasarımlı organizasyona, hem de ona olduğu kadar, kendiliğinden doğan düzene dayanacaktır."[181] Devletin ancak sınırlı – kısıtlı bazı görevleri üstlenmesini ve yalnızca kısıtlı alanlarda, sınırlı sorumluluklarının olması gerektiğini savunmuştur.

Yeni-liberalizmin önemli temsilcilerinden olan Milton Friedman'ın kurucusu olduğu ve klasik liberalizmin sınırlı devlet ilkesini savunan Chicago Okulunun düşüncelerine göre ise; devletin faaliyet alanı sınırlandırılmalıdır. Devletin başlıca görevi, kanun ve düzeni sağlamak, özel girişimcilerin ticari varlıklarının devamı için hukuksal yapılar oluşturmak ve serbest rekabetçi piyasaları teşvik etmek olmalıdır. Öte yandan "[s]erbest piyasanın varlığı, elbette ki, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Tersine, devlet hem 'oyunun kuralları'nı belirlemek için bir form olarak, hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir."[182] Ancak özgürlüklerin korunması da devletin gücünün sınırlandırılması ve hesap sorulabilir, denetlenebilir olmasıyla mümkündür.

Sözleşmeci Liberalizm olarak da bilinen, James M. Buchanan'ın kurucusu olduğu Virginia Okulunun liberalizm anlayışı, iktisadi doktrini Kamu Tercihi Teorisidir. Bu düşünceye göre devlet, durmaksızın büyümekte olan bir yapıdır, bu da devlette, siyasi ve iktisadi anlamlarda bozulmalara yol açmaktadır. Ayrıca bu büyüme yurttaşlarının sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda özgürlüklerini kısıtlayıcı, kimi zamanda ortadan kaldırıcı bir hâl almaktadır. Bu durumların oluşmaması için yapılacak şey; devletin gerek siyasal ve gerekse ekonomik anlamda yetkilerinin anayasal bir düzen içinde sınırlandırılmasıdır. Bu düşünceye göre; bireysel özgürlüğün devletin çerçevesinin anayasayla sınırlandırılması halinde bir anlamı olur, ancak devlet tamamen ortadan kaldırılırsa da insanın hakları korunamaz.

Devletin piyasaya sınırlı müdahalesinin olması gerektiğini savunan başka bir ekol de Almanya'da ortaya çıkan ve gelişen iktisatçı Walter Eucken ve hukukçu Franz Böhm'ın yer aldığı Freiburg Okuludur. Bu okulun düşüncesine göre de kural ve kurumlara dayalı ekonomik ya da toplumsal bir düzen mutlaka olmalıdır. Freiburg okulu aktif, olumlu ve çözümcü bir devlet düşüncesinden yanadır. Serbest piyasa diye bir sistemin söz konusu olmadığını savunan Freiburg okulunun savunucuları, serbest piyasa yerine, özgürlük ve

[181] Hayek, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, s. 70.
[182] Friedman, a.g.e., s. 20.

sosyal eşitlik ilkelerini bağdaştırma düşüncesiyle kurguladıkları ve 'sosyal piyasa' adını verdikleri bir düşünceden yanadırlar. Bu ekol yeni-liberalizmin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Liberal düşünce okullarının, sistemlerinin tamamı yani liberal düşünce, kendisini sınırlı devlet, özgür birey ve bireyin özgür iradesi üzerinden tarif etmektedir. "Liberal devletin bilindiği gibi, toplum, devlet ve iktidar anlayışı bireye ve birey iradesine dayanır. Bu devlet anlayışında toplumun, devletin-siyasal iktidarın kökü bireyden ve birey iradesinden hareket edilerek açıklanır."[183] Yani liberal demokrasi yanlısı olduğunu ifade eden devletlerin tümünde; iktidarların uygulamaları ve sistemleri içinde bireyi, bireyin özgürlüğünü algılayışları farklılıklar göstermektedir. Bazı totaliter devlet yapıları bile çoğu zaman kendisini özgürlük yanlısı olarak takdim edebilmektedir. Bireyin devletle ilişkisinde; bireyin özerkliği, bunun için de, özgürlüğü önemli bir yer tutmaktadır. Kaldı ki; "[ö]zgürlük bireyin, kişinin düşüncesini açıklayabilmesidir; malından mülkünden dilediğince yararlanabilmesidir: Kimseden izin almadan, kimseye hesap vermeden istediği yere gidip gelmesidir: Özgürlük bireyin çıkarları doğrultusunda başkalarıyla birleşip dernek kurması, istediği inanca sahip olmasıdır."[184] Öte yandan özgürlüğü, özerkliği olan, özgüvenli bireylerin devletleri de özgür, özerk ve özgüvenlidir.

İnsan, bireysel varoluşunu duyumsayabilen, sorgulayabilen ve anlamlandıran bir varlık olarak özgür olmak, hayatına anlam katmak ister. Her yeni güne umutla uyanmak ister. İnsan mutlu olmak ister. Çünkü "[m]utluluk insanın en temelli içgüdüsüdür, mutlu olmayı istemekle varolmayı istemek birbirinden ayrılamaz."[185] Dolayısıyla "[k]işi özgürlüğü olmadan insanlar için barış ve mutluluk olmayacağı gibi, insan onur ve haysiyetinden de söz edilemez. Keyfilik insanlar arasında tüm manevi değerleri yok eder; keyfilik halkların refah ve mutluluğunu yapan tüm ilişkileri de yok edeceği gibi, tüm güvenliği yıkar."[186]

İnsanlar yaşamlarını sükûnetle devam ettirebilmek için, birlikte yaşadığı, toplum halinde yaşadığı her yerde, kavgaları–çatışmaları önlemek, adaleti sağlamak, mülkiyetlerini korumak vb. için otoriteye ihtiyaç duyarlar. Ancak bu otorite insan

[183] Göze, a.g.e., s. 394.
[184] A.g.e., s. 266–267.
[185] Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe: Kant'dan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkilâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, s. 113.
[186] Göze, a.g.e., s. 267.

haklarını ve özgürlüklerini güvence altına alan anayasal hukuk sistemi içerisinde oluşturulmuş bir otorite olmalıdır ancak otoriter ve baskıcı olmamalıdır. Aksi takdirde devletle birey arasında süreklilik arz eden çatışmalar; mutsuz insanlar, bireyler ve nesiller anlamına gelecektir. Burada "[a]sıl önemli olan konu, bir ülkede insan haklarını tanıyan, insan haklarına karşı saygı gösteren, insana her şeyin üstünde değer veren bir görüş tarzını yerleştirmektir. Yoksa bireyler devlet mekanizmasında daima gedikler açmaya, devlet mekanizması ise bu açılan gedikleri yeni çıkardığı yasa ve kurallarla kapatmaya çalışır."[187]

Toplumun düzenini korumakla görevli olan ve bu maksatla oluşturulan otorite yani devlet, kendisi bir amaç haline gelmişse, kendi dışındaki herkes ve her şey onun varlığı (varlığının devamı) için bir araç durumuna gelir. Bu durum devletle birey ve toplum arasında gerilimlere neden olabilir. Devlet, oluşacak her türlü gerilimin nedenlerini çözüm odaklı irdelenmelidir. Çünkü devlet, toplumla arasındaki sorunları çözüme kavuşturmadıkça; sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda da gerilimlerin yaşanmasına neden olacak, çözümü; baskıyı artırmakta ve özgürlükleri daraltmakta arayacaktır. Nitekim kapitalist devlet anlayışı, kimi zaman kendi yaratmış olduğu toplumsal sıkıntıların üzerinden, kendi totaliter yönetim anlayışını ilan edecek, kendi amaçlarını icra edecektir. Bu durumda ise; "[s]iyasi rejimin otoriter, totaliter ve diktatörlük rejimlerine doğru kayması ölçüsünde insan hakları alanını daraltmakta ve 'en aza' indirgenebilmektedir."[188]

Klasik Liberalizmin, bireyin temel haklarını ve özgürlüklerini korumayı amaçlayan, bu nedenle de devletin ve onun iktidar alanlarının sınırlandırılması gerektiği üzerinde duran bir sosyal, siyasal ve ekonomik düşünce sistemi olduğu ifade edilir. Bireyin hak ve özgürlükleri korunması amaçlanırken; bireyin talep ettiği özgürlükle, hukukun tarif ettiği özgürlük arasındaki ilişki daha doğrusu çelişki, özgürlüklerin genel çerçevesini anlamak ve oluşturmak açısından önemlidir. "Etik bakımdan özgürlük bir olanaktır. Bu olanağın gerçekleştirilmesi insanın kendisine, kişiliğine dayanır. Burada insan sadece kendinden sorumludur. Fakat kişisel özgürlük hukuksal özgürlük şekline girdiği zaman, durum bütünüyle başkalaşır. Hukuk alanında özgürlüğün sınırları vardır. Bu sınır

[187] Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014, s. 346.
[188] Kaboğlu, a.g.e., s. 252.

başkasına zarar vermeyecek bir alana kadar uzanır."[189] Bu sınır hukuka, insan ve yurttaş haklarına dayalı bir birikimle ve bilinçle oluşturulsun, insanın özgürlükleri, birey ya da yurttaş olarak aynı bakış açısı ve tutarlılıkla korunsun. Arzu edilen budur ancak bu konuda Doğan Özlem şöyle der: "Ekonomik çıkarlardan, ahlaksal inançlardan, siyasal tercih ve güç dengelerinden bağımsız ve hele bunları önceleyen bir hukuk düzeni yoktur, olmamıştır."[190] Buradaki tüm sınırlar ve sınırlandırmalar öncelikle ve özellikle hukukun içinde kalınarak bireye, bireyler arası ilişkilere zarar vermeden özgürlükçü ve çözüm içerikli bir bakış açısı içerisinde oluşturulsun. Çünkü "[b]ir toplumun bireyleri özgür olarak yetiştirilmezse, o zaman –birçok Doğu ülkesinde olduğu gibi– hukuk sistemleri bireylerin etkinliğini, yaratıcılığını engelleyen kaskatı kalıplar haline gelir. Bireyler bu kalıplardan kurtulmak için çareler arar; çaresiz kaldığında suçlar artar ve sosyal birliğin gelişmesi engellenmiş olur."[191]

Liberalizm, düşünsel, ideolojik oluşumunu doğrudan bireyin varlığının üzerine kurar. Özellikle "[k]lâsik liberalizmin, toplumcu değil bireyci olan; pozitif değil, negatif özgürlük anlayışına dayanan; yaygın, müdahaleci ve baskıcı değil, sınırlı ve sorumlu devlet isteyen; yeniden dağıtımcı sosyal adalet anlayışına karşı çıkıp, adaletin en iyi şekilde piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleştiğine inanan liberalizm"[192]dir. Birey aynı zamanda liberal düşünce sistemine göre devletin hem varlık nedeni, hem de amacıdır. Çünkü "[d]evletin yapıcı temel unsuru, tek dayanağı ve kaynağı sayılan birey, aynı zamanda başlı başına bir değer ve toplumun, devletin amacıdır da. Birey hiçbir biçimde devletin emrinde ve hizmetinde bir araç olmaz, devletin tek bir hedefi vardır, o da bireydir, bireyin mutluluğudur."[193] Oysa devletle birey arasında hem birbirini gerektiren hem de karşılıklı olarak alan daraltıcı olarak duran bir iktidar olma anlayışı söz konusudur. Bu durum genellikle devletin iktidar alanının genişlemesi ve bireyin özgürlük alanın daralması anlamına gelir. Çünkü iktidar olma anlayışında devlet çoğu zaman ve çok rahatlıkla *yasa-dışı* davranabilme hakkını kendinde görebilir. Oysa "[d]evlet hangi yönetim biçimi altında olursa olsun, yönetici iktidarın, *ilan edilmiş ve*

[189] Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s. 337.
[190] Özlem, a.g.e., s. 56.
[191] Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s. 346.
[192] Yayla, a.g.m., s. 24.
[193] Göze, a.g.e., s. 394–395.

kabul edilmiş yasalarla yönetmesi ve anlık kararlar ve belirsiz kararnamelerle yönetmemesi gerekir."[194]

Devletin varlık nedeni, amacı bireyse eğer ve en temel görevi; bireyin huzurunu, güvenliğini sağlamaksa en başta "[d]evletin bu hedefe ulaşabilmesi için yapacağı şey, bireyin doğuştan sahip olduğu ve iktidara devretmediği hak ve özgürlüklerini korumak olacaktır."[195] Devlet, bireyin özgürlük alanını olabildiğince genişletmeli ve özgürlük alanına sudan gerekçeler göstererek müdahale etmekten kaçınmalıdır. Dolayısıyla burada önemli olan bireyse, hayatın içinde her şey birey önceliğine göre düzenlenmelidir. Nitekim bireye özgürlük ve öncelik tanıyan ve onu her açıdan güçlendiren bir devlet nihai olarak kendini güçlendirmiş olacaktır. Çünkü güçlü devlet olmak her açıdan güçlendirilmiş özgür bireyi ve toplumu gerektirmektedir.

> "…Bireylerin düşünsel anlamda gelişimlerini ve yükselmelerini sonraya bırakan bir devlet; yararlı amaçlar için bile olsa, adamlarını kendi maşası olsun diye cüceleştiren bir devlet işin sonunda, küçük adamlarla hiçbir zaman büyük bir şeyin sağlanamayacağını ve uğruna her şeyi feda ettiği mekanizmanın mükemmelliğinin sonunda ona hiçbir şey kazandırmadığını ve bunun da en büyük sebebinin mekanizma daha iyi çalışsın diye uzaklaştırdığı yaşamsal gücün eksikliğinden kaynaklandığını fark edecektir."[196]

Burada devlet; bireyin hak ve özgürlüklerini koruyan, bireyin rızasına dayalı bir şekilde gerçekleşmiş olan toplumsal sözleşme, seçim ve temsiliyet ile ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesini denetleyen, genel güvenlik konusunda sorumluluklarını yerine getiren minimalist − sınırlı bir devlettir. Klasik Liberalizm açısından sınırlı devlet anlayışı, eşitlik, özgürlük, bireycilik, akılcılık kadar önemlidir. Ayrıca devlet, bireyin doğal hak ve özgürlüklerine dokunamayacak şekilde sınırlandırılmalıdır.

Devlet, hakları korunsun diye bireylerin kendi isteği ve iradesiyle oluşturulmuş bir yapıdır ve devletin kurucu unsuru bireydir. "Daha açık olarak, kişinin devlet düzeni içinde, sahip olduğu haklarının kaynağı ve yaratıcısı devlet değildir. İnsanın devletin kuruluşundan önce hakları vardır; devlet, kurulduktan sonra da bu haklara saygı göstermek zorundadır, çünkü devletin varlık nedeni, yani bireyler tarafından kuruluş nedeni bu hakların korunmasıdır."[197]

---

[194] Locke, a.g.e., s. 91.
[195] Göze, a.g.e., s. 395.
[196] Mill, a.g.e., s. 196.
[197] A.g.e., s. 395.

Her ne kadar klasik liberalizmin amacının, insana ve topluma biçim vermek olmadığı düşünülse de kapitalizm− ekonomik liberalizm, kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda bireyi ve toplumu yeniden ve sürekli olarak inşa etmek istemektedir. Ayrıca bu sistemin oluşturduğu devlet ve onun iştirak ettiği, organize ettiği tüm öteki yapılar da bireyi ve dolayısıyla toplumu kendi amaçları doğrultusunda şekillendirmek, araçsallaştırmak eğilimindedir. Liberal devlet de süreç içerisinde kapitalist ekonomik sistemle birlikte oluşturdukları amaçlarını gerçekleştirebilmek ve bu yöndeki projelerini uygulayabilmek için gereken lüzum üzerine baskı ve kısıtlama mekanizmalarına dönüşmüştür. Oysa sözleşmeyle talep edilen "[d]evlet her bireyin bizatihi kendini ilgilendiren şeyler üzerindeki özgürlüğüne saygı göstermekle birlikte, başkaları üzerinde sahip olma izni verdiği herhangi bir gücün nasıl uygulanmakta olduğunu sıkı bir şekilde denetlemekle yükümlüdür."[198] Yani devlet, bireyi başkasının baskısından ve şiddetinden koruyor ancak baskının ve şiddetin en acımasızını kendisi uyguluyor olamaz.

Liberal düşüncenin özgürlükçü ve örgütlü tavrını ortaya koyduğunu söyleyen sivil toplum da kitleleri dönüştürme, şekillendirme, birey yararına girişimlerde ve eylemlerde bulunma konusunda yeterince güçlü bir irade sergileyememektedir. "Başka bir anlatımla modern devlet, kendisiyle yalıtılmış/yalnızlaşmış birey arasındaki her şeyi sistematik olarak ortadan kaldırmıştır. Devlet, bireyin sığmağı olan topluluksal ilişkileri/ara kurumları yok etmektedir."[199] Dolayısıyla sivil toplumun görevlerini de devlet yapmaya başlara ancak bu durum yani "devlet tarafından zaten yerine getirilmekte olan görevlere eklenen her yenisi, umut ve korkular üzerindeki etkisinin daha da yayılmasına sebep olur."[200] Oysa Caner Sancaktar'a göre sivil toplum özyönetimsel bir yapının kapsayıcılığı içinde tanımlanmalıdır. Çünkü "[ö]zyönetimsel toplum [ise]; liberal temsili demokrasiyi, özel mülkiyeti, kapitalist ekonomiyi ve devleti yadsıyan ve aşan bir toplumdur. Özyönetimsel toplum; aktif vatandaşlardan ve emekçilerden oluşan, 'kendi kendini' örgütleyen, kontrol eden ve yöneten toplumdur."[201] Dolayısıyla birey burada, kamusal alanda kendini ifade etmek suretiyle toplumsallaşmaya başlar.

Liberalizmin düşünsel ifadeleri ile hayatın içindeki uygulamaları arasındaki fark daha da görünür hâle gelmektedir. İnsanlar için açtığını söylediği her özgürlük alanı,

[198] Mill, a.g.e., s. 180.
[199] Ertugay, a.g.m., s. 171.
[200] Mill a.g.e., s. 188.
[201] Caner Sancaktar, *Özyönetim Düşüncesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 287.

tutsaklıklar için kurulmuş tuzaklara dönüşür ve her türlü teknik–teknolojik, kültürel ve ekonomik araçlarıyla insanı, insan olmanın dışında henüz adı konulmamış tüketici organizmalara dönüştürür. İnsanoğlu, insan olmanın zorunlu bir sonucuymuş gibi kitleler halinde bu tuzaklara düşer, kaçınılmaz gördükleri tutsaklıklarını kaderleri sayarlar. Totaliter Devlet Liberalizminin oluşturduğu bu sistemin tutsaklığından kurtulmak için verilen her çaba, insanı, yeni ve daha büyük tuzaklarla karşı karşıya bırakır. İnsan hakları savunusu ile ilgili girişimlerin ve masumca görünen *insanca haklar* söylemlerinin altından da çoğu zaman yeni çıkar birliktelikleri çıkar, geriye insanların kaderleri zannettikleri çaresizlikleri ve mutsuzlukları kalır.

Burada göz ardı edilmemesi, unutulmaması gereken en önemli şey insanların devletleri olmadan, devlet kurmadan, vatandaş ya da yurttaş olmadan önce de bir ya da birey olarak, yığın ya da toplum olarak insan olduklarıdır. Bu bağlamda insanlar, hayatlarının daha kolay ve daha güvenli olacağını düşünerek bir araya gelmişler ve birlikte yaşayabilmek için herkesin uyması gereken kimi kurallara ihtiyaçları olduğunu düşünmüşlerdir. Karşılıklı sözleşerek kendilerinin dışında, adına devlet dedikleri birinin hakem olmasına karar vermişlerdir. Öte yandan bu sözleşme uyarınca "[b]ireyden hak ve özgürlüklerinden vazgeçmesi istenemeyecekti. Devlet de ancak toplum hayatının devamı için gerekli ve zorunlu sayılan iktidara ve yetkilere sahip olacaktı."[202] Oysa bir zaman sonra insanlar kendi oluşturdukları sistemin kulu, ümmeti, tebaası olduklarını fark ettiler. Sözleşmeyle hakem ilan edilen bu yapı, sonunda, sözleşenlerin dışında kontrol edilemez bir canavara dönüşmüştü. Aslına bakılırsa tüm canavarlar da olduğu gibi bu canavar da insanoğlunun kendisi tarafından yaratılmıştı.

Adına devlet denilen bu kapitalist organizasyon, kendisine siyaseten hangi adı koyarsa koysun, sonuçta ve özü itibarıyla yine kendisidir. Yeniden oluşturduğu, oluşturmak istediği yeni insan tipinden de öncelikli olarak istediği şey kendisine kayıtsız şartsız itaat etmesidir/edilmesidir. Bu durumda sürekli ve yeniden ürettiği insan, aynı zamanda bu oluşumun öznesi, bireyi, vatandaşı, yurttaşıdır. Zaten devlet, onu yaşayan–yaşamakta olan bir insan olarak görmez; kendisini onun varlığının değil, onu kendi varlığının bir sonucu olarak görür.

[202] A.g.e., s. 397.

Siyasal iktisadın dümende olduğu bir gemide yaşıyor insan. Paranın gücü her yeri, her şeyi ve herkesi kendi buyruğu altına almış durumda, kimse onun söylemlerinden başkaca bir söylemi duymuyor. Duyduklarının doğru olmayabileceğini düşünmüyor, düşünemiyor. Bilgilerini, bildiklerini sorgulamıyor, inandıklarını ise asla. O zaman da devlet, iktidar ya da egemen, insanı bildiklerinden ziyade inandıklarının üzerine inşa etmek düşüncesini daha mantıklı buluyor. Gittikçe büyüyen devletler, ekonomiler, siyasal iradeler, insan varlığını görebilme yeteneğini kaybetmekle karşı karşıyalar. İnsanın sesi asırlardır duyulmuyordu, şimdi de hepten fark edilmez oldu. İnsanı, insan olmayı yücelten az sayıdaki entelektüelin sesi ise bunca yoğun uğultunun, gürültünün içinde gittikçe cılızlaşıyor, kayboluyor, yok oluyor yok ediliyordu. Çünkü "[e]ntelektüel, hâlâ hakikati görmemiş olanlara, hakikati söyleyemeyenler adına, hakikati söylüyordu: entelektüel vicdandı, bilinçti, belagatti."[203]

İnsanın düşünme ediminin kendisi, aynı zamanda onun yaratıcılığıdır da. Eğer kişinin düşünme–düşünce özgürlüğü kısıtlanırsa yaratıcılığı da kısıtlanmış olur. Kişinin yaratıcılığının kısıtlanması bilincin kendi varoluşunun idrakine ait bir kısıtlama anlamına da gelir. İnsanın özgürlüğünün olmaması, kendi iradesiyle tercihte bulunamaması, yaşamla bağlarını ve bağlantılarını da zayıflatır. Özgürlüğü alınan (tutsak edilen) insan yalnızca varoluşunun anlam kaymasını yaşamakla kalmaz aynı zamanda yaratıcı derinliğini kaybeder. İnsan önce düşünemez hâle gelir, sonra ise duyamaz.

3.3. Liberal Demokrasilerde Din, Kamusal Akıl ve Siyasal Adalet

Totaliter Devlet Liberalizmi, projesi gereği; eğer tek Tanrılı dinlerin ***bir***leştiriciliğine, ***tek***leştiriciliğine gereksinim duyarsa bunun için gerekeni yapar. Eğer çokluk, çoğulculuk isterse, buna ihtiyaç duyarsa Protestan Reformasyonu ile elde edilmiş olan kazanımları devreye sokar. Ancak kapitalizmin modern liberalizmle birlikte oluşturdukları yeni yapı yeniden bire, teke ve standarda−standart olana işaret ediyor. Aynı zamanda insanla Tanrı arasındaki yolu *tek*leştirmenin, *aynı*laştırmanın yolu aranıyor. Buradaki amaç tek tip, aynı özelliklere sahip insan yetiştirmek ve tek tip toplumsal yapı oluşturmaktır. Oysa "[h]er bireysel yaşam, bu dünyanın sınırları içinde

[203] Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, (Çev: Işık Ergüden - Osman Akınbay - Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 31.

kaimdir; oysa bu dünyanın kendisi bütün bu sınırların aşılması ve geride bırakılması anlamını taşır. İşin insani koşulu dünyeviliktir."[204] Ahlâkı, ideolojinin dışında gören, normatif yapısını ve yaptırım gücünü yeterince yüksek bulmayan kapitalist dünya yine de her zaman ahlaksal yapılardan destek almayı sürdürmektedir. "Ahlâk, esasen ve zorunlu olarak ideolojik değildir. Ahlâk kavramı yerleşmemiş bir toplumda, ahlak politik bir silah, halkı askerliğe çağrı belgelerini yakmaya ulusal liderleri ile dalga geçmeye, caddelerde gösteri yapmaya, ulusun kiliselerindeki 'öldürmeyeceksin'! emrinin yazılı olduğu tabelaları indirmeye yönlendiren etkin bir güç haline gelir."[205]

Totaliter modern devlet liberalizmi, Tanrıyla kul arasındaki ilişkide insanı; yeri tanımlanmış, çoğunluk olandan başka olanın yani öteki olanın kabul görmediği, görmeyeceği akıl tutulmalarının eşiğine taşımıştır. "İnsana dair olanın her türlü biçiminin akılla kavranabileceğini ve dahası yeniden tasarlanabileceğini düşünen Aydınlanmanın, bir nevi siyasal yansımasını modern devlet oluşturmuştur."[206] Din ve vicdan özgürlüğü düşüncesi önemli zararlar görmüştür. Oysa Mill'e göre; "Dünyanın, dini özgürlük adına ne varsa borçlu olduğu büyük yazarlar, en çok vicdan özgürlüğünü lağvolamaz bir hak olarak ilan etmişler ve insanın kendi dini inancından dolayı başkasına hesap verme zorunluluğunu kati suretle reddetmişlerdir."[207] Burada Tanrı ile kul arasındaki ilişkiye ve iletişime müdahale etmenin yolları aranır. İnsanlara da başka türlü davranma halinde günahlarının ne denli büyük olacağından bahsedilir. Oysa "[d]in ve ona bağlı olarak iman her şeyden önce bir vicdan işidir."[208]

Totaliter Devlet Liberalizmi, pozitif akılla teolojik akıl konusundaki iletişim sorunsalı ile ilgili olarak, yeni proje, yeni söylem neyi gerektiriyorsa, öyle bir eylem ortaya koyar. "Allah korkusunun yerine devlet ya da toplum korkusunu koymak ise, en baştan samimi dindarlığın önünü kesmek anlamına gelir. Bu yüzden de insanlar hakiki bir dindarlığı yaşayabilmek için, hem devletin hem de toplumun baskısından özgür olmalıdır."[209] Bu totaliter devlet liberalizmi, doğası gereği Tanrıyla doğrudan ve aracısız ilişkiyi de onaylar, bir yetkili-aracı *olmadan olmaz*ı da. İnsan her iki durumun da aynı anda öznesi

[204] Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu,* (Çev: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 35.
[205] Marcuse, a.g.e., s. 18.
[206] Ertugay, a.g.m., s. 164 –165.
[207] Mill, a.g.e., s. 32–33.
[208] Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 1994, s. 96.
[209] Mustafa Akyol, *Özgürlüğün İslami Yolu*, (Çev: Ömer Baldık), Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 219.

olabilir. Ertuğrul Rufani Turan'a göre; "[b]u dünyanın ve bizlerin tek bir yazgısı olduğunu anımsayıp yeni bir yola sokmalıyız bu yaşam serüvenini. Dili, sözcükleri, değerleri, tanımları, bilgi olgu ve malumat yüklü boş iletişim tümcelerini, tüm yaşam kılavuzlarını çöpe atmalıyız. Büyü, gizem, kutsal olan ve bilgece şaşkınlık geri gelmelidir. Ama nasıl?"[210]

Protestan reformunun sonucunda dinsel ve felsefi anlamda gerçekleştiği düşünülen özgürlüklerle birlikte burjuvanın, tüketimi destekleyebilecek bazı unsurların önündeki engeller de ortadan kalkmıştır. "Adet olduğu üzere modern çağın laik karakterini öne çıkarttığımız ve laiklik kavramını dünyalı olmakla özdeşleştirdiğimizden, bu yabancılaşmanın modern çağ açısından taşıdığı merkezi önemi göz ardı etme eğilimindeyizdir."[211] Ancak bu insan aynı zamanda dünyeviliğini kendi içinde yaşayan, kendini dönük olan bir insandır. "Üstelik modern çağın öbür dünyanın aşkınlığının ve ona yönelik inancın ani ve esrarengiz bir tutulmayla başladığını kabul etsek bile bundan, bu kaybın insanı dünyaya fırlattığı gibi bir sonucun çıkması gerekmez. Tam tersine, tarih şunu açıkça göstermektedir ki, modern insan dünyaya değil kendine [doğru] fırlatılmıştır."[212]

İnsanın, her şeyin sahtesiyle sıklıkla karşılaştığı bir dünyada, sahte olmayana yönelmesi bir tür değer arayışı olarak tanımlanabilir. İnsanın gözüyle görebildiği, dokunabildiği, yüz yüze iletişim kurabildiği yani duyusal olarak hissedebildiklerinde yaşamış olduğu hayal kırıklıkları, onu artık hayal kırıklığı yaşamayacağı ve duyusal olmayan bir alana yöneltir. "Kısaca, Feuerbach'a göre, insan her zaman, her yerde düşlerine ve dileklerine uygun olan Tanrılar yaratmıştır. Din aslında insanın kendini Tanrılaştırmasıdır."[213] Bu yönelim insanın içinde yaşadığı bireysel bir yönelim olmaktan çıkmakta, diğer insanları da içine alarak sosyalleşmekte ve yaşama biçimlerini de içine alarak siyasallaşmaktadır. Dolayısıyla dünya siyasal ve sosyal zemin üzerinde yer alan ve tarifi çok da kolay olmayan yeni bir değerler sistemiyle anlayışla karşı karşıyadır. Bu anlamda "[g]üç denen şey de azalmayıp, devamlı çoğalan bir şey olduğu için, bu fenalığın önüne sağlam

[210] Ertuğrul Rufani Turan, " Kişinin Kendisiyle Savaşı: Kökendeki Savaşın Öyküsü*" Doğu Batı Dergisi*, Yıl 11, Sayı 48, Ankara 2009, s. 45.
[211] Arendt, a.g.e., s. 363.
[212] A.g.e., s. 364.
[213] Akarsu, a.g.e., s. 112.

bir ahlaki inanç sistemi oluşturulmazsa, dünyanın şu anki koşulları içinde, bunun daha da artmasına şaşmamalıyız."[214]

Öte yandan insanların akıl sahibi varlıklar olması nedeniyle devletle, iktidarla, yönetimle ilişkisinde temel belirleyicilerden birisi belki de en önemlisi rasyonalite olduğu savlanır. "İnsanların insanlar tarafından yönetilmesi (bunlar ister büyük ister küçük gruplar olsun; iktidar ister erkekler tarafından kadınlar üzerinde, yetişkinler tarafından başka bir sınıf üzerinde, bir sınıf tarafından başka bir sınıf üzerinde, isterse bürokrasi tarafından bütün bir nüfus üzerinde uygulansın) belli bir rasyonalite türü gerektirir."[215] Oysa rasyonalite, insanları duyum dünyasına hapsederek, duygu dünyasından bağlarını koparmaya çalışacak, insanları duyguları olmayan yalnızca aklı ve duyuları olan bir canlıya dönüştürmek isteyecektir. Ancak rasyonalitenin kapsayıcı, cüretkâr, manipülatif yapısı dengeleri oluşturmakta ya da bozmakta her zaman başarılı olamayacaktır. Çünkü insan aklı olduğu kadar duyguları, duygusal zekâsı da olan bir varlıktır. Oysa kapitalist–liberal devlet anlayışı, akıl tutulması içinde, akıl oyunları ile insanı, yaşadığı dünyayı ve daha da fazlasını ele geçirmek istiyor.

İnsan başkalarının da yaşadığı bir dünyada yaşıyorsa; başkalarının varlığını da tanımalı, toplumda olmanın, toplum olmanın, toplumsal olmanın gereğini yapmalıdır. Kendisi için talep ettiği hakkı, adaleti, eşitliği, özgürlüğü yani insana yaraşır her şeyi öteki için de talep etmelidir. Çünkü bu kavramların öteki olmadan bir anlamı, bir değeri yoktur. "Buna göre, özgürlüğümü başkalarının özgürlüğünü tanımak adına sınırlamam gerekir. Fichte açısından benim bununla da kalmayıp, bireyler veya sonlu benlikler topluluğunun tek tek her bir üyesini özgürlüğünü cemaatin bütün diğer üyelerinin özgürlüklerini ifade edebilmelerini mümkün kılacak şekilde sınırlayan biri olarak tasarlamam gerekir."[216] Öte yandan "'[k]işi kendi özgürlüğünü kendi özgür kararı ile sınırlamasını bilmelidir,' 'başkalarının özgürlüklerine, hak alanlarına saygı göstermesini bilmemiz sayesinde özgür olabiliyoruz' diyen Fichte'ye göre, 'özgür kişi' düşüncesi, 18. Yüzyıl filozoflarının söylediklerinin aksine, ancak toplum içerisindeki insan için söz konusu olabilir."[217] Fichte'nin ahlak anlayışı açısından da özgürlük oldukça önemlidir.

[214] Mill, a.g.e., s. 42.
[215] Foucault, Özne ve İktidar, s. 55.
[216] Cevizci, a.g.e., s. 813.
[217] A.g.e., s. 815.

Çünkü "[i]nsan ahlaki amaçlara sahip olduğu sürece aynı zamanda özgürlük hakkına da sahiptir."[218]

İnsanlar toplum içinde birlikte yaşarlar ve kamusallığı, kamusal aklı oluştururlar. Sağlıklı işleyen bir kamusal akıl, ortak değerlerin, birlikte oluşturulmuş bir zihnin ürünüdür ve varlığı, toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için bir zorunluluktur. "Nasıl ki insan tekini akıl, yanlış yapmaktan korursa, toplum için de düzenleyici ve özgürleştirici akla gerek vardır."[219] Kamusal akıl görevini yeterince yerine getiremezse toplumsal yapıyla birlikte bireylerin yaşamlarında da sorunlar başlar. "Ortak aklın olmadığı yerde bir yandan toplum karmaşa içinde olurken, bir yandan da birey kendine özgürlük alanı bulamaz."[220] Ancak kamusal akıl ile birey arasında oluşabilecek çelişkiler ve çatışmaların giderilmesinde çözüm yine içinde rasyonaliteyi de taşıyan kamusal akla düşmektedir. "Devlet aklı bir 'sanat', yani belli kurallara uyan bir teknik sayılmaktadır. Bu kurallar âdetler ya da geleneklerle değil; bilgiyle –rasyonel bilgiyle– ilgilidir. Şimdilerde ise *devlet aklı* ifadesi 'keyfiliği' ya da 'şiddeti' çağrıştırmaktadır."[221] Burada söz konusu olan rasyonalite devlet örgütünün aklını ifade etmektedir. Bu anlamda "[r]asyonelleşme ile siyasi iktidarın aşırılıkları arasındaki ilişki apaçıktır. Kaldı ki bu tür ilişkilerin varlığının farkına varmak için bürokrasinin ya da toplama kamplarının ortaya çıkışını beklememize gerek yoktur. Gene de sorun şudur: bu kadar apaçık bir olgu karşısında ne yapmalıyız."[222]

Devlet aklı ile kamusal akıl arasındaki ilişkide her zaman devlet aklı lehine var olan orantısızlık göz ardı edilmemelidir. Hatta devlet aklı çoğu zaman toplumun karşısına kamusal akıl görüntüsüyle de çıkabilmektedir. Yani her kamusal iradenin arkasında da bir devlet iradesi aramak gerekir. "Özetle toparlamak istersek: Devlet aklı ilahi, doğal ya da insani yasalara göre bir yönetim sanatı değildir. Dünyanın genel düzenine saygı göstermesi gerekmez. Bu, devletin gücüne uygun olarak yönetmektir. Amacı geniş kapsamlı ve rekabetçi bir çerçeve içinde bu gücü arttırmak olan yönetimdir."[223]

---

[218] Arslan Topakkaya, *Fichte*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 23.
[219] Soykan, a.g.m., s. 160.
[220] A.g.m.
[221] Foucault, Özne ve İktidar, s. 45.
[222] A.g.e., s. 26.
[223] A.g.e., s. 47.

Kamusal aklın ya da devlet aklının tercihleri ile oluşturulan, bireyin ve toplumun refahı, huzuru ve güvenliği açısından, özellikle de toplumun varlığının devamlılığı açısından oldukça önemli olan sosyal adalet kavramını irdelemek gerekir. Sosyal adalet kavramından önce, adalet kavramının tarihselliği ile ilgili bir belirlemede bulunmak gerekirse; "[a]dalet kavramı, oldukça zengin bir tarihsel gelişim sürecine sahiptir. İlkesel olarak bu süreç Platon'a kadar geri götürülebilir. Fakat hukuk felsefesi bağlamında bu kavramın politik açıdan önem kazanması Karl Marx ve arkadaşları tarafından geliştirilen devrimci toplum felsefesi sayesinde olmuştur."[224] Sosyal adalet kavramı, adalet kavramıyla birlikte değerlendirilebilir ancak sosyal adalet kavramı daha çok, bir şekilde topluca yapılmış ya da yapılmakta olan bir adaletsizliğe işaret etmek, onu ifade etmek için kullanılır. "Sosyal adalet kavramının gelişimi felsefi bir düşüncenin kendi doğal bir gelişimi değildir. Bu kavram sanayileşmede ortaya çıkan kitlelerin fakirliği, hiçbir mülke sahip olamayan işçi sınıfının hayat mücadelesi gibi acı tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır."[225]

Liberal devlet anlayışında sosyal adalet kavramı ise sosyal devlet kavramı ile birlikte tartışılır, çıkış noktası ise; "[i]nsanın en başta gelen çıkarı ve birinci hakkı da kendi maddi ve manevi varlığını geliştirmektir. Bu gelişmeyi sağlayacak en iyi yol, en mükemmel çözüm de, insanın bu gelişmesini kendi bildiği, dilediği gibi gerçekleştirmesine izin vermektir."[226] Yani kendisini dilediği gibi gerçekleştiren bireydir burada önemli olan "[b]u bakımdan, bireyi siyasal toplumun amacı olarak gören sosyal devlet, insanı, toplumun ve devletin emrinde bir araç olarak kabul eden tüm totaliter ve otoriter görüş ve uygulamaları reddeder."[227]

Platon, Devlet adlı eserinde şöyle der: "Biz diyoruz ki, ayaklanma yerine daha doğrusu içten çözülme adı verilen en büyük illete bulaşmamış bir devlette, birtakım yurttaş kesimlerinde ne dayanılmaz yoksulluk bulunmalı, ne de zenginlik; çünkü ikisi de bu illete yol açar: o halde şimdi yasa koyucu bunların sınırını belirtmelidir."[228] Yani siyasal adaletin varlığı, tüm eşitsizlikleri ortadan kaldıracak bir adalet sistemini bir hukuk sistemini gerektirir. Çünkü "[b]irey insan olarak nasıl özgür doğuyorsa, aynı şekilde eşit

[224] Arslan Topakkaya, " *Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal midir?*" [Bildiri], Uluslararası Davraz Kongresi, 24-29 Eylül 2009, Isparta, Türkiye.
[225] A.g.b.
[226] Göze, a.g.e., s. 395.
[227] A.g.e., s. 399.
[228] Platon, *Yasalar,* (Çev: Candan Şentuna - Saffet Babür), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 209.

olarak dünyaya geliyordu. Eşitlik özgürlüğün bir uzantısı, zorunlu bir sonucu idi. Liberal devletin 'insanlar eşit ve özgür doğarlar, eşit ve özgür yaşarlar' ilkesi eşitliğin de tıpkı özgürlük gibi insanın tabiatından ayrılmayan bir özelliği olduğunu ortaya koyar."[229]

Liberal devlet insanın yasa önünde eşit olması ile ilgilenir ancak toplumsal, sosyal, ekonomik anlamda eşit olması ya da olmaması, bireyin içinde bulunduğu koşulların oluşturmuş olduğu eşitsizlikler onu fazla ilgilendirmez. "Hemen belirtelim ki, liberal-bireyci devlet de, siyasal demokratik düzene paralel olarak, sosyal ekonomik demokrasinin de gerçekleşebileceğine inanmıştır. Özel mülkiyetin, çalışma ve girişim özgürlüğünün bulunduğu serbest rekabet ortamında, sosyal, ekonomik hayatın kendiliğinden düzene gireceği inancıdır bu."[230]

Sosyal ya da siyasal adalet kavramları bağlamında kapitalizm, kendi hegemonyasını devam ettirmek için oluşturduğu yapıları, kimi zaman doğrudan sosyal adalet ya da siyasal adalet platformunun üzerine tesis eder. Oysa üçüncü dünya ülkelerinde, sosyal adalet, siyasal adalet gibi daha emek ve zaman isteyen yöntemlerle uğraşmak yerine kısa yoldan ve hemen sonuç almak ister. Bu durumda kesin sonuç alıcı çözümü ise daha totaliter eğilimler ya da uygulamalardır. Ancak totaliter yapının yapılandırılması ise; bazı kriz altyapılarını ve zamanı gerektirir. "Basit, sıradan kültürün insanları, mal mülk derdinde olduğundan ellerindekini yitirme korkusu, onlar için hayati önemdedir. Kriz, onlarda panik yaratır. Kurtarıcı, daima kriz zamanlarında ortaya çıkar; panik halindeki insanları kurtarmayı vaat eder."[231] Bilinmez ki, içinde bulunulan krizden insanları kurtaracağını söyleyenlerin iktidar hırsı, insana ait insanca ne varsa her şeyi yerle bir edecektir. Çünkü bu kriz muhtemeldir ki, şimdi kurtarıcı olan aklın fiili olarak içinde yer aldığı daha büyük bir akıl tarafından üretilmiş ve topluma arz edilmiştir. Hazırlanan paket çoğu kere hem krizin hazırlanmasını, hem de toplumun kurtarılmasını içeren kapsamlı bir pakettir. Sonuçta "[y]önetici, yetkisi olsa bile yasayı değil kendi iradesini kural yaptığında ve yöneticinin emirleri ve eylemleri halkının mülkiyetinin korunmasına değil de kendi hırs, intikam ve açgözlülüğünün ya da diğer kuralsız tutkularının tatmin edilmesine yönelirse tiranlaşır."[232] Bu pazarın en ucuzu insan ve insan onuru olacaktır.

[229] Göze, a.g.e., s. 427.
[230] A.g.e., s. 448.
[231] Soykan, a.g.m., s. 161.
[232] Locke, a.g.e., s. 131.

Çünkü artık piyasaya toplumun yüce – yüksek gördüğü tüm değerler sunulmuş, toplum bu değerlerin gücü ve etkisi tarafından bir kere daha tutsak edilmiş ve basireti bağlanmıştır.

J. Locke'a göre yasal ancak hukuksuz davrananlara karşı, baskı altında olanlar ne yapmalıdır? "Kendisine yasayla verilen iktidarı aşan ve emri altındaki gücü, yasa izin vermediği halde uyrukları kuşatmak için kullanan yetkili kim olursa olsun, böyle yapmakla bir yönetici olmaktan çıkar ve yetkisiz hareket etmesinden dolayı, başka birinin hakkına güçle tecavüz eden herhangi biri gibi kendisine karşı gelinebilir."[233] İktidarın benzeri durumlardaki tutumu ve yasanın dışına çıkarak güç kullanımı, bireyi ve toplumu kendi iktidarının gücü içinde bastırma, kendine tabi kılma isteği açısından ise Locke, "[t]oplumda güç kullanan her bir kişinin yasasız güç kullanmış olması gibi *haksız güç kullanan* kim olursa olsun, kendisini, kendilerine karşı güç kullanmış olduğu kişilerle *bir savaş durumuna* sokar ve bu durumda eski bütün bağlar geçersiz hale gelir; diğer bütün haklar sona erer ve her bir kişi kendisini savunma ve s*aldırgana karşı direnme hakkına* sahip hale gelir"[234] der.

Haksızlık, adaletsizlik karşısında oluşan bireysel duyarlılık, toplumsal duyarlılık düzleminde organize olmalıdır ki; sesini duyurabilsin, karşılık bulabilsin. Dolayısıyla birey kaybedilmiş haklarını ve özgürlüklerini geri almaya karar verirse bu aynı zamanda toplumsal davranmaya karar vermiş anlamına da gelir. Aksi halde "[e]şitsizliklerden rahatsızlık duymayan, özgürlük ihlalleri karşısında duyarsız kalan bir toplumda, hukuki düzenlemeler yapılmış olsa da, ne eşitlik sağlanabilir ne de özgürlük. İnsan haysiyeti kavramının içselleştirilmesi, eşit ve özgürlükçü toplum üyelerini yaratmanın itici gücünü oluşturur."[235]

İnsan, kendi gibi olanlardan kendini korumak için, kendi gibilerle bir araya gelip, kendi belirledikleri bir çerçevede, kendi kendilerine sözleşme yapan ve kendi kendilerine yasalar oluşturan bir varlıktır. Birbirlerinden korunmak için oluşturdukları "[y]asanın amacı, Özgürlüğü kaldırmak ya da sınırlamak değil tam tersine korumak ve genişletmektir. Çünkü yasalara sahip olabilme yeteneğine sahip yaratılmış varlıkların

[233] A.g.e., s. 132–133.
[234] A.g.e., s. 149.
[235] Kaboğlu, a.g.e., s. 22.

söz konusu olduğu bütün durumlarda, yasa olmayan yerde özgürlük de yoktur."[236] Yine sözleşme uyarınca oluşturulan bu yasalarla tesis edilmeye çalışılan şey temelde haklar ve özgürlüklerdir. "Özgürlük kişiliğini, eylemlerini, sahiplenmelerini ve bütün mülkiyetini, hükmü altında olduğu yasalar izin verdiği sınırlar içinde dilediği gibi tasarruf etme ve düzenleme ve bunu yaparken başkasının keyfi iradesine tabi olmama ama özgürce kendi iradesinin peşinde gitme hürriyetidir."[237]

Öte yandan ister sosyal adaletten isterse siyasal adaletten bahsediliyor olsun liberalizm, hukukun üstünlüğünün olmadığı, hukukun yalnızca yasa zannedildiği, her türlü hukuksuzluğun kolaylıkla yasalaştığı ve bu tür yasaların da egemen bir çoğulculuk tarafından belirlendiği bir düzeni insanlara dayatmaktadır. Bütün bunlara rağmen insan, her zaman yeniden hukuku ve hukukun üstünlüğü tesis etme gücüne sahiptir. Hukukun üstünlüğü demek; vicdanın üstünlüğü demektir ve insan aynı zamanda vicdan sahibi bir varlıktır ve içinde vicdanın yer almadığı hiçbir yasa da hukuksal değildir. Aksi halde yasanın büyüklüğü yalnızca yasağın büyüklüğü anlamına gelir.

Tarih boyunca aç gözlülüğü ve iktidar hırsıyla acıları çoğaltan insanoğlu artık yetinmeyi bilmek zorundadır. Çünkü hayatlarımız gittikçe savaş alanlarına dönüşüyor ve ne yazık ki, "[s]avaşta önemli olan öldürmektir. Düşman safları 'seyreltilir'. Savaş *toptan* öldürme demektir; olabildiğince çok düşman yok edilir. Amaç, canlı hasımlardan oluşan tehlikeli kitleyi ölüler yığınına dönüştürmektir. Daha çok düşman öldüren zafer kazanır."[238] John Locke'un son söz niteliğindeki düşüncesi ise; "[i]ster taç giyen biri tarafından işlenmiş olsun, ister bazı aşağılık caniler tarafından işlenmiş olsun haksızlık ve suç eşittir."[239]

İnsanoğlu ötekiyle birlikte varolan, insan olan, birey olan, toplum olan bir varlıktır. İnsan yaşamın tamamını ötekiyle birlikte yapar orada birlikte yaşar. Çünkü insan birlikte çoktur, çoğuldur, böylelikle kamusal aklı ve kültürü oluşturur.

[236] Locke, a.g.e., s. 40.
[237] A.g.e., s. 41.
[238] Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (Çev: Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 72.
[239] Locke, a.g.e., s. 117.

3.4. Kamusal Kültür ve Çoğulculuk

Kamusal kültür, bireyle beraber, bireyin ussallığının ve özgür olma halinin birlikte oluşturduğu ve toplumsallaştırdığı, nihai olarak özgürlükleri kısıtlamanın haklı gerekçesi olarak gösterilen kamusal aklı da içine alan bir süreçtir. "Us hem özgürlüğün olanaklı koşulu olarak kabul edilirken hem de usun yaratmış olduğu kültürel ve toplumsal yaşam ile birlikte özgürlüğe karşıt bir nitelik taşımaktadır. Us ile özgürlük arasında bir karşıtlığın yanı sıra bir birlerini gerektiren ve zorunlu kılan bir ilişki bulunmaktadır."[240]

İnsan, kendi içinde yaşadığı kendi varlığını ve anlamını; sürekli olarak arar, bazen buldum zanneder, bulmamıştır, bulamaz. Onu bulamayışı yokluğundan değil, çokluğundan dolayıdır. "İnsan, adımız kadar kesin olarak bildiğimizi sandığımız bir varlıktır. Onu bilmediğimizi kimse söyleyemez. Oysa evrimin bu en karmaşık ürününün bazı yanlarını bilir, bazı yanlarını bilmeyiz. Kimimiz bir yanını, kimimiz bir başka yanını biliriz."[241] Bütün bilmemiz gereken ondaki yokluğun da çokluğun da bilgisine kolay erişemeyeceğimizdir. Yokluğu ve ya çokluğu ile bir "*kaos insan*" la karşı karşıya olduğumuzun farkında olmayız oysa insan her zaman, her şeyi yapmaya adaydır, kimi zaman da buna muktedir(dir). "İnsan ya kendi öznelliğine tümüyle çekilerek, kendine ilişkin yarattığı imgesel tasarımların yanılması içinde, tüm gerçeklikten kopuk olarak yaşayacak ya da kendi paradoksal gerçekliğini kabul edip o gerçekliği anlama savaşı verecektir."[242]

İnsan, bireysel farklılıkları olan bir canlıdır. "Bir bireyi öbüründen ayıran şey kişilik yapısıdır, kişilik özellikleridir, bu özellikler de belli bir sürekliliktir. Bilinçli bireysellik diye tanımlayabileceğimiz kişilik her insanda ayrı koşullarda oluşur ve ayrı özellikler gösterir."[243] Hiçbir insanın parmak izi başkası ile aynı değildir. Farklılık insanın kaçınılmaz olarak içinde yaşadığı evrenin ve içinde yaşadığı evrimin bir sonucudur. Çokluk ve çoğulluk hem insanın hem de toplumun kaçınılmazıdır. "Kişilikler toplumsal ve tarihsel koşullar içinde oluşuyor olsalar da bu koşullara karşı bir aykırılık da gösterirler. Kişilikli olmak özellikli olmaktır, genel geçer olana karşı tutum almakla

---

[240] Özçınar, a.g.m., s. 196.
[241] Şenel, a.g.e., s. 10–11.
[242] Turan, a.g.m., s. 40.
[243] Afşar Timuçin, *Felsefeye Giriş*, Bulut Yayınları, İstanbul 2005, s. 90.

belirgindir."[244] O halde çoğulun kaçınılmazlığı, hoş görünün, hoş görmenin kaçınılmazlığı anlamına da gelmelidir. "Eğer biri dışında tüm insanlık aynı düşüncede olsa, o bir kişi de tamamen karşıt bir düşüncede olsa, o kişinin gücü eline aldığı zaman tüm insanlığı susturmaya hakkı yoksa aynı şekilde insanlığın da o kişiyi susturmaya hakkı yoktur."[245] İnsan kendi içinde dahi çokluğu barındıran bir varlık olduğuna göre bu; çok olma, farklı olma, farklılıkları olma anlamına da gelir. **"**'Farklı olma hakkı', eşitlik ilkesinin bir görünümü olup, farklı olanların hukuk önünde eşit olduğu anlamına gelir. 'Farklılık' bir varlığı diğerinden ayıran özelliktir. Bu hak hukuksal temellerini, eşitlik ilkesinin değişik bireysel durumlara uyarlanmasında bulur."[246]

Onun tekliği, biricikliği bile çokluğu ile vardır. İnsan çokluğunun tekliğini yaşar. Kimi zaman tekleşir-tekilleşir, kimi zaman çoklaşır-çoğullaşır. Onun dünyası renk renk, çeşit çeşittir. "Çoğulluk, insani eylemin koşuludur, çünkü hepimiz aynıyız; yani hiç kimsenin şimdiye dek yaşamış, yaşamakta olan ya da yaşayacak başka her hangi biriyle asla özdeş olmayacağı tarzda insanız."[247] İnsan çoğulcudur, çünkü kendi içindeki çokluklarla, çoğulluklarla yaşayan bir varlıktır. Çokluk, çoğunluğa dönüştüğünde insan, öncelikle vicdanı ve hoş görüsü olmak üzere azalmaya başlayacaktır. Hayata dair her şeyi değişmeye başlayacak, çoğaldıkça azalacaktır. "Eğer iki düşünceden yalnız hoş görülmeye değil, aynı zamanda teşvik ve yardım görmeye ötekinden daha fazla hak eden bir tanesi varsa, o da belirli bir zamanda ve yerde azınlıkta kalmak durumunda bulunan düşüncedir."[248] Burada toplumsal bakışın, kamusal kültürün oluşturduğu *kolaycı* tuzaklara düşmemelidir insan, aksi halde, "[s]abit fikirlerin, katı emellerin, takıntıların ya da bağnazlığın peşine takılan kişi kendisinin efendisi değildir; kelimenin tam anlamıyla güdülen biridir."[249]

İnsan kimi zaman tekliğinin, biricikliğinin yalnızlaştırıcı duygusundan kurtulmak, çoğulun, çoğunluğun içinde erimek ister. Birey, böyle bir konformizmin cazibesine kapılır, hayata en kolay yoldan tutunmanın ötekiyle aynılıklarının tadını çıkarır, keyfini yaşar. Yani sürüye katılır. Bu durumda ise; "[y]erleşik değerler insanların kendi değerleri haline gelir; uyum gösterme kendiliğindenlik, özerklik haline gelir; toplumsal

[244] Timuçin, a.g.e., s. 90.
[245] Mill, a.g.e., s. 44-45.
[246] Kaboğlu, a.g.e., s. 16.
[247] Arendt, a.g.e., s. 37.
[248] Mill, a.g.e., s. 90.
[249] Ringen, a.g.e., s. 281.

zorunluluklar arasında seçim yapmak özgürlük gibi görünür."[250] Oysa birey, kendi vicdanıyla özgürlüğünü, özgürlükleriyle vicdanını yaşamalıdır. "İnsanlık, birbirini başkalarının istediği şekilde yaşamaya zorlamak yerine, kendi istedikleri gibi yaşamalarına göz yumarak çok daha kazançlı çıkar."[251]

Bireysel ve toplumsal gelişilmeye en önemli katkıyı, çoğu zaman siyasi çoğulculuğun kuşatıcı gücü vermiştir. Bu güç *tek*liğinden, *bir*liğinden ve bireyliğinden ödün vermeyen *tek*lerin ve *tek*liğin çokluğa evrildiği, eriştiği, her birinin kendi iç dinamikleriyle topluma kattığı güçtür. "Herhangi bir konuda kurulan oybirliğinin karşısında bir istisna oluşturan kişiler bulunduğunda, genelin düşüncesi doğru bile olsa, şu olasılık her zaman korunur: Karşıt fikirlerin kendileri hakkında söyleyecekleri dinlenmeye değer şeyler olabilir ama bu kişiler susarsa, gerçek kendinden çok şey kaybedebilir."[252]

Farklılıkların kaçınılmaz olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Farklıkların olmadığı bir dünya bulmak da mümkün değil, böyle bir dünya yaratmak da. Modern kapitalizm, çoğulun *tek*i olan insanı, çoğun *bir*i yapmak istiyor. Oysa insan tek olan biricik olan bir varlıktır. "Bireyin yaşamı, modern anlamda bireysel ya da benzersiz olduğu için ya da özgün bir gelişmeye ve kendi kişisel potansiyelini bütünüyle gerçekleştirmeye muktedir olduğu için ilgiyi hak etmemektedir. O, benzersiz olduğu için değerlidir, örnek oluşturduğu için değerlidir."[253] Öte yandan insan, iktisadi analizlerde ve onun istatistiklerinde bir sayı olarak yer almak istemiyor. Kapitalizm ve iktidar ortağı yeni liberalizm ise bunu ona dayatıyor.

Liberalizmi yedeğine alan kapitalizm, modernizmin aklından da yararlanarak; tüm dünyayı önce Fordist bir üretim bandına, sonra da aynı bant yöntemiyle tüketim unsurlarına çevirmek istiyor. İnsanın aklıyla ve yaşama kültürünün içinden oluşturmuş olduğu kamusal kültürünün yerini üretim bantlarında üretilmiş, makine yapımı tek tip, öngörülebilirliği olan bir kültür alıyor. Her yer de ve her şeyde olduğu gibi kapitalizm el-ev üretiminin yerine daha albenili makine üretimlerini sunuyor. *Eskide kalmış* hiçbir zaman birbirinin aynısı olamayan el-işinin yerini *makineden çıkmış* birbirinin tıpkısı

[250] Marcuse, a.g.e., s. 22.
[251] Mill, a.g.e., s. 40.
[252] A.g.e., s. 91.
[253] Hannah Arendt, *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, (Çev: İbrahim Yıldız), Dipnot Yayınları, Ankara 2014, s. 69.

üretimler alıyor. Ne var ne yok her şeyi ele geçirmeye çalışan, her şey benim olsun, her şey bizden olsun*cu* bir anlayışın sonucu olarak **totaliter devlet liberalizm**i, her şeyi; ama içinde insana, topluma ait olan her şeyi metalaştırmak, tüketim nesnesi yapmak istiyor.

SONUÇ

Özü bireycilik, özgürlük olan ve sınırlı devlet esasına dayanan liberalizmin, totaliter devletlerin ve yönetim anlayışlarının hâkim olduğu dünyaya nasıl ayak uydurduğu, temel değerlerinden neden ve hangi gerekçelerle ödün verdiği, özgürlük düşüncesinin iktidarların tahakkümünün bir aracına nasıl dönüştüğünün irdelendiği bu çalışmada: İktidar sahiplerinin, iktidarda kalmak, iktidarının devamını sağlamak için insanın en temel özgürlüklerini kısıtlaması karşısında insanın durumu, iktidarla ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca insanın, insan olmaktan kaynaklanan haklarının ve özgürlüklerinin kazanılmasında klasik liberalizmin, bu hak ve özgürlüklerin geriye götürülmesinde, kimi durumlarda ortadan kaldırılmasında, totaliter devletin liberalizm anlayışının payı ve katkıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Kapitalist devlet anlayışında özgürlük, tüketimin gerçekleştiği sınırlar içinde kalmak zorundadır. Devletin özgür olduğu bir yerde başka bir özgürlükten bahsedilemez. Çünkü devlet güçlü olmak ister. Bireyin ve toplumun özgürlükleri ise bu gücü zayıflatır. Bu yüzden özgürlüğü olmayan bireyle, güçlü devleti için hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmış toplumla karşı karşıyayız.

Yaşanan krizler, başta özgürlükler olmak üzere liberalizmin temel değerlerini ve ilkelerini etkisiz hale getirmiştir. Liberal demokrasiyi destekleyen düşünce yapıları da, devletlerin kısıtlayıcı, baskıcı iktidar olma anlayışları ve ekonomik liberalizmin insanı tek tipleştirmek isteyen anlayışı karşısında etkisiz ya da kayıtsız kalmıştır. Liberalizmin insanı, toplumu hatta yaşamı algılama şekli; ekonomik liberalizmin yani kapitalist – emperyalist dünyanın arzu ettiği, talep ettiği gibidir. Yaşadığımız dünya, içinde liberalizmin önemli kavram ve önermelerinin de yer aldığı ancak her geçen gün daha da totaliterleşen bir devlet ya da iktidar ağı ile karşı karşıyadır. Bu teze göre dünya, "Totaliter Devlet Liberalizmi" ya da "Totaliter Liberalizm" diye adlandırabileceğimiz yeni bir siyasal anlayış, kavram ve terminoloji ile karşı karşıyadır.

Devlet, toplumun, özgürlük de dâhil tüm yaşam fonksiyonlarını, kendi yüksek menfaatlerine ve amaçlarına yönelik olarak oluşturmaya, düzenlemeye çalışmaktadır. Bu totaliter devlet aynı zamanda toplumu oluşturan insanları hizaya sokmak, yasa ve yasaklardan oluşan kısıtlayıcı bir düzen oluşturmak zorunda olduğunu düşünmektedir. İnsanın gündelik yaşayışı içinde de özgürlüğünün en heybetli, korkutucu ve kısıtlayıcısı olan bu devlet, insanın iyiliği, mutluluğu için, ona daha fazla fayda sağlamak için çoğu zaman onun özgürlük alanlarını olabildiğince daraltmaktadır. Oysa devlet, yurttaşına, en kıymetli değeri olan özgürlükten yoksun bir yaşamı dayatmamalı, insanlar da kendi oluşturdukları devletin koyduğu kural ve kanunlara, güvenlikleri ve toplumsal düzenleri adına O'nu kutsallaştırmadan uymalıdır.

Totaliter Devlet Liberalizminin içinde yaşadığı dünyayı algılama şekli, neredeyse ortaçağ feodalizminin algılama şekli ile aynıdır. Bu ideolojiye göre; sanki tüm dünya yeniden ortaçağ sosyal ve siyasal yaşam şeklini yaşamaya hazırlanıyor, aslına bakılırsa bir tarafından da yaşıyor. Ancak bu defa kaynağını tek ve bölünmez bir Hıristiyan inancından ve ülküsünden almıyor belki. Ama farklı yerlerde, farklı egemenlerle, farklı inançlardan, farklı ülkülerden alıyor kaynağını. Eski kralların yerinde yeni krallar, krallıklar eski egemenlerin yerinde sözde demokrasi iktidarları var. Çünkü totaliter devlet anlayışının ve onun liberal sunumunun gereksinimi bu doğrultuda.

Totaliter Devlet Liberalizmi, eğitimsiz ve yoksul halk kitlelerini, demokrat olmayan demokrasileri, sözde demokrat olan diktatörleri ve onların özgürlük anlayışlarını kendisine oldukça yakın buluyor. Onlardan aldığı güçle, yaşamla ilgili her şeyi, istediği zaman ve istediği kadar değiştirebileceğine inanıyor. Bu durum neredeyse Aristoteles'in çekinceleri ve eleştirileriyle ifade ettiği, içinde yoğun totalitarizm taşıyan dönemin demokrasi anlayışıyla ciddi benzerlikler gösteriyor. Hatta neredeyse iki bin beş yüz yıl sonra bile Aristoteles'i demokrasi eleştirisi açısından haklı çıkarıyor. Bu bağlamda, döngüsel tarih anlayışının bir gereği olsa gerek ki; insan da toplum da geçmiş zamanda gibiler. Öncelikle bireyler, sanki başta ekonomik olmak üzere özgürlükler / bağımsızlıkların olmadığı, kiliseler ile kralların iyi anlaştığı, sınıflar arasında geçişlere izin verilmeyen toplumsal yapıların oluşturduğu feodal bir düzendeler. Çünkü feodalizm ile iyi cilalanmış bir totaliter devletin liberalizmi arasındaki fark yalnızca adıyla ilgili görünüyor.

Totaliter Devlet Liberalizmi, önce birey, bireysel özgürlük, bireysel girişim ve kârlılık diyerek liberalizmi, sonra birlikte kazanalım, daha çok pay alalım diyerek yeni liberalizmi devreye sokuyor. İnsanların içtimalarla – içtimalarda yüksek sesle ve hep bir ağızdan tâbi olduklarını ve tebaa olduklarını haykırmalarını, toplu olmanın, *toplum* olmanın, çok ve çoğunluk olmanın duygusal taşkınlıklarını yaşatıp, aynılıklarının kolaylığıyla sürdürülebilir şekilde yönetilmelerini istiyor.

Öte yandan Totaliter Devlet liberalizminin modernist düşüncesine göre insan tüketim nesnesi olarak da aynılaşmalıdır. Farklılıkları ortadan kalkmalı ki; *belki*leri de belirsizlikleri de ortadan kalksın. İnsanların ne yiyeceklerini, ne içeceklerini, neyi seçeceklerini ne ve nasıl tüketeceklerini, onlar belirlesin. Çünkü üretimleriyle, ürettikleriyle ve üretecekleriyle uyumsuzluk olmasın. İnsanlar, onlar nasıl isterse öyle yapsın, öyle yaşasın, öyle tüketsinler.

Eğer bu totaliter – modern devlet bireyi hatta toplumu amaç olmaktan çıkarıp yerine kendisini koymaya devam ederse o zaman varlık nedenini hepten yitirmiş, adı henüz tam olarak konmamış, başka bir yapıya dönüşmüş olacaktır. "Son tahlilde modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan bu yeni siyasal iktidar formunun ya da yeni bir siyasal iktidar örgütlenmesi modeli olan modern devletin, iktidar üretme ve bunu sürdürme araçları öylesine çok, öylesine yaygın bir etkiye sahiptir ki, her modern devletin doğasında totaliter bir öz bulunduğu iddiasını haklı çıkarır."[254] Bu kapitalist 'amacı kendisi olan devlet', birey için zorunlu olan tüm özgürlükleri kısıtlar, engeller, yok etmeye devam ederse, liberalizm de, özgürlüklerin değil, daha despotik-totaliter bir ideolojinin adı olacaktır.

Öte yandan denilebilir ki; yaşanılan bu dönüşümlerde, geriye gitmelerde en önemli sorumlu yine insanın dolayısıyla toplumun kendisidir. Reich, Faşizmin Kitle Psikolojisi adlı eserinde diyor ki: "Şu soruyu merkeze koyduk: Kitlelerin içinde ne oluyor da, yönetimi hem nesnel, hem de öznel açıdan çalışan insan kitlelerinin çıkarlarının tam tersine olan bir partinin peşine takılıyorlar."[255]

[254] Ertugay, a.g.m., s. 168.
[255] Wilhelm Reich, *Faşizmin Kitle Psikolojisi*, Cem Yayınevi, İstanbul 2014, s. 66.

İnsan her zaman devletin, iktidarın, egemenin olduğu kadar totaliter devlet liberalizminin ve ekonomik liberalizmin, yapmak istediklerinin vazgeçilmez nesnesi olmuştur. Çünkü "[i]nançları ve özlemleriyle insanlar, bu gün eskisiyle karşılaştırılamayacak ölçüde ekonomik doktrinlerce yönetilmektedir."[256] Onlara göre insan, hayatın en kullanılabilir / kullanışlı, en işe yarar nesnesidir. Değerliyse değeri ondandır. Oysa içinde insan olmasaydı yaşanan, var olan bu güç, bu taht, bu iktidar neye yarardı. Her şey onun için ve o var diyedir. Çünkü içinde insan olmazsa yaşamın, iktidarda olmanın, muktedir olmanın, köleler olmazsa efendinin, efendiliğin anlamı da, hükmü de yoktur.

İnsan, birey olmadan, toplumsal bir varlık olmadan önceki haliyle de insandır. İnsan, birey olarak kendisini inşa ederken, toplum da aynı bireyden sürekli olarak toplumsalı inşa eder. Bu inşa süreçlerinin hiç bir aşamasında unutulmaması gereken şey özü insan olan ve özü farklı olan insan−yapısıyla karşı karşıya olduğumuzdur. Bu anlamda onu toplumsalın bir malzemesi olmaktan kurtarmak gereklidir. Çünkü o, özü gereği olmak zorunda olduklarıyla insandır. Özgürlüğü de, onun hem bireysel hem de toplumsal varlık olabilmesi için gereklidir. Ayrıca insanın özgürlüğü; varılmak ve yapmak istediği tüm iyi şeyler için zorunludur. İçinde insan özgürlüğünün olmadığı hiçbir anlam, sürekliliği olmayan kısa uğraklardan başka bir şey değildir. Çünkü içeriği ne olursa, ne kadar saygıdeğer ya da kutsal olursa olsun, içinde özgürlüğün ruhunu taşımayan kavramlar, zengin – zenginleştirici olamayacaktır.

Kapitalizmin buyruğundaki totaliter devlet liberalizminde ise; insan için kurgulanan her şey, bir süre sonra içinde insanın hiç olmadığı, hiç kalmadığı bir yapıya; içinde insanın olmadığı birey, toplum ve içinde insanın olmadığı özgürlük algısı ve özgürlük anlayışına dönüşüyor. İnsan için oluşturulan kavramlar, değerler, kutsallar insandan ve insani değerlerden yoksun. İnsana bir şeyler vermekten çok ondan almaya kurgulanmış kurallar, yasalar, anayasalar, sözleşmeler, iktidarlar, devlet ve dünya düzeni. Doğan Özlem şöyle diyor:

> "Liberal ekonomi, liberal hukuk ve liberal siyaset düzeni kader değildir, çünkü insan tarafından oluşturulmuşluk, bu demektir ki insan tarafından değiştirilebilirlik özelliği taşımaktadırlar. Öyle ki, herhangi bir düzen gibi, liberal ekonomik düzenin, liberal hukukun, liberal siyaset düzeninin yerine bir başka ekonomik, hukuksal ve

[256] Hayek, *Kölelik Yolu*, s. 255.

> siyasal düzen her zaman oluşturulabilir; yeter ki insanlar bunu istesin ve gerçekleştirilmesi yolunda çaba sarf etsinler, mücadeleyi, gerekirse savaşı göze alabilsinler."[257]

Her şeyin olduğu gibi insan varlığının da oluşsal, varoluşsal dokusuyla oynanıyor; kimileri ekonomik yörüngesinde dönmesini istediği bir dünya yaratmak hevesiyle yapıyor bunu, kimileri iktidarını kalıcı kılmak için, kimileri ise âli ya da kutsal değerlerine, kiliselerine, inançlarına yer açmak için. Hepsinin tükenmeyen sermayesi insan varlığıdır.

İnsan olmak; özgür irade sahibi, ahlak ve vicdan sahibi olmak demektir. Oysa insan, vicdanından soyutlanıp, önce birey sonra vatandaş ya da yurttaş, ya da toplum yapılmak isteniyor. İnsandan 'ben' i olmayan bir benlik, kendisi olmayan bir kendilik yapılmak isteniyor. İnsanın 'özü gereği insan' olma hali ile oynanıyor, yani insan doğası bozuluyor. Dünyanın en anlamlı varlığına, insana dokunulmamalı ve o, en doğal haliyle insan kalmalıdır.

İnsan, ancak bireyselliğinin tüm gereklerini yerine getirerek bir sonraki adıma *toplumsal*a, kolektivizme adım atabilir. Ancak bireysellik durağında yapılmamış, yapılandırılmamış, sindirilmemiş bir şey kalmamalıdır. *Bireysel*lik ne kadar güçle-güçlü bir şekilde insanda kendisini gerçekleştirirse, ardından gelen *toplumsal*lık da kendini aynı zemin üzerinden-üzerine inşa eder. Çünkü "[b]ir devletin değeri uzun vadede, onu oluşturan bireylerin yarattığı değerdir."[258] Burada devletin insanının bireyselleşmesine yönelik vereceği katkı son derece önemlidir. Çünkü insan tahkim edilir, güçlendirilirse ve onun üzerinden sağlam bireylere ulaşılırsa o vakit güçlü toplumlar, sağlam kolektif yapılar oluşturulabilir.

İnsanın birey olma süreci uzun yılları gerektirebilir çünkü sağlam bireysel yapılar da sağlam kolektif yapıları oluşturacaktır. Bu kolektif yapılar bireylerin yapıp − etmelerine elbette müdahale edebilecektir. Ancak "[k]olektif düşüncenin bireyin bağımsızlığına meşru müdahalesinin bir sınırı vardır; bu sınırı bulmak ve onu korumak, insan ilişkilerinin refahı açısından, siyasi tahakküme boyun eğmemek kadar zaruridir."[259] İnsan− birey, kolektif düşüncenin bir parçası olarak, özgür insan olmanın bilgisi ve

[257] Özlem, a.g.e., s. 175.
[258] Mill, a.g.e., s. 195–196.
[259] A.g.e., s. 28.

bilinciyle kendini, kendi bireyselliğinde, mutlaka yeniden oluşturacaktır. "Sonuç olarak *her bireyin,* içine girerken *topluma verdiği iktidar,* toplum devam ettiği sürece asla bireylere geri dönemez ama her zaman sadece toplulukta kalacaktır; çünkü bu olmaksızın topluluk da, devlet de olamaz ki bu da temel anlaşmaya aykırıdır."[260] Önce insanı büyütmeliyiz, insanca değerlerimizi, vicdanımızı ben – sen olmadan önceki insan halimizi yani.

Değerli insan, bilinçli birey, erdemli ve mutlu bir toplum için Totaliter Devlet Liberalizminin en önemli eksiğidir özgürlük.

[260] Locke, a.g.e., s. 156.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, M.Metin, *Peygamberler Özgürlük Öğretmenleri*, Sokak Kitapları Yayınları, İstanbul 2015.

Adorno, Theodor W., *Eleştiri: Toplum Üzerine Yazılar*, (Çev: M.Yılmaz Öner), Belge Yayınları, İstanbul 2011.

Adorno, Theodor W., *Negatif Diyalektik*, (Çev: Şeyda Öztürk), Metis Yayınları, İstanbul 2016.

Adorno, Theodor W., *Sahicilik Jargonu*: *Alman İdeolojisi Üzerine 1962-1964*, (Çev: Şeyda Öztürk), Metis Yayınları, İstanbul 2015.

Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe: Kant'dan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkilâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.

Aktan, Coşkun Can, "Neo – Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, Mart 1995, ss.3-32.

Aktaş, Melis, "Marksçı Bir Perspektiften 1789 İnsan Hakları Bildirisinde İnsan-Vatandaş İşbirliği Sorunu", *Kaygı*: *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,* Sayı: 23, Güz 2014, ss.83-86.

Akyol, Mustafa, *Özgürlüğün İslami Yolu*, (Çev: Ömer Baldık), Doğan Kitap, İstanbul 2014.

Arendt, Hannah, *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, (Çev: İbrahim Yıldız), Dipnot Yayınları, Ankara 2014.

Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu,* (Çev: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2016.

Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Badiou, Alain, *Etik*, (Çev: Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 2016.

Bauman, Zygmunt, *Özgürlük*, (Çev: Kübra Eren), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

Bentham, Jeremy, *Yasamanın İlkeleri*, (Çev: Barkın Asal), On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011.

Bentham, Jeremy – **Watkin**, Catherine Pease – **Werret**, Simon – **Çoban**, Barış – **Özarslan**, Zeynep, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, (Çev: Barış Çoban – Zeynep Özarslan) Su Yayınevi, İstanbul 2016.

BSTS / Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Bulaç, Ali, *İnsanın Özgürlük Arayışı*, İnkılâp, İstanbul 2015.

Canetti, Elias, *Kitle ve İktidar*, (Çev: Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.

Cevizci Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Deleuze, Gilles – **Guattari,** Félix, *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1* (Çev: Fahrettin Ege – Hakan Erdoğan – Mustafa Yiğitalp), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2014.

Dennett, Daniel C., *Özgürlüğün Evrimi*, (Çev: Çağatay Tarhan), Alfa Bilim Yayınları, İstanbul 2011.

Ertugay, Fatih, "Devlet Totaliterliğine İtiraz: Muhafazakârlık ve Ara Kurumlar", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi,* Sayı: 47, Ocak-Nisan 2016, ss.159-179.

Foucault, Michel, *Deliliğin Tarihi*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2015.

Foucault, Michel, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, (Çev: Işık Ergüden − Osman Akınbay− Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, (Çev: Işık Ergüden−Osman Akınbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

Friedman, Milton, *Kapitalizm ve Özgürlük,* Plato Film Yayınları, İstanbul 2008.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016.

Hacıkadiroğlu, Vehbi, *Özgürlük Ahlakı*, Cem Yayınevi, İstanbul 2002.

Hart, H.L.A., *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.

Hayek, Friedrich A., *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev: Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994.

Hayek, Friedrich A., *Kölelik Yolu*, (Çev: Turhan Fevzioğlu, Yıldıray Arsan), Liberte Yayınları, Ankara 2004.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (Çev: Cenap Karakaya), Sümer Yayıncılık, İstanbul 2015.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Tarihte Akıl*, (Çev: Önay Sözer), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2014.

Heidegger, Martin, *Hümanizm Üzerine*, (Çev: Yusuf Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Hobbes, Thomas, *Leviathan,* (Çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

İbn-i Sina, *Eş Şeyhu'r Reis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

İnce, Murat, "*Liberal ve Marksist Özgürlük Anlayışlarının Karşılaştırılması*" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Kaboğlu, İbrahim, *Özgürlükler Hukuku 1*, İmge Kitabevi, Ankara 2013.

Kanat, Celal A., *Hegel'in Devlet ve Toplum Felsefesine Giriş*, Doruk Yayınları, İstanbul 2015.

Karagöz, İsmail, *İslam ve İnsan*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Kierkegaard, Søren, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014.

Krishnamurti, Jiddu, *Özgürlük Üzerine*, (Çev: Nurgül Demirdöven), Ayna Yayınevi, İstanbul 2009.

Kula, Onur Bilge, "Yazınsal Özgürlük", *Littera,* Cilt:18, Haziran 2006 ss.183 – 188.

Küçükalp, Derda, *Siyaset Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Locke, John, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev: Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara 2012.

Lukacs, Georg, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, (Çev: Cevat Çapan), Payel Yayınevi, İstanbul 1986.

Marcuse, Herbert, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, (Çev: Soner Soysal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015.

Mill, John Stuart, *Özgürlük Üzerine*, (Çev: Tuğçe Kanbur), Litera Yayıncılık, İstanbul 2016.

More, Thomas, *Utopia*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol-Mina Urgan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Oskay, Ünsal, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2014.

Özcan, Muttalip, *İnsan Felsefesi: İnsanın Niteliği Üstüne Bir Soruşturma*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2016.

Özçınar, Şahin, "Doğa Kültür Karşıtlığı Bağlamında Özgürlük Sorunu", *Kaygı*: *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,* Sayı: 20, Bahar 2013, ss.181-198.

Özipek, Bekir Berat, "Muhafazakârlık Nedir?" *Köprü Dergisi*, Sayı: 97, Kış 2007, ss.13-18.

Özlem, Doğan, *Tarihselci Düşünce Işığında Bilim, Ahlak ve Siyaset,* Notos Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

Platon, *Yasalar*, (Çev: Candan Şentuna - Saffet Babür), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.

Reich, Wilhelm, *Faşizmin Kitle Psikolojisi*, Cem Yayınevi, İstanbul 2014.

Ringen, Stein, *Demokrasi Neye Yarar?*, (Çev: Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Rousseau, Jean - Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Köken ve Temelleri Üzerine Söylem*, (Çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 2011.

Sancaktar, Caner, *Özyönetim Düşüncesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

Sandel, Michael J., *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*, (Çev: A. Emre Zeybekoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2014.

Smith, Adam, *Milletlerin Zenginliği*, (Çev: Haldun Derin),Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Soykan, Ömer Naci, "Kurtarıcının Geri Dönüşü ya da Geleceği Çalınmış Toplum", *Kaygı*: *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,* Sayı: 22, Bahar 2014, ss.157-166.

Şenel, Alaeddin, *İnsanlık Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2014.

Tannenbaum, Donald - **Schultz** David, *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri,* (Çev: Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara 2006.

Timuçin, Afşar, *Felsefeye Giriş*, Bulut Yayınları, İstanbul 2005.

Tocqueville, Alexis de, *Amerika'da Demokrasi,* (Çev: Özcan Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015.

Tokatlı, Atilla, *Çağdaş Diyalektiğin Kaynağı: Hegel*, Sitare Yayınları, Ankara 2011.

Toku, Neşet, *Muhafazakârlık Üzerine*, Erişim:29 Eylül 2017, http://www.nesettoku.com

Topakkaya, Arslan, "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal midir?", *Uluslararası Davraz Kongresi*, 24-27 Eylül 2009, Isparta Türkiye.

Topakkaya, Arslan, *Fichte*, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Turan, Ertuğrul Rufani, "Kişinin Kendisiyle Savaşı: Kökendeki Savaşın Öyküsü", *Doğu Batı Dergisi*, Yıl 11, Sayı 48, Ankara 2009, ss.39-47.

Vergara, Francisco, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, (Çev: Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Wood, Ellen Meiksins, *Özgürlük ve Mülkiyet*, (Çev: Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul 2012.

Yalvaç, Faruk, *Hegel'in Uluslar arası ilişkiler Kuramı: Dünya Tini Devlet ve Savaş*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008.

Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 1994.

Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara 2008.

Yayla, Atilla, *Özgürlük Yolu*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2014.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Gültekin YILDIZ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 01 Aralık 1963, Kayseri

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 352 2323152

Fax: +90 352 2318985

email: yldzgultekin@gmail.com

Yazışma Adresi: Melikgazi Mahallesi Kızılırmak Caddesi Havuzlu Konak Evleri No: 146/14 Melikgazi /KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Derinkuyu Lisesi	1980
Lisans	Hacettepe Ü Kütüphanecilik	1985
Lisans	Anadolu Ü AÖF İktisat	1996
Lisans	Anadolu Ü AÖF Felsefe	2015
Y. Lisans	Erciyes Ü Felsefe	2017

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
1988 - 2015	Özel Yıldız Dershanesi	Kurucu - Müdür
1998 - 2011	Özel Aktif Dil Kursu	Kurucu - Müdür
2015 - 2017	Özel Yıldız Etüt Merkezi	Kurucu - Müdür

YABANCI DİL

İngilizce